

БЪЛГАРСКИ ГЕРОЙ

(ВОЙНАТА 1912-1913 ГОД. ВЪ ИЛЮСТРАЦИИ СЪ ТЕКСТЪ)

ПРѢДГОВОРЪ.

Паметна ще остане годината 1912—1913 въ историята на българския народъ. Паметна по величпето на дѣлото, което той се рѣши да извърши: сгромолясването на Турската империя и освобождението на Македония; паметна по енергията и свѣрхчовѣшкитѣ усилия, които употребѣи, за да изиграе успѣшно тази историческа роль; паметна по великия трагизмъ, който бѣ участьта, която постигна тоя народъ, — толкова великъ по идеализма си, толкова наивенъ по довѣрието си.

Свѣтътъ дълго ще стои поразенъ прѣдъ това дѣло, дордѣто спокойниятъ и безпристрастниятъ умъ извърши своята аналитическа работа и изучи това грамадно дѣло въ всички негови тънкости и детайли.

Защото въ него, въ това дѣло, има елементи, колкото за очудване, удивление, възторгъ, гнѣвъ и благоговѣние, — толкова и за обективно изучаване.

Свѣрѣменото поколѣние, което игра тая тежка историческа роль, дѣецъ и свидѣтель въ едно и сѣщо врѣме, което се радва на тържеството и успѣха на тоя народъ и плака надъ озлочественото отечество, между друго има още една длъжностъ: да прѣдаде на поколѣнията събитията въ тѣхната истина, пълнота и цѣлостъ; да изрази националната психология прѣзъ тоя моментъ въ нейния чистъ и вѣренъ образъ.

Това събитие има два крайни полюса, до които достигна и между които се вдига, пада и става народната душа: подвизи, велико чувство на дълга и ентузиазмъ на едина полюсъ, падение и разгрѣмъ — на другия.

* * *

Нерадостни сж изобщо страницитѣ на българската история. Създателъ на държава на

Балканитѣ въ миналото, българскиятъ народъ не можѣ въ продължение на столѣтия, отъ основаването на държавата до нахлуването на турцитѣ въ XIV вѣкъ, да се закрѣпи, да заживѣе, да си създаде трайни наредби. Непрѣкъснати войни раздрусваха Балканитѣ; вжтрѣшни разпри идѣха едно подиръ друго прѣзъ цѣлия исторически животъ и увеличаваха бѣдствията на страната. Слѣдъ едно падение подъ византийцитѣ въ 970—1019 год., той се яви изново на историческата сцена като самовластенъ творецъ на сѣдбинитѣ си при Асѣновци, а по-късно, при Шишмановци, дочека новата си историческа катастрофа. Въ XIV в. нахлуха турцитѣ и въдвориха своето господство.

Тежкото турско иго! Петъ вѣка тежко робство, неволи, тегла!

Възраждането на българския народъ, признато отъ всички като личенъ бѣлѣтъ на скрита мощъ, присъща на българската душа, се завърши съ освобождението на България въ 1878 г., чрѣзъ освободителната руско-турска война. Оттукъ-нататъкъ вече почватъ самостоятелни движения за освобождение на останалитѣ подъ турска властъ българи. Прѣзъ 35 години идеята за политическа свобода на останалитѣ подъ робство *българи* зрѣ въ българския народъ отсамъ и оттатъкъ Рила и Родопитѣ. Безправieto на турската властъ ѣ даваше силенъ импулъсъ. Свободниятъ животъ ставаше не само плѣвнителенъ идеалъ, но, което е по-важно, реална необходимостъ за несвободнитѣ, и една висока нравствена длъжностъ на свободната частъ отъ народа къмъ несвободнитѣ братя. Тукъ, въ тоя двоенъ тезисъ, ще намѣримъ произхода на послѣднитѣ събития, силата, съ която се тѣ развиха, блѣсъка и величието, съ което озариха послѣднитѣ страници на новата българска история, та, колкото и трагически да

завърши дѣлото, съхраниха поне нравственото право на тоя народъ да гледа и чете съ гордостъ и задоволство тия страници на историята си. Идеята за освобождението на несвободнитѣ, естествено, стана и държавно национална идея на свободна България. Какъ се е разбирала тая реална необходимостъ отъ поробенитѣ, тая велика нравствена длѣжностъ — отъ свободнитѣ българи, и какъ най-сетѣ държавата е схващала идеята за освобождение като национално-държавна идея, какъ е смѣтала да я реализира, — това е въпросъ на бждни изучавания и разслѣдвания. Тукъ само ще приложимъ, че, слѣдъ погромитѣ, които станаха въ Македония прѣдъ великата борба, слѣдъ кланетата въ Щипъ и Кочане, които лишенъ пѣтъ потвърдиха, че Турция не е правова държава, когато фантомътъ на неизбѣжната война се възправи прѣдъ България, българскиятъ народъ имѣ великото щастие да да узнае, че между балканскитѣ държави — България, Сърбия, Черна-Гора и Гърция — е сключенъ формаленъ съюзъ срѣщу Турция!

И той радостно въздъхна!

Той смѣтна въ тоя моментъ, че е дошло отдавно, отдавно желаното спасително съгласие, едничкото, което можеше да опази балканскитѣ народи, да имъ донесе успѣхи, да имъ осигури господство на Балканитѣ за спокоенъ животъ, за напредѣкъ, за цивилизация.

Колко величавъ бѣ тоя моментъ! И българскиятъ народъ го прѣживѣ съ всички пориви на своята чиста и неопетнена душа, вѣрващъ въ правото, въ здравото чувство на балканскитѣ народи.

* * *

На 5 октомврий българскиятъ народъ, съ издигнати къмъ небето очи, попроси благословението на Бога за великото дѣло: войната на Турция бѣ обявена! Великото чувство за свобода, за освобождение на поробенитѣ, което здраво бѣ се развило и пуснало корени въ всичкитѣ слоеве на народа, великата длѣжностъ къмъ поробенитѣ, сплоти всички и стана невидимиятъ символъ, слѣдъ който потегли българското воинство, българскиятъ народъ, едновременно съ съюзниците си. Отъ Кюстендилъ до Черно Море българскитѣ войски тоя день прѣкисиха граничната линия на Отоманската империя. Чу се първия гърмежъ! —

Колко нѣщо съдържаше той! И отгласъ на вѣковни страдания, и плачъ, и ридание, и радостъ, и мощъ, и сила, и надежда звучаха въ него! — Трѣбва да признаемъ, безъ да го считаме самохвалство, че българскиятъ народъ-войска прѣмина границата съ твърда вѣра въ побѣдата, съ твърда вѣра, че той ще побѣди не защото бѣ по-многоброенъ, по-силенъ или по-вѣоръженъ, а само — защото бѣ правъ, защото правото дѣло, по божия и човѣшкия закони, не бива да пропадне, да бѣде сразено. На повечето мѣста по бойната гранична линия тоя день бѣ топълъ, почти пролѣтенъ. Есенна зеленина покриваше равнинитѣ; листата на дървесата капѣха. „Урра!“ бѣ възгласътъ, съ който войската, съ развѣви знамена, прѣмина тая граница, начертана прѣди години въ Берлинъ. Българскитѣ войски се устрѣмиха на западъ къмъ долините на Места и Струма, на югъ къмъ централнитѣ Родопи — Бѣло Море, и, най-много на изтокъ, къмъ долините на Тунджа и Марица — Одринъ и Лозенградъ.

Оттукъ нататкъ войната взе да добива своя истински видъ, който ни най-малко смути българския духъ. Смъртѣта и страданията пролетѣха надъ войската. Чувството на дългъ, обаче, съхрани и запази българското воинство и то не даде ни единъ бѣлѣгъ на порочна слабостъ, на уплаха прѣдъ смъртѣта и страданията.

Хубавъ е човѣшкия животъ въ миръ, трудъ и култура; хубавъ е въ село, дѣто селениятъ оре и сѣе земята на своитѣ бащи и дѣди и събира отъ тѣхъ тученъ плодъ; въ града, дѣто кипи животъ, движение, размѣна; хубавъ е навѣкждѣ, дѣто се носи маслиното клонче, символъ на миръ и спокойствие, макаръ и тогазъ да има страдания, тревоги, борби. Ала вѣчното, непрѣкъснатото спокойствие, не-нарушимиятъ миръ изглежда невъзможно. И тежко на ония, които не се готвятъ за сериозна борба, за сериозно отстояване високи интереси. Ето защо и личностъ, и народи, и общества трѣбва да знаятъ да се издигатъ отъ най-обикновенитѣ до най-високитѣ стѣпала на стѣлбата на живота, да минаватъ отъ катдневнитѣ къмъ върховнитѣ си интереси, да взематъ всичкитѣ тонове, съставещи гамата на живота, да се движатъ по линията, която

свързва живота съ смъртта; съ една дума, да могат да живеят и да мратъ, когато потрѣбва. Само това е пълният животъ — единичният сигуренъ и опоренъ животъ. И радостно и утѣшително бѣ, че българския народъ прояви тая способностъ да живѣе пълненъ животъ, да живѣе живота въ всичкитѣ му прояви, положения, посоки, въ всичкитѣ му цвѣтове и тонове. Отъ миренъ земледѣлецъ, здраво влюбенъ въ земята, въ нивата си, въ горитѣ и полята си; отъ обикновенъ гражданинъ, занаятчия, търговецъ, учителъ, професоръ, той стана войникъ, способенъ за най-вѣрховното — героизма, самопожертвоването за една велика идея. Човѣчеството отъ памтивѣка, вѣроятно, по едно непосредствено прозрѣние, е виждало въ героизма едно вѣрховно качество и го е въздигало въ култъ; въ самопожертвоването — едно нравствено величие, и му се е покланяло.

Съ тая сложна, здрава и сочна психология българскиятъ народъ продължи дѣлото си и мина прѣзъ страданията, смъртта, теглата. На 11 октомврий, само 6 дни слѣдъ обявяването на войната, като мощна вълна той се втурна върху първата крѣпостъ — Лозенградъ — и я прѣвзе, за голѣмо очудване на всички, слѣдъ тридневенъ бой, вмѣсто три — шестъ мѣсечна обсада; още въ първитѣ дни той почна да стѣга прѣстенъ около другата, прочута и голѣма, крѣпостъ, Одринъ; на западъ той се впуска и прорѣзва Родопитѣ, спустна се къмъ Кърджали, по долините на Места, Струма и навсѣкѣдѣ отмѣсти неприятеля!

Великото дѣло се реализираше съ рѣшителностъ и невиданъ успѣхъ!

Лозенградската побѣда се послѣдва отъ други, които добиха епическо значение и величие. Смаяниятъ неприятелъ отстъпи въ безредие, и българскитѣ войски, като го прѣслѣдваха, срѣщнаха го изново прѣдъ Люле-Бургазъ — Бунаръ-Хисаръ на 15 — 20 октомври. Петдневнитѣ сражения на тая линия, които коштуватъ на отечеството около 15000 млади сили, рѣшиха почти изхода на войната. Въ люлебургаскиятъ бой напрежението на силитѣ у двѣтѣ воюващи страни достигна своя максимумъ. Борбата бѣ на животъ и смъртъ. Щастieto се колебаеше. Възнитѣ на побѣдата на-

тежаваха ту на едната, ту на другата страна. И схващашъ великото значение на момента, българскиятъ войникъ го издържа: той побѣди! Докато на свѣта съществува българска история, това име — Люле-Бургазъ — нѣма да изчезне. То ще стои записано тамъ въ името на тия хиляди хора, които паднаха за освободителната идея, колкото и да бѣха тия хора — въ болшинството си — прости селени и обикновени граждани на България, ръководени не отъ дълбока рефлексия, а отъ своя инстинктъ къмъ великото въ живота; това име ще бѣде записано тамъ и ще стои като непоклоненъ паметникъ, защото въ неговитѣ основи, за да се никога не рушатъ, както въ народнитѣ прѣдавания, сж вградени житиѣ, безсмъртнитѣ души на тия хиляди борци. Люлебургаскитѣ побѣди отвориша пътя на българскитѣ войски къмъ Чаталджа — Цариградъ, дѣто не ведважъ е идвало побѣдоносно българско воинство. . . . Къмъ трудноститѣ, естествениѣ съжитници на войната, обаче, тукъ се присѣдиниха и други: появи се между войската болестъ — бичъ, появи се холера, която отнесе хиляди хора въ гроба. Съпникитѣ ставаха голѣми, а неприятелътъ, сломенъ, искаше миръ и примирие. На 20 ноември, прѣдъ стѣнитѣ на Цариградъ почти, млъкна българското оржие. То млъкна — сключено бѣ примирие; слѣдъ това — опити за миръ и, понеже такъвъ се не свърза, военнитѣ дѣйствия се възобновиха изново на 21 януарий 1913 год. Само она, който е билъ на бойна линия, между мира и войната, между ужаса и щастieto. — само той може да прѣдаде състоянието на българския войникъ въ това врѣме. Отдалеко му се мѣркаше прѣлестъта на домашното огнище; благодатъта на мира и труда; но . . . той и въ тия трудни дни не измѣни на наченатото дѣло. Съ вѣрховно самовъздържане прѣнасяше той всичко въ името на освободителното дѣло. Военнитѣ дѣйствия се съсредоточиха вече на знаменитата укрѣпена линия прѣдъ самия Цариградъ — Чаталджа. Не по-малко славна отъ Люле-Бургазъ, не по-малко значителна по количеството на жертвитѣ, по рѣшителнитѣ сражения, които станаха по чаталджанскитѣ хълмища, — Чаталджа се отличава отъ Люле-Бургазъ въ едно отношение: тукъ българскиятъ войникъ трѣбваше не вече да

върви напредъ — това не влизаше въ неговитѣ цѣли — а да застане като гранитна скала срѣщу възмогналиятъ се врагъ, който правѣше послѣдни усилия да си пробие пѣть, да разкъса българската войска и да ѝ нанесе рѣшителенъ ударъ. Нови пълчища бидоха докарани отъ Азия. И ето, тукъ, българското воинство показва другъ героизмъ: то, наистина, стана гранитна стѣна и отвърна ударитѣ на неприятеля! И колко нови страдания изпита то тукъ — мѣсеци на отворено, на позиции, по окопитѣ! Тия страдания станаха още по-ужасни, когато прѣзъ февруарий настѣпи — за чудо и поменъ — лота, сѣверна зима по тия южни земи. —

И съ пушка въ рѣка, вкоченѣсалъ отъ студъ, завиванъ и засипванъ отъ виявици, българскиятъ войникъ, съ сѣдбинитѣ си, не веднажъ напомни героичния си братъ на Шипка, прѣзъ зимата 1877 год. — „На Шипка всичко е спокойно!“ — „На Чаталджа всичко е сигурно!“

Въ тия боеве, тѣй голѣми и знаменити, въ които, както казахме, неприятелътъ правѣше послѣдни усилия, трѣбва да отбѣлѣжимъ една нова национална гордостъ: това бѣ младото македоно-одринско опълчение, състояще се отъ прокудени повечето синове на Македония, въ което имаше и ратници за човѣшки правдини и свобода, дошли отъ далечни страни, синове на чуждъ народъ, когото живи връзки на човѣшки симпатии и състрадание само свързваха съ българския идеалъ: говори за арменския народъ, чиито стотини отлични синове се бѣха наредили, въ особна дружина, подъ българското освободително знаме на македоно-одринското опълчение. — И тая нова национална гордостъ — македоно-одринското опълчение — въ боеветѣ прѣзъ тая война, особно на брѣговетѣ на Мраморно-море, дѣто неприятелътъ се силѣше да стовари азиатски войски; при Шаркѡй и при Булаиръ, дѣто гѣсти маси азиатски войски покриваха земята, за да си пробиятъ пѣть — навсѣкѣдъ то, опълчението, се показва достойно за велика роль, за велики подвизи. —

Въ сѣщото това врѣме въ вътрѣшността, въ центра на завладѣната територия, стоеше недостѣпната Одринска крѣпостъ. Легенди се носѣха вече за нея! Нѣколко стотинѣ стоманени гърла стояха по непристѣпнитѣ ѝ хъл-

мища, около които българското воинство бѣ образувало обсадния си обрѣчъ. — Защитникътъ ѝ бѣ гордъ, непрѣклоненъ. Не е сломена гордостъта на Турция, докато на Одринската крѣпостъ се вѣе още знамето на полумѣсеца — говорѣха враговетѣ.

А дѣхаше вече на пролѣтъ. Топли вѣтрове повѣваха отдолѣ и говорѣха съ пѣженъ езикъ на човѣшкото сърдце. Подаваха се цвѣтя и трѣви. Птичка пѣеше въ небето. Лѣхъ на радостъ се носѣше навсѣкѣдъ. Само на Балканитѣ още вѣмаше миръ, още не се подаваше гълъбъ съ маслиново клонче. Сега вече гигантската борба се водѣше около Одринъ; кървава трагедия се разиграваше около неговата твърдиня.

Като добъръ поменъ отъ това врѣме — уви! само поменъ — трѣбна да отбѣлѣжимъ, че около Одринската крѣпостъ, рамо до рамо, се сражаваха срѣщу общия врагъ двата най-важни фактора въ балканския съюзъ — българи и сѣрби. Участникитѣ въ тая епопея иматъ добри спомени отъ дружнитѣ си дѣйствиия съ сѣрбитѣ, иматъ общи мечти, общи желанія за честито живуване на двата сѣсѣдни народа, свързани съ крѣвни връзки, съ скъпи интереси, почерпали горчивъ урокъ отъ миналото. . .

Какъ всичко отлетѣ скоро, като сънъ!

Прѣзъ мартенскитѣ дни — 11—13 — желѣзната твърдиня прѣживѣваше послѣднитѣ си минути. Денонощенъ непрѣкъснатъ тънтекъ пълнѣше всичко наоколо. Повече отъ хилядо гърла бѣлваха смъртоносенъ огъвъ и жупелъ. Съ притаено дихание България слѣдѣше онова, което ставаше около Одринъ. Свѣтътъ гледаше, очакваше. — На 13 мартъ, къмъ обѣдъ, побѣдоносното българско воинство заби българския флагъ на непристѣпната крѣпостъ.

Одринъ падна! Тоя възгласъ проехтѣ по цѣлъ свѣтъ въ нѣколко само часа. А тамъ, около твърдинята, едни, оцѣлѣли, радостно поздравявайки се, стискаха си рѣцѣ, други — безжизнени трупове — склопили очи, образуваха голѣмото, великото крѣвно жертвоприношение на българския народъ. . . Съ тѣхъ наедно починаха и братя сѣратници. . .

Капитулацията на Турция се налагаше вече, и прѣзъ май се сключи мира. —

Край на войната! Но тоя край не идваше още...

* * *

Захванаха се ония недоразумѣния между съюзниците побѣдителѣ, които очерниха и разрушиха едно свѣтло настояще, едно велико бѣдѣще. — За честь на България, ще трѣбна да признаемъ, че, при възможни грѣшки отъ нейна страна, тя остана съ неосрамено чело прѣдъ историята, прѣдъ бѣдѣщето на балканскитѣ народи. Почитаща задълженията, които бѣ поела въ тая война, тя искаше отъ съюзниците си сѣщото: и въ това тѣ съзрѣха нейния великъ грѣхъ. Враждебното настроение срѣщу България се изрази въ кървавъ конфликтъ, въ който взеха участие, освѣнъ досегашнитѣ съюзници, но и възползувалата се отъ нейната безпомощностъ, Ромѣния, и току що разгромената Турция. — Мощна, величава, ала измѣчена и уморена, нападната отъ всички страни, изложена най-вече на срамното нашествие на Ромѣния, България трѣбваше да се подчини...

Туриха ѝ търновъ вѣнецъ, оплюха я, разпокъсаха я — нея, мощната и благородната България — разпокъсаха я прѣдъ очитѣ на цѣлъ цивилизованъ свѣтъ...

И той, съ явни признаци на безсраменъ егоизмъ и израждане, ржкоплѣска на това зрѣлище!...

* * *

Велика и безкрайна скръбъ пълви оттогасъ душата на българския народъ. Велика и безкрайна като подвизитѣ му, като героизма му, като идеализма му. По мочурливитѣ равнини на

Тракия, край брѣговетѣ на Мармара, по долинитѣ на Струма и мѣтни Вардаръ, по Криволакъ, по Овче полски хълмища спятъ непробудно героитѣ. Дѣлото, за което дадоха живота си, не е постигнато: ново робство замѣня старото, нови страдания идатъ вмѣсто напрѣдишпитѣ. — И за тѣхъ, за тия юнаци, не ще се дигне на мѣсто лобно мраморъ-паметъ, нито народътъ ще може да се покланя на тѣхвата света гробнина. А живитѣ? А България? — Срѣдъ голѣмата тѣга, която я притиска, срѣдъ мѣчнитѣ дни, които настанаха за нея, тя прави нови, непознати усилия къмъ животъ, къмъ възраждане... Въ непривѣтното настояще тя нѣма кждѣ, на какво да спре очи, да погледне съ радостъ и задоволство.

Въ това тежко врѣме само вие, безименни герои, само вашия подвигъ ѝ остава... Съ него тя може още да се гордѣе прѣдъ свѣта, съ него тя може да гледа бѣдѣщето, историята... Единъ единственъ той, о юнаци, живи или мъртви, остава да освѣтлява пътя ѝ, да я крѣпи, окуражава и вдъхновява...

И чрѣзъ него тя нѣма да умре, нѣма да падне: той е залогътъ на нейното възкресение.

За вашия подвигъ, герои, живи или мъртви, за вашия подвигъ ще мисли мислителътъ, ще пѣе поетътъ, ще нава скулпторътъ. Словото, звукътъ, тонътъ, длѣтото — всички ще дойдатъ да му дадатъ образъ, за примѣръ на поколенията... Съ почитъ ще се спира прѣдъ него българинътъ, ще го сочи, ще го завѣщава...

На тебе, беззавѣтенъ героизмъ на мъртви и живи, сѣ посвѣтени и тия страници, тия образи...

Манифестъ къмъ българския народъ.

Българи,

Въ продължение на 25-годишното Ми царуване Азъ съмъ дирилъ винаги въ мирна културна работа напрѣдка, щастието и славата на България. И въ тази посока Азъ желаяхъ да върви постоянно Българскиятъ народъ.

Провидѣнието, обаче, е сждило инакъ. Настана моментъ, когато българското плѣме е повикано да напусне благодатъта на мира и да прибѣгне къмъ оръжието за постигане на една велика задача.

Отвждъ Рила и Родопитъ наши братя по кръвъ и вѣра не бѣха честити и до днесъ, тридесетъ и петъ години слѣдъ нашето освобождение, да се сдобиятъ съ сносенъ човѣшки животъ.

Всички усилия, направени за достигането на тази цѣль както отъ Великитъ сили, така и отъ българскитъ правителства, не създадоха условия, при които тия християни да се радватъ на човѣшки права и свободи.

Сълзитъ на балканския робъ, воплитъ на милионното християнско население не можаха да не покъртятъ нашитъ сърца, сърцата на тѣхни еднородци и едновѣрци, които дължимъ свобода и миренъ животъ на една велика християнска освободителка.

И Българскиятъ народъ си спомни пророческото слово на Царя-Освободителя: „Светото дѣло трѣбва да се доведе до край“.

Нашето миролюбие се изчерпа... За да помогнемъ на угнетеното християнско население въ Турция, никакво друго срѣдство не ни остана, освѣнъ да се обѣрнемъ къмъ оръжието. Само съ това срѣдство ние виждаме, че ще можемъ да му спечелимъ закрила на живота и имота. Анархията въ Турско заплаши и нашия

държавенъ животъ. Слѣдъ кланетата въ Щипъ и Кочани, намѣсто да се даде на страдалцитъ правда и удовлетворение, каквито ние поискаме, Турското правителство заповѣда мобилизация на своитъ въоръжени сили. Така се извика на тежко изпитание нашето дълготърпѣние.

Хуманнитъ християнски чувства, свещениятъ дълъ да се помани на братя, които ги застрашава изтѣрбление, честта и достоинството на България Ми наложиха повелителния дълъ да повикамъ подъ знамената повиканитъ за отбрана на отечеството синове.

Нашето дѣло е право, велико и свето. Съ смиренно упование въ закрилата и помощта на Всевишния възвѣствамъ на Българския народъ, че войната за човѣшки права на християнитъ въ Турция е обявена.

Повелявамъ на храбрата българска войска да навлезе въ турскитъ прѣдѣли! Редомъ и наедно съ насъ ще воюватъ противъ нашия неприятелъ за сжщата цѣль войскитъ на сдруженитъ съ България балкански държави: Сърбия, Гърция и Черна Гора. И въ тая борба на кръста противъ полумѣсеца, на свободата срѣщу тиранията ние ще имаме симпатитъ на всички ония, които обичатъ правдата и напрѣдка. Силенъ съ тия симпатии, нека юначниятъ български войникъ си спомни геройскитъ дѣла на своитъ бащи и дѣди и доблѣстъта на своитъ учители — руси освободители и нека лети отъ побѣда къмъ побѣда.

Напрѣдъ! Богъ да е съ насъ!

Издѣденъ въ Ст. София на 5 октомври 1912 г.

Фердинандъ.

Приподписанъ отъ Министерския Съвѣтъ.

Апелъ къмъ армията.

Височайша заповѣдь по дѣйствующата армия.

№ 15. Гр. Стара-Загора, 5 октомври 1912 г.

Офицери, подофицери и войници!

Нечуванитѣ страдания на нашитѣ сънародници въ съсѣдната отоманска империя, които отдавна терзаеха сърцата ни, прѣдизвикаха справедливо негодувание на нашия народъ.

Като се изчерпнаха всичкитѣ мирни срѣдства, за да се подобри, до колкото е възможно, живота на тѣзи мъченици, наши брати по кръвъ и вѣра, ние, вѣрни изразители на народнитѣ тежнениа, не можахме да останемъ безучастни къмъ воплитѣ имъ и подпомогнати отъ нашия възлюбленъ народъ, заповѣдахме на нашата храбра армия да прѣмине границата и да встъпи въ борба съ вѣковния врагъ. Офицери, подофицери и войници! нашето дѣло е свето и чловѣколюбиво. Въ тѣзи сѣдбоносни минути за нашето възлюблено отечество ние сме увѣрени, че всичкитѣ чинове отъ армията ще се проникнатъ отъ важността на тѣхната задача и ще оправдаятъ над-ждитѣ, които народа възлага на тѣхъ. Офицери, подофицери и войници! напредъ съ помощта на кръста и оржието. Нека Бога на гравдата да подкрѣпи дѣсницата ни.

Фердинандъ.

(Приподписалъ) Началника на
Щаба на дѣйствующата армия:

Генералъ-майоръ Фичевъ.

Бойна пѣсенъ.

Вѣковенъ врагъ е срѣщу нами!
Кой отъ гнѣва ни ще го пази?

Напредъ!

Отекватъ планини гърмежи,
Отъ радостъ се въ очи ни мрѣжи!

Напредъ!

Насъ чакатъ подвизи голѣми!
Юнаци, въ боя да умреме!

Напредъ!

Цѣль свѣтъ на насъ днесъ съ трепетъ гледа!
Желае ни цѣль свѣтъ побѣда!

Напредъ!

Момци, нима ще осраиме
Рода си, българското име?

Напредъ!

Пищятъ куршуми край глави ни.
Какъ весело се въ боя гине!

Напредъ!

Високо дръжте знамената!
Ний боримъ се правда света!

Напредъ!

Кирилъ Христовъ.

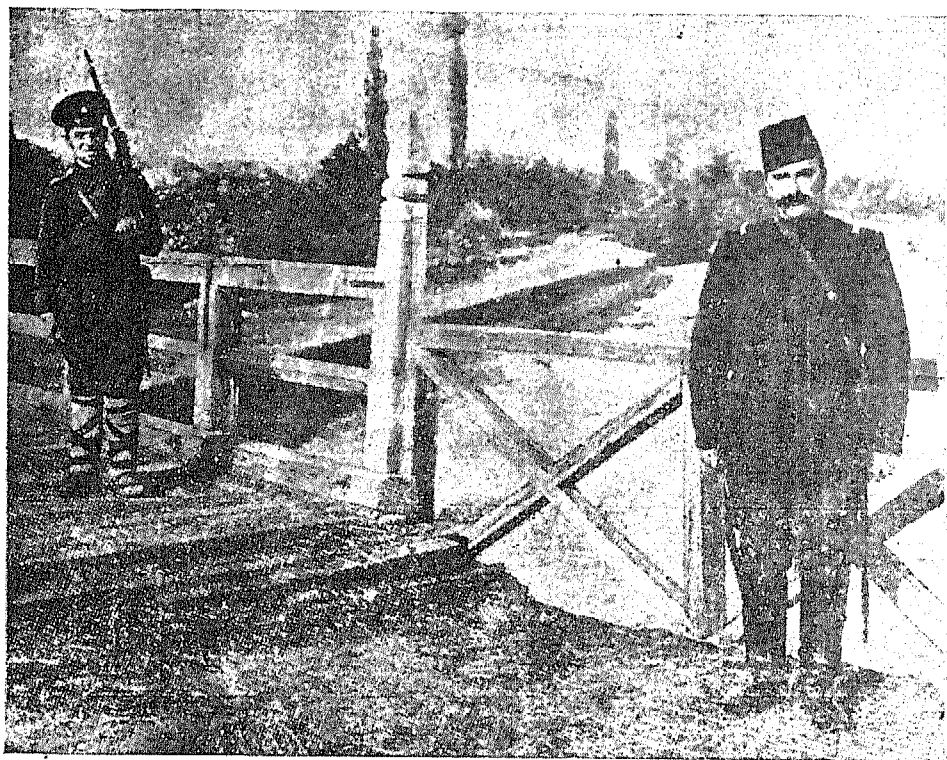
Граница.

Границата имаше за мене нѣщо таинствено...

Пушкинъ.

На граниченъ пунктъ, на двата края на малъкъ мостъ, стоятъ два войника на стража: български и турски войникъ. Тѣ пазятъ границата. А тѣ я пазятъ на десетки, стотини пунктове. Пазятъ тѣ тая граница, вѣкждѣ, наистина, като дълга, малко широка и малко дълбока ивица, врѣзана на повърхността на земята; вѣкждѣ означена тукъ-тамъ съ бѣлѣзи,

обикновено изправени набити камъне—блокове или натрупани малки камъне—грамади; вѣкждѣ мислена, почти идеална, линия. Отсамъ и отатѣкъ се простиратъ двѣ държави, досущъ противоположни една на друга, двѣ култури, двѣ цивилизации. Робство отатѣкъ, свобода отсамъ. Свободна България отсамъ, мрачна Турция отатѣкъ. И не на воля, не на свобода

Мостъ съ 2 войника.

се живѣе тамъ! Шести вѣкъ вече тамъ царѣ тиранията, безправieto. Редъ поколѣния, родили се съ правото да живѣятъ, да се радватъ на себе си и на всичко, което животътъ щедро поднася на всички, изчезнаха немили и недраги. Отъ дълго врѣме турската граница, широка, голѣма, се стѣснява сѣ повече и повече, сѣ повече периферията, обиколката, се гърчи, чупи, приближава се къмъ срѣдището си, за да се самоунищожи единъ день. Последенъ пътъ въ Берлинъ я стѣсняватъ и начъртаватъ въ новъ видъ.

„Събрали сж се синуръ да дѣлятъ“ —

така пѣе простичка българска пѣсенъ за тоя международенъ актъ — Берлинския конгресъ.

И ето днесъ тая стѣснена граница изново се гърчи, стѣга, чупи. Съ развѣти знамена минаватъ прѣзъ нея българскитѣ полкове, газятъ я, унищожаватъ я.

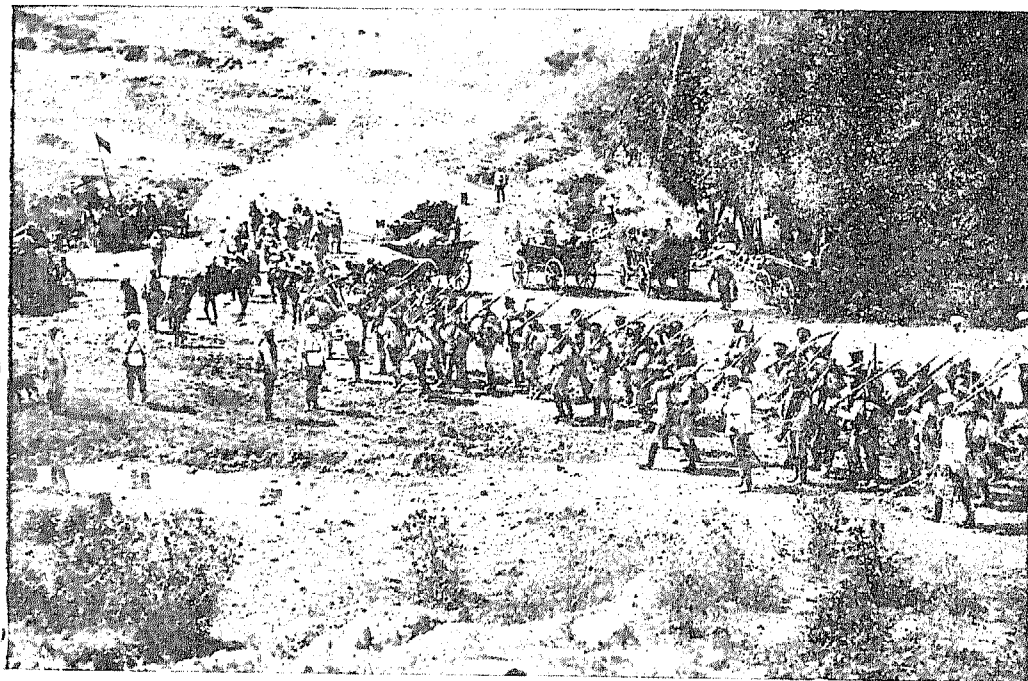
А Историята, свита, смутена, страхливо поглежда на голѣмото, невиджаното и неочаквано зрѣлище...

„Ура!“ — носи се на всѣкждѣ по границата. И въ нея, и въ това „ура“ има нѣщо, наистина, таинствено, велико...

Мобилизация.

Мобилизацията на българската войска, пръдизвикана от неотстъпчивостта на Турция да подобри живота на поробенитѣ отъ Рила и Родопитѣ, отъ усиленитѣ ѝ репресалии и, най-сетнѣ, отъ явното ѝ желание да намѣри случай и, като срази България, да отбие за-

винаги или за твърдѣ дълго врѣме благородната ѝ заинтересованостъ въ сждбата на македонското българско население, — се обяви на 17 септември 1912 година. Състоянието на духоветѣ дотогазъ бѣ напръгнато извънредно много. Телеграфическото извѣстие за мобили-

Отечеството ни вика!

Резервисти.

зацията, подобно мълния, се разпръсна във цяла България въ продължение на около 3-4 часа. Камбанията звънъ я прогласи нѣкѣждѣ намръкване, а нѣкѣждѣ и къмъ късна вечерь.

Вѣренъ на задълженията, които законитѣ налагатъ на българския гражданинъ, таещъ въ себе си тая велика добродѣтель, чрезъ която сж се зидали държавитѣ и обществата — по-

читанието къмъ законитѣ — той, българския гражданинъ, отъ селото или града, напустна недовършена работата си — нивата, лозето, градината —, затвори дюкения си, работилницата и се озова на сборното мѣсто, дѣто въ 3-4 дни се прѣобрази на въоръженъ гражданинъ — войникъ. Истина е, че всички видѣха и констатираха негова ентузиазмъ, ала не всички

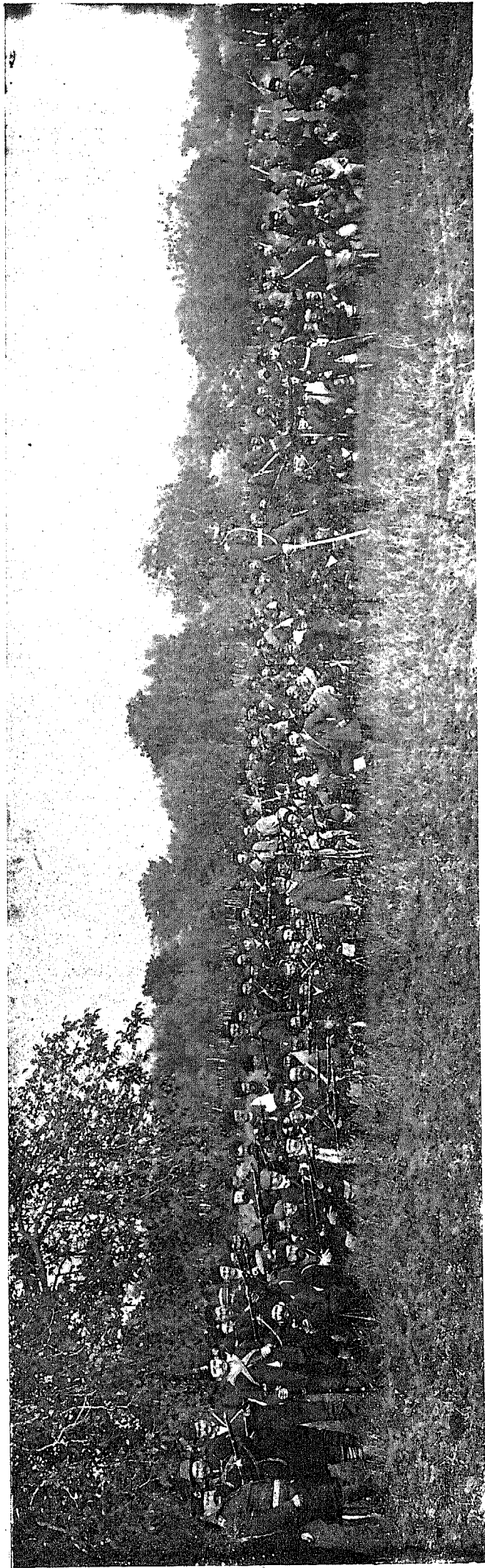

видѣха въ българския гражданинъ и селения войникъ едно по-друго чувство, не тъй буйно, като ентузиазма, но по-мощно, по-велико, по-творчески животворно отъ него: чувството на дългъ. То водѣ българския войникъ въ дългия му труденъ пътъ отъ нивата въ село до бреговетѣ на Бѣло море, то му свѣти прѣзъ мрачитѣ дни и нощи; и, когато ентузиазма гаснѣеше или слабѣеше, чувството на дължностъ му казваше: „Ти си длъженъ!“ и той се подчиняваше на тоя гласъ.

Ала наредъ съ ония, които законътъ привикваше подъ знамената, доброволната служба прѣдъ олтаря на отечеството се прояви съ не по-малко сила, съ не по-малко благородство. Навсѣкѣждѣ се сформираха доброволчески дружини, между които на първо мѣсто, македоно-одринското опълчение, което ще остане като национална гордостъ въ тая война. Въ това опълчение влѣзоха, като доброволци, повечето македонци, млади хора, ученици, студенти, журналисти. И това опълчение достойно развѣва

Походъ. Тилна часть. Въ града. Прѣдъ похода. Въ трена. Началникъ на тилового управление генералъ В. Диковъ.

Българска доброволческа дружина, сформирана слѣдъ обявяване войната.

знамето си по долината на Арда, по бръговетѣ на Мраморно море. Какъв младъ, жизненъ свѣтъ прѣдставяше това опълчение!

Други, неподготвени още да боравятъ съ

оръжие на тежкото „поле брани“, приеха да служатъ по другитѣ военни служби (сигнални и други).

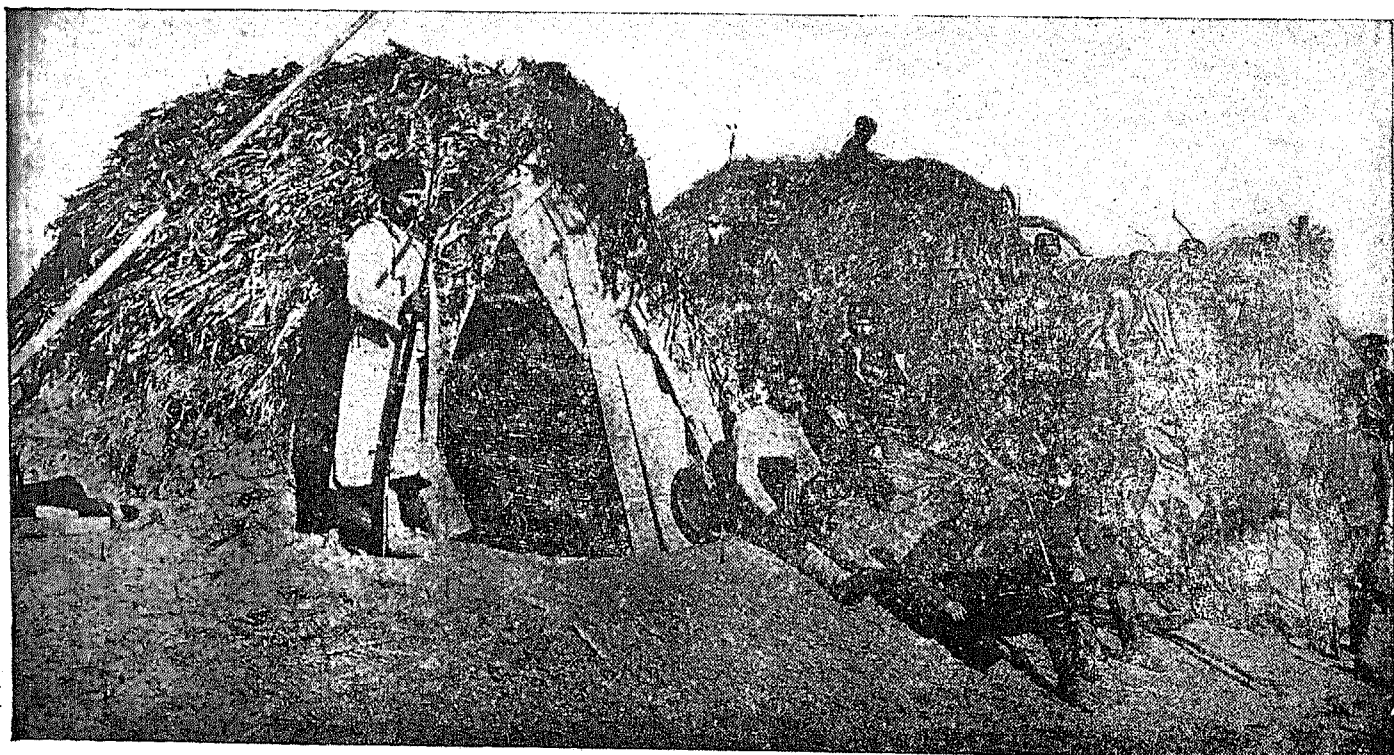
А трети, чиято възраст ги заставяше да

Младежи на сигнална служба.

останатъ пр домоветѣ си, впрегнаха колата си, натовариха провизии и потеглиха подиръ ар-

мията къмъ границата, да пазятъ пѣтища, желѣзници...

Охрана на желѣзно-пѣтна линия.

По стръмни, кални и развалени друмища, слѣдъ редовната войска, вървятъ дългикервани, натоварени съ храна и провизии. Селяци отъ Софийско, Видинско, Силистренско, Шуменско, съ колата си, дошли да подпомагатъ ония, които вървятъ срѣшу куршумитѣ и гранатитѣ и рушатъ

прогнилата империя на отоманитѣ. Тукъ-тамъ има и жени. Обеща българинътъ своя добитѣкъ,

Воененъ кervанъ (обозъ).

гледа го повече отъ себе си: той му е опора въ живота. — Прѣвасятъ търпеливитѣ животни тяжеститѣ; димятъ ноздри, прѣгвватъ се яки крѣстове. За да символизира войната, младъ художникъ — скулпторъ изобрази ва волѣ, слѣдъ него селякътъ българинъ съ пушка... Волѣ

и пушка — земята, и оржжието — за нейната защита. —

Въ Турция!

Още сжщия день, въ който се обяви войната, 5 октомври, нашитѣ войски, слѣдъ малки прѣстрѣлки, навлѣзоха въ Турция.

Главнитѣ български сили, както се знае, бѣха насочени къмъ Лозенградъ — Одринъ — Цариградъ. Въ първитѣ двѣ крѣпости, прѣдверия на осмаеската столица, бѣха съсрѣдоточени голѣми турски войскови маси. — Нашитѣ

войски трѣбваше да маскиратъ своитѣ първи движения и неприятельтъ, наистина, остава изненаданъ, когато къмъ Лозенградъ плѣзна грамадно воинство, което устремно се хвърли върху крѣпостта — 9, 10 и 11 октомврий. Турцитѣ възлагаха голѣми надежди на тая крѣпостъ. Знаменитъ германски стратегъ, фонъ-деръ-Голцъ паша бѣ ржководилъ укрѣпването ѝ.

Коненъ разѣздъ.

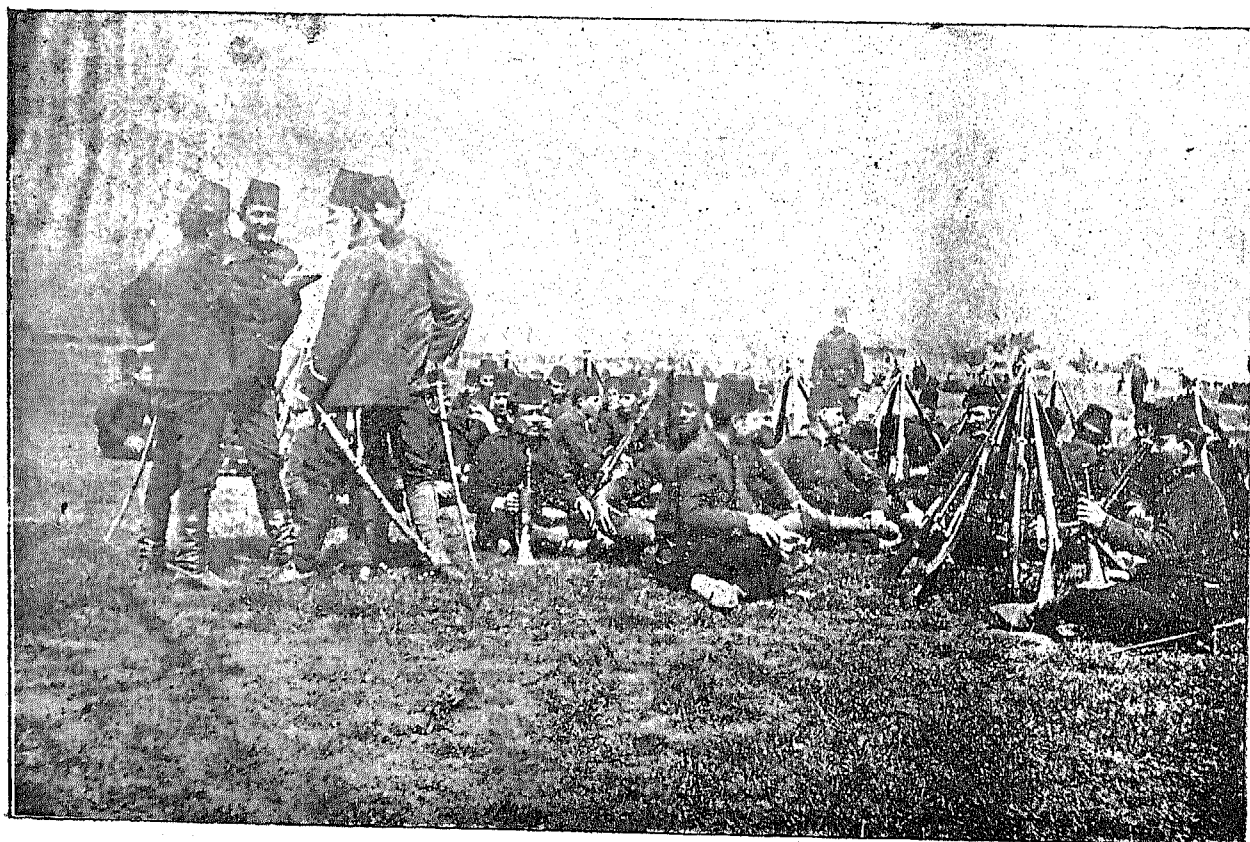

Турския генераленъ щабъ съ фонъ-деръ-Голцъ паша.

Самъ Голцъ паша считаше, че, за да падне Лозенградъ, е потребна тримѣсечна обсада най-малко и то при обсадители германски войски. Колко голѣмо бѣ очудването на цѣль свѣтъ,

когато крѣпостъта се сломѣ слѣдъ тридневенъ упоритъ бой, когато побѣдното българско знаме се заби на Лозенградската крѣпостъ на 11 октомврий!

Турски лагеръ прѣди Лозенградската битка.

Чуждо мнѣние за Лозенградската крѣпостъ.

Лозенградскитѣ укрѣпления.

„Лозенградъ по своето мѣстоположение прѣд-
ставлява една естествена крѣпостъ. Отъ всички три
страни е ограденъ съ високи хълмове, само откъмъ
Цариградъ е поле. Откъмъ Малко-Търново, откъдѣто
сѣ нападнаха главно българскитѣ войски пѣтя, който
води за Лозенградъ минава прѣзъ седемъ хълмове. На
Лозенградъ, като на военна база срѣщу България, е

обърналъ внимание германския инструкторъ на тур-
ската армия фонъ-деръ-Голцъ паша, по чието искание
отъ четири години Лозенградъ усилено се укрѣпяваше
и днесъ той прѣдставлява една силна крѣпостъ, която
прѣвъзхожда Одринъ, но въ никой случай не ѝ от-
стъпва. Въ Лозенградъ бѣше съсредоточена една
турска армия отъ около 40,000 души, така, че лесно
е обяснима важноста на неговото падане.

За Лозенградъ фонъ-деръ-Голцъ паша се изка-
залъ, че за да падне е необходима три мѣсечна об-
сада и пруски войници“.

Генералъ Радко Димитриевъ

Генералъ Фичевъ

Значението на Лозенградската тридневна
епопея бѣ извънредно голѣмо. Тя бѣ първиятъ
важенъ изпитъ, който българската войска из-
държа прѣдъ свѣта; тя бѣ сигурния бѣлѣгъ
на бѣднитѣ побѣди; тя бѣ, отъ военно гле-
дище, първото подсигурияване одринската об-
сада, за която бѣ прѣдначатена друга армия,
(II) и за нататѣшния ходъ къмъ Цариградъ.

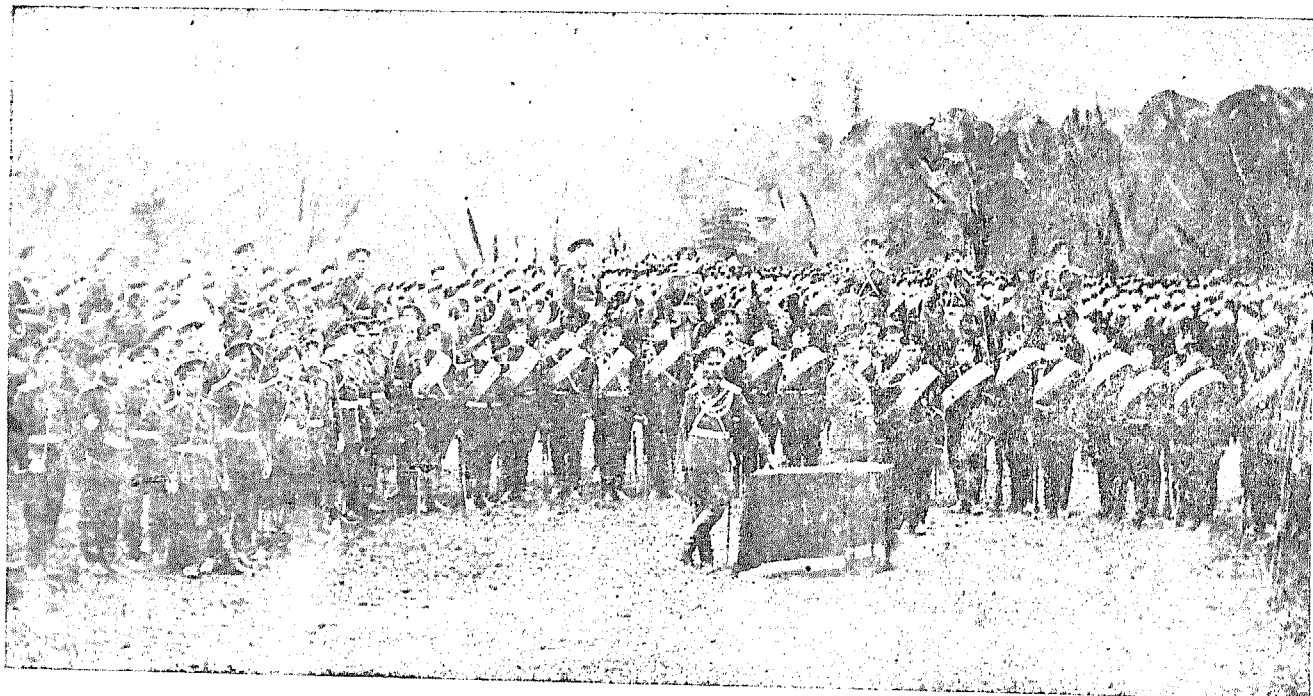
Слава на III армия! —

Лозенградската епопея издигна талантливия
български генералъ Радко Димитриевъ, по-сет-
нѣшния герой на Люле-Бургасъ—Виза—Бунаръ-
Хисаръ. Той сподѣлѣше заслужено славата на
българския войникъ и, като я смиренно отклони
отъ себе си, той я отдаде на българския вой-
никъ.

Храбростъ.

Войната е голѣмо, велико събитие — велико по всичко: по размѣритѣ си, по извънреднитѣ качества, които се искатъ да прояви всѣки — отъ най-простия войникъ до първия военачалникъ; велико по добродѣтинитѣ или нещастията, които могатъ да се струпатъ върху цѣль народъ завинаги, за вѣкове. Его защо, наредъ съ такта, прѣдвидливостта, прѣзъ всички врѣмена се е цѣвила храбростта, едно

отъ най-важнитѣ качества въ живота и на бойното поле. Споредъ единъ отъ великитѣ мъдrecи на свѣта, тя е една отъ нѣколкото основни добродѣтели, които човѣшката личностъ може да прояви. Прѣзъ всички врѣмена, отъ най-дълбока ддрвностъ и досега, отъ народитѣ, чийто свѣсть и съзнание сж се пробуждали и въ тѣхъ е заговорвалъ човѣкътъ, до днешнитѣ културни народи, храбростта,

Храбi и войници се произвеждатъ офицери.

героизмътъ е билъ на почетъ, на уважение, на боготворение човѣкътъ, кога повече, кога по-малко ясно, е виждалъ, че безъ героизма, безъ героичното, безъ героитѣ — на поле брани или въ мирния животъ — човѣшкото съществуване би било твърдѣ непривлѣкително, безъ сила, безъ красота, безъ стремежъ къмъ нѣщо по-високо. И хората сж вървѣли подиръ героитѣ — тѣхното съзнание ги е водило. — Старитѣ народи тѣй боготворѣха героитѣ, че считаха какво тѣхния произходъ е божественъ, но не човѣшки, че възвишено благоволение е ниспослано върху тѣхъ. Днесъ ние, наистина, не мислимъ тѣй, но удивлението и почитта къмъ героитѣ и героичното не сж намалѣли и нѣма да намалѣятъ: напротивъ, тѣ ставатъ по-голѣми, съ повече съдържание. Ние разбираме днесъ, че героятъ не е небесенъ пратеникъ, но че е като насъ, само съ много, много висока душа, съ много високи чувства и мисли за живота. Герои-

змътъ не е ентузиазмъ само — той е едно върховно съзнание. За днешния герой важатъ много повече отъ всѣки пътъ евангелскитѣ думи: комуто е много дадено, много ще се иска. И въ тежки минути, на бойното поле или въ мирнитѣ състезания, истинския герой излиза не за евтини лаври и слава, той мре не за да удовлетвори една извънредна суета: не, той излиза, той мре за нѣщо друго, което самъ той въ душата си тай и ревниво пази. Затова и истинскитѣ герои сж обикновено скромни, често срамежливо скромни.

Историята, литературата сж пълни съ образитѣ и дѣлата на героитѣ въ всички области на живота и извънредно много съ дѣлата на героитѣ на бойното поле, дѣто, тѣй често още, се рѣшаватъ не само съдбинитѣ на народитѣ, но се провъзглася по единъ тѣй рѣшителенъ начинъ, неподлежащ на оспорване, честта или безчестието на единъ народъ. Защото ге-

роизмътъ на бойното поле иска едно нѣщо, което не е всѣкога необходимо за героизма въ другитѣ области на живота: той иска самопожертването, пълното самопожертвуване. А да се самопожертвува човѣкъ — то значи да надмине себе си, то значи да признае върховенството на една идея и да ѝ се подчини напълно; то значи да скъса човѣкъ връзките си

съ всичко обикновено, катадневно и да доде въ общение съ други свѣтъ, съ други миръ.—

И на-йхубавитѣ свои творения, най-хубавитѣ свои чувства, най-възвишения си възторгъ народитѣ сж отдавали именно на героитѣ си. Прости, ала плѣнителни по искреностъ пѣсни пѣе дрѣвността за героитѣ и съ това овѣковѣчава тѣхнитѣ подвизи. Великолѣпни строфи

Награждаване отличилитѣ се войници.

имъ съчиняватъ поетитѣ. Най-трайнитѣ и скъпи паметници сж въ тѣхна честъ въздигнати. Най-чуднитѣ най-дълбокитѣ тонове сж откраднати отъ човѣшката душа и сърце и вплетени въ хармония за тѣхнитѣ дѣла.

Дѣлата и героитѣ често сж щитъ, опоренъ щитъ на народи и държави; надъ тѣхъ се лѣятъ често най-искренитѣ сълзи, които свѣтътъ познава; тѣ сж пѣтеводни звѣзди въ тъмни врѣмена, въ тѣжки дни на изпитания; тѣ вълнуватъ хиляди нѣжни дѣтски сърца, възпитаватъ ги тѣй, както никоя възпитателна система не може; тѣ, единички тѣ, успокояватъ, унищожаватъ най-великата скръбъ на свѣта: майчината скръбъ за загинала юнашка рожба.

И затова, може да се твърди, че е честитъ оня народъ, който отхранва въ себе храбростта, за да я прояви въ велики дни на живота; честитъ е, ако тя, като здраво чувство стане не само лична, но и всеобща, народна добродѣ-

тель. Това пѣкъ нейно качество палага на ония, които, по сила на своето положение, могатъ или иматъ право да я поискатъ нѣкога отъ другитѣ, да схванатъ нейното величие и да я искатъ само тогава, когато е потребно и по начинъ, какъвто тя, по естеството си, заслужава.

* * *

При Лозенградъ българскиятъ войникъ отлѣ своята личностъ, своя духовенъ образъ. Лозенградскитѣ боеве, боеветѣ около Петра, Селиолу, Гечкенли показаха, че той е храбръ, че той има съхранена, за важни дни, тая велика добродѣтель. . .

Нека му благодаримъ, нека го прославимъ и, ако може, да му изразимъ уважението си по единъ тѣй скроменъ начинъ: да му дадемъ награда за подвизитѣ, отличенъ бѣлѣгъ на юнашка грждъ. . .

Одринъ!

Одринъ! Одринъ! буря вие! —

К. Христовъ.

Великата крѣпость, известна като първокласна крѣпость въ цѣла Европа, Одринъ, бѣ обкрѣженъ отъ нашитѣ войски слѣдъ нѣколко бѣлѣжити сражения къмъ края на октомврий окончателно. Прѣстенътъ наоколо му бѣ стегнатъ прѣзъ тѣхъ дни. II-та българска армия, подъ командата на генералъ Ивановъ, извърши обсадата, а Шукри паша бѣше знаменития защитникъ на крѣпостта.

Срѣдъ хубава, цвѣтѣща равнина, на слияването на Тунджа, Арда и Марица, стои Одринъ, основанъ отъ римлянитѣ още прѣди Рождество Христово. Прѣзъ него минава главния пътъ, който свързва Цариградъ съ Европа. Оттука произлиза и неговата важность. Неговата хълмиста околность му е спомогнала, и той отдавна е станалъ щитно прѣдверие на Цариградъ — първокласна крѣпость. Опасва го цѣлъ обрѣчъ отъ модерни укрѣпления, около които се разигра крѣвавата трагедия до 13 мартъ 1913 г., когато българското воинство заби побѣдоносния български флагъ на тѣхъ.

Покрай малкитѣ, второстепенитѣ землени укрѣпления, по високитѣ могили сѣ съзидани бетонирани постройки, казарми, — всички искусно маскирани отгорѣ, подземни складове пълни съ орѣжейни припаси.

Неговъ защитникъ, както казахме, е прочутиятъ и извѣстенъ вече Шукри паша, нѣмски възпитаникъ, строгъ и дисциплиниранъ турски войникъ.

Току надъ прѣградието Илджеръмъ въ Одринъ се издига хълмъ Хаджрлѣкъ. Тукъ има укрѣпление. Отдалечено отъ огнената линия, то бѣ живѣлището на Шукри паша. Въ подземна, изложена къмъ югъ на широкъ дворъ, стаичка, бѣше се той установилъ и рѣководѣше оттамъ операциитѣ си. Тукъ, на това мѣсто, бѣ поставенъ голѣмъ прожекторъ; тукъ бѣ и станцията на безжичния му телеграфъ, съ който той се сношаваше, прѣко обсадната войска, прѣзъ толкова далечно разстояние, съ Цариградъ, отдѣто му идѣха непрѣкъснато успокоителни думи, надежди.

Самиятъ градъ е старъ, ала всичко наоколо му говори, че той, въ рѣцѣтъ на културенъ народъ, би билъ чудесенъ градъ — по поминѣкъ, по положение, по красота. Стара столица на турскитѣ султани, когато тѣ първо прѣминаха на Балканитѣ и се установиха на полуострова, пѣди още да прѣвзематъ Цари-

градъ, — турцитѣ го прогласиха за свой священный градъ, независимо отъ значението му на крѣпость. Турцитѣ твърдятъ, че тукъ почива праха на завоевателнитѣ султани, ала това не ще да е вѣрно. Паметници отъ старина почти нѣматъ освѣнъ прочутата джамия Султанъ Селимъ. За днешното напрѣдвало строителство Султанъ Селимъ не прѣдставя нѣкакво чудо, но сѣ пакъ ти е монументална сграда. Високо, много високо се издигатъ нейнитѣ, наистина, грациозни четири минарета и господствуватъ не само надъ Одринъ, но и надъ цѣлата негова околность. Отъ десетки километри се тѣ забѣлѣзватъ. Приказки и легенди се носятъ за тая джамия, за нейния майсторъ, който билъ убитъ, за да не може да построи другадѣ такъвъ храмъ Мохамеду.

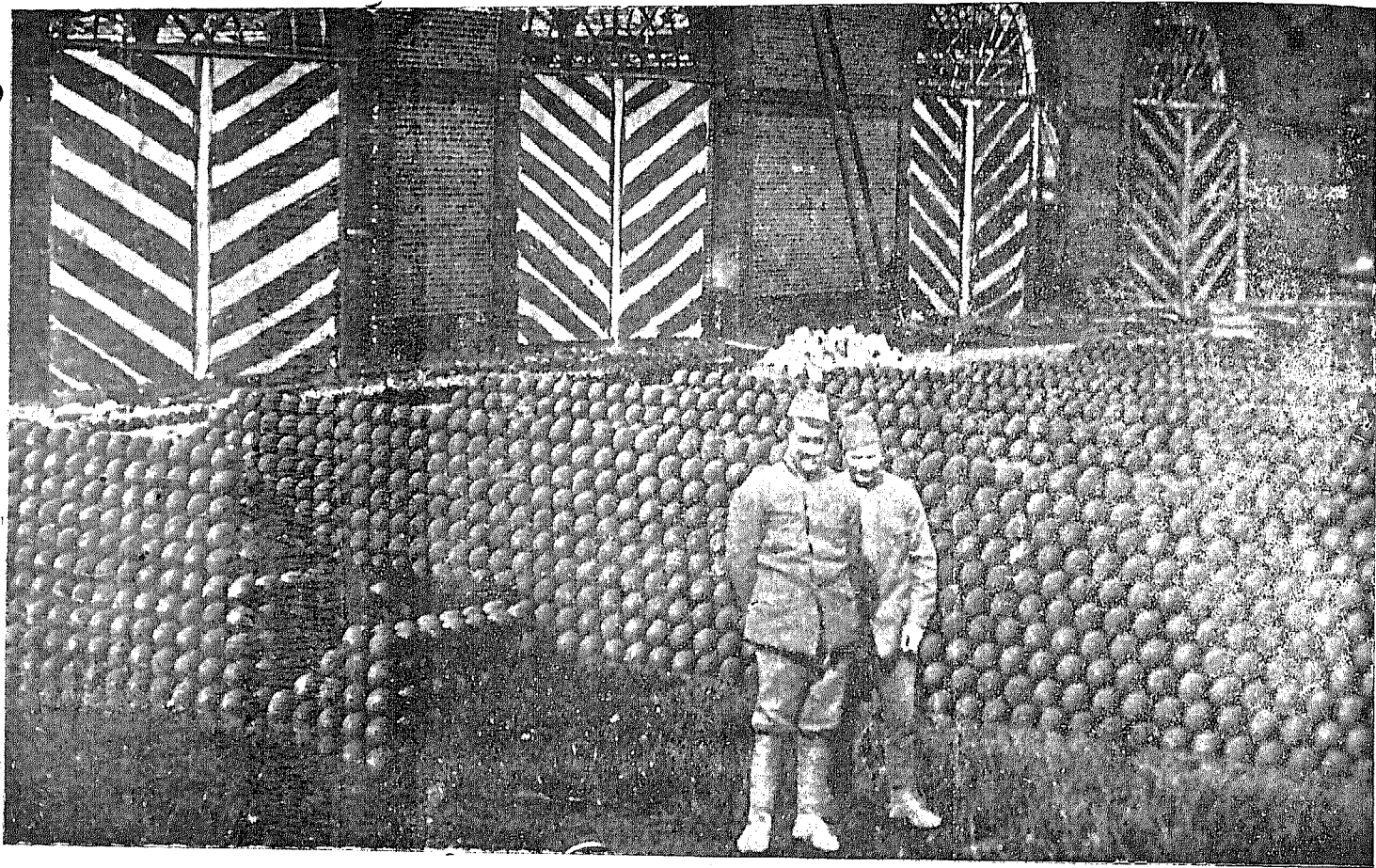
Хубавъ изгледъ има Одринъ отъ околни нѣкои височини, особно откъмъ по-далечната височина Юрушъ (Юрушъ тепе), около което се водиха крѣвави боеве около половината на октомврий, докато той падна въ български рѣцѣ. Блѣшатъ водитѣ на Тунджа, Арда и Марица, свѣтятъ и лѣщатъ позлатенитѣ куполи на Султанъ Селимъ, а натагъкъ, далеко натагъкъ, се виждатъ възвишенията на Странджапланина.

По укрѣпленията бѣ разположена турската войска на двѣ линии главно: прѣдни и сѣщитѣ укрѣпления. — Разнокалибърни топове, съ зинали уста, готови да бѣлватъ всѣкога огънь и смъртъ, стѣрчиха по укрѣпленията.

Наредъ съ укрѣпленията, които неприятельтъ бѣ издигналъ, за да пази крѣпостта, трѣбва да отбѣлѣжимъ и страшнитѣ телени мрѣжи, съ които се бѣ той обградилъ. Тѣ бѣха мѣчни прѣпятствия за настѣпване.

Въ окопитѣ, добръ настаненъ, бѣ залегналъ турскиятъ войникъ. Трѣбва да признаемъ, доста храбъръ по природа, особно кога е надѣханъ съ религиозенъ фанатизмъ, но безъ развитие, което се оказа и фаталната негова слабостъ.

Срѣщу тѣй силната крѣпость се заложилъ българското воинство, въорѣжено по-слабо отъ врагътъ, ала по високо, несравнено по високо въ своето съзнание, въ съзнание великото дѣло, за което бѣ потеглило: освобождението на роба. Петъ мѣсеца, прѣзъ студена есенъ и люта зима, то стоя прѣдъ Одринскитѣ укрѣпления, тегли-

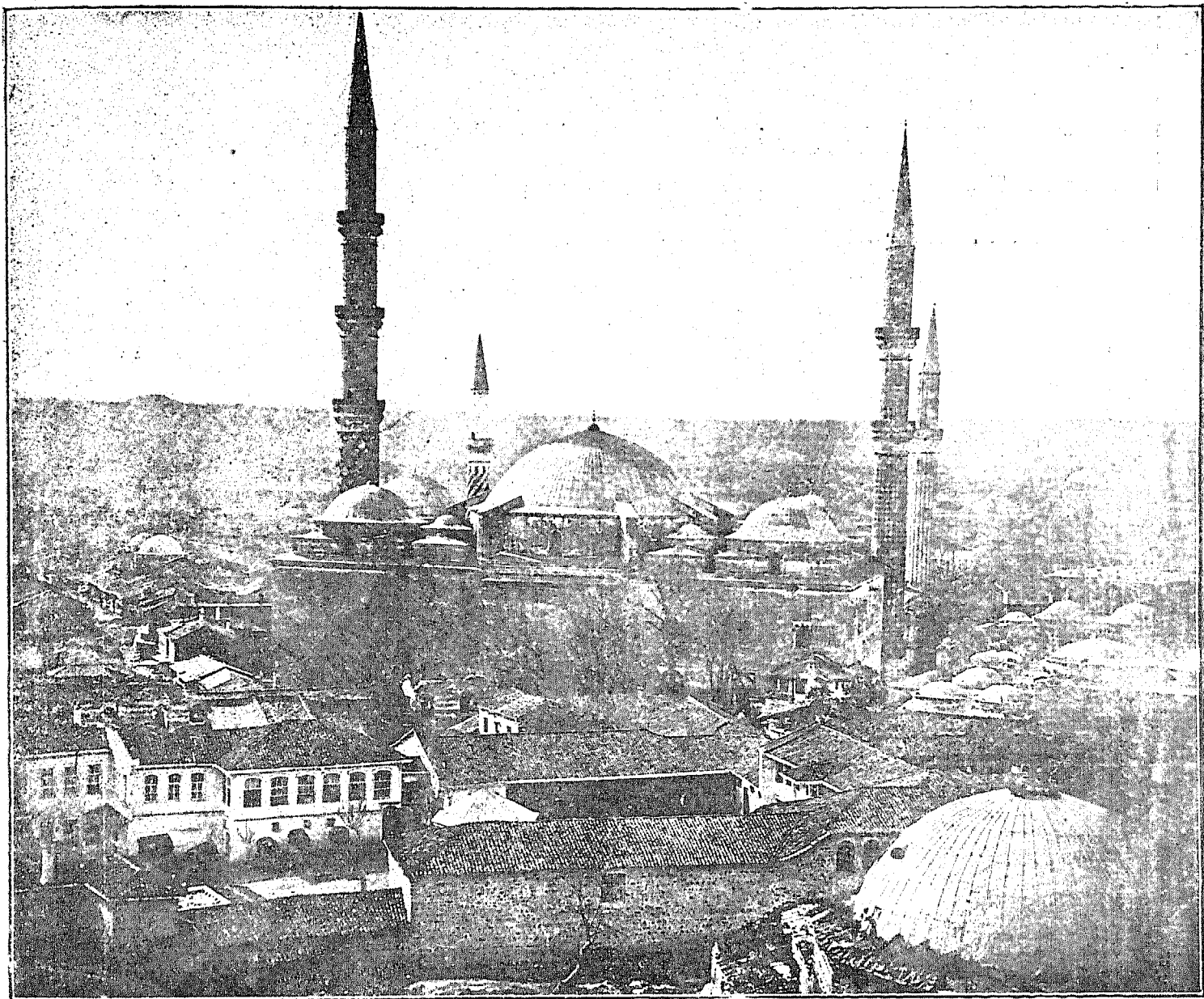
Оржжеенъ турски складъ.

Шукри-паша съ щабъ си.

студъ, гладъ, нужди, лишения; отбива неприятеля, който няколко пъти енергично се опитва да разкъса обсадния му обръчъ, онячтожаваше го, разслабваше го изъ день въ день, отъ часъ

на часъ. Непрѣкъснато смъртта вземаше жертви, макаръ и по-малко, и отъ обсадителя, и отъ обсадения. Кръвавата трагедия се развиваше бавно, постепенно...

Изгледъ отъ Одринъ — Султанъ-Селимъ.

Борбитъ порѣдъ Одринъ

Кореспонденция за едно сражение.

Пиша ви отъ самия фронтъ на сраженията.

„Бучение на топоветъ се носи ежеминутно. Сражението бѣше извънредно ожесточено, едно истинско лъвско сражение, въ което за пръвъ пътъ бѣхъ свидѣтель на чудния куражъ на българскитъ войници.

„Сражението се рѣши вечерта. Отъ турска страна одринския гарнизонъ направи въ равно утро единъ излазъ, за да изблъска българитъ отъ заетитъ отъ тѣхъ позиции.

„Около бойното поле, около фортоветъ, никакво движение.

„Каптивниятъ балонъ, отъ който се наблюдаватъ турскитъ позиции, не съобщава нищо. Два часа изминаватъ въ очакване. Но когато моятъ часовникъ показваше вече шестъ часа, видѣхъ малки черни точки, които почнаха да се показватъ на сѣверо-изтокъ и западъ отъ Одринъ. Тѣ се разпрѣскаха, развиваха въ дълги змии, отличаващи се ясно. Това сж турскитъ колони, оржжието на които блѣщи подъ лжчитъ на слънцето, което се появява на хоризонта. Вече могатъ да се броятъ. Тѣ сж се-

демнадесет колони, които се развиват като вѣтрило отъ Юрушъ до Кадж-кой.

„Колко сж? Мжчно е да се опрѣдѣли съ точностъ тѣхното число. Непрѣкъснато идатъ все нови войски. Струва ти се, че това сж малки черни мравки, излизащи отъ своя голѣмъ, черенъ мравунякъ.

„Тѣ минаватъ отъ една страна, къмъ западъ отъ Марица и се развиватъ по брѣга и по лѣвия такъвъ на Арда — другитѣ се разполагатъ въ една бойна линия до брѣговетѣ на Тунджа. Тукъ-тамъ се забѣлѣзватъ други

малки черни точки, които бързатъ още повече. Това сж ескадронитѣ на турската кавалерия, които се развиватъ прѣдъ пѣхотата, задъ която турската артилерия е заела вече своитѣ позиции.

„Горѣ, върху височинитѣ българитѣ чакатъ въ безгрижие, наблюдавайки тази дълга джга, това огромно развиване, което има за центръ Одринъ. Изведнажъ отъ една височина, налѣво отъ Одринъ, се издигна малко бѣло кълбо димъ. Единъ ужасенъ гърмежъ разтърсва въздуха. Това е едно отъ турскитѣ укрѣпления, което открива огънь срѣщу българскитѣ позиции.

Юрушъ-Тене прѣдъ Одринъ.

Веднага почватъ да му приглашатъ и оставалитѣ фортове.

„Тогава по цѣлия български фронтъ минава една бърза, свѣткавична заповѣдъ. Единъ продължителенъ трѣсъкъ прѣминава по всички тия линии, досега неподвижни. Ето, че ние присъствуваме на най чудесната, най-буйната защита, която е възможно да си прѣдстави човѣкъ.

„Отъ всѣко врѣхче, отъ всѣка могила залповетѣ на българската пѣхота косятъ неприятеля, който настѣпва.

„Сражението е въ своя разгаръ. Тогава всички турски батареи, разположени задъ турската пѣхота, настѣпленieto на която закрилятъ, почва една оживлена канонада, дирижирана отъ всички страни, срѣщу българскитѣ колони, които отговарятъ съ оживление.

„На всѣка минута въ чудно чистия въздухъ,

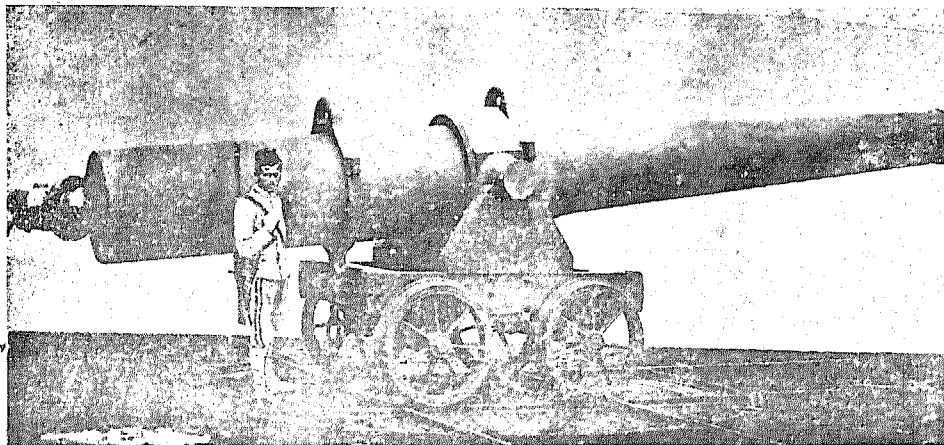
подъ палящото слънце, се чуватъ оглушителни гърмежи и се виждатъ малки бѣли кълба димъ, които се разпрѣсватъ твърдѣ бавно.

„Това сж турскитѣ шрапнели, които до вечерята избухваха по стотини къмъ борцитѣ българи, сѣйки непрѣкъснато своя дѣждъ олово.

Досега тѣхната стрѣлба не дава никакви почти резултати. Шрапнелитѣ експлодиратъ твърдѣ високо. Голѣма частъ отъ тѣхъ избухватъ надъ българския каптивенъ балонъ, който отъ една височина отъ 800 м. владѣе полесражението. Но тукъ градътъ отъ олово се прѣска безъ абсолютно никакви резултати. Много пжти прѣзъ деня турскитѣ батареи се опитватъ, но безъ резултатъ, да пробиятъ балона, чието присъствие безпокои твърдѣ много тѣхнитѣ сили.

„Възползувана отъ неравноститѣ на почвата, българската пѣхота се разпрѣсва въ верига, която нанася огромни жертви на намиращия се само на 800 метра неприятель.

„И огънятъ започва наново по всички страни. Канонадата и залповетѣ сж бѣсни. Шрапнелитѣ безспирно експлодиратъ. Наддѣлявайки на цѣлия тои боенъ шумъ, крѣпостнитѣ топове отъ

Турски крѣпостенъ топъ.

Одринскитѣ укрѣпления продължаватъ да гърмятъ и тѣхнитѣ гравати, падайки около българскитѣ позиции, издигатъ цѣли купища прѣстъ.

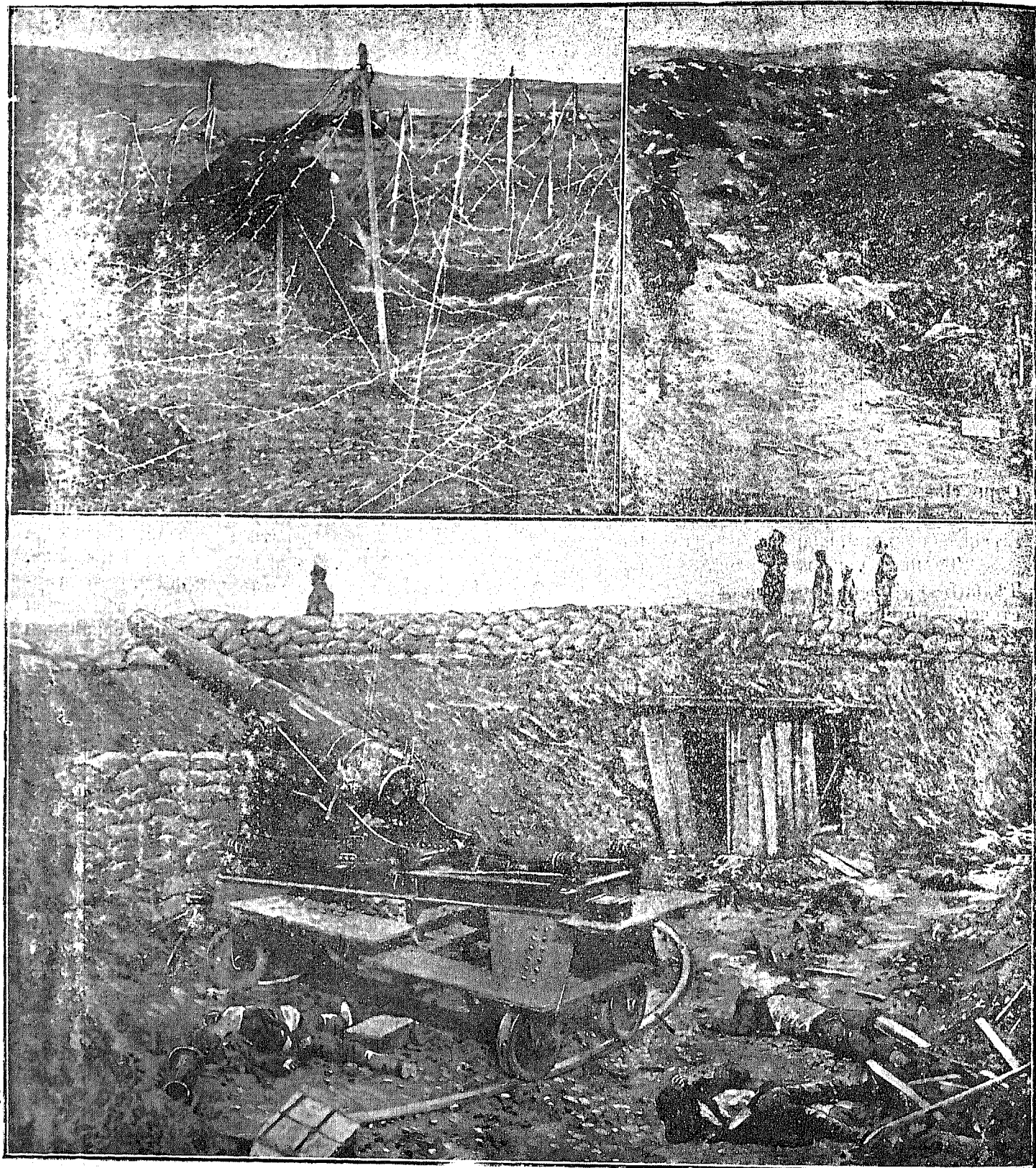
„Турцитѣ изглеждатъ доста многочисленни. Тѣхната артилерийска стрѣлба е твърдѣ ожесточена, но ние виждаме ясно, че турския огънь е твърдѣ неточенъ. Напротивъ, огъня на българската пѣхота, изглежда, че прави ужасни опустошения въ турскитѣ редове. На всѣка

минута нови турски резерви попѣлватъ първитѣ линии, за да замѣстятъ раненитѣ и убититѣ. Около 10 часа турската кавалерия понека да прѣдприеме на изтокъ едно бързо нападение, сигурно, за да удари откъмъ флангъ българската пѣхота. Но българитѣ бѣха прѣдвидѣли удара, защото слѣдъ малко турскитѣ ескадрони бидоха принудени да отстъпятъ.

„Изведнажъ турската канонада намалѣ.

Малтъ окопъ срѣщу Одринската крѣпостъ.

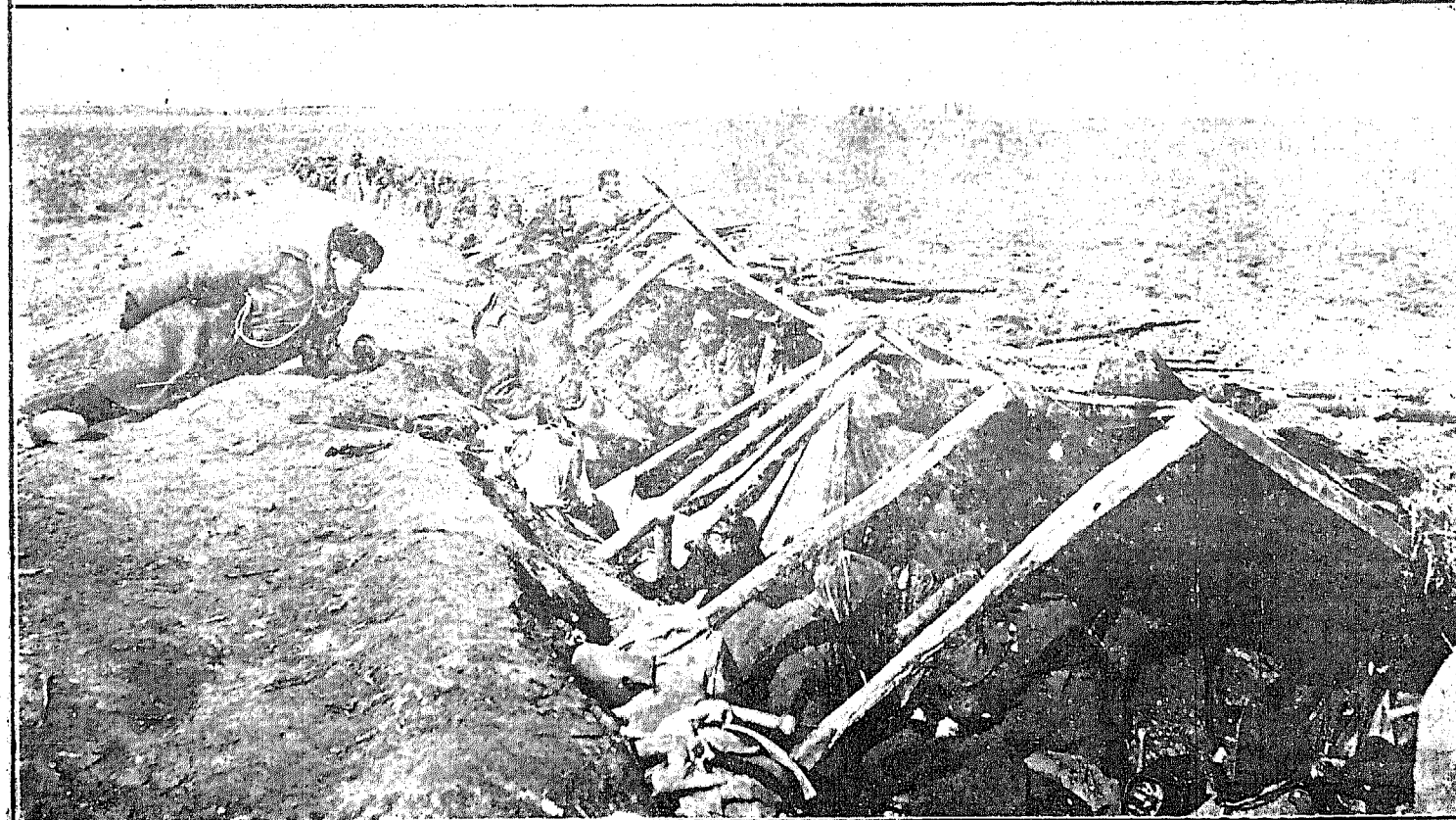

Вжтрѣшни укрѣпления на Одринъ.

„Горѣ, по направление къмъ Мустафа-Паша, едно малко черно петно се появява върху небото, бистрото, синьо небо. Петното слѣдъ малко се очертава съвършено ясно. Това е единъ бипланъ, който съ голѣма бързина се

направлява къмъ одринскитѣ крѣпости, надъ които прави голѣми кръгове.

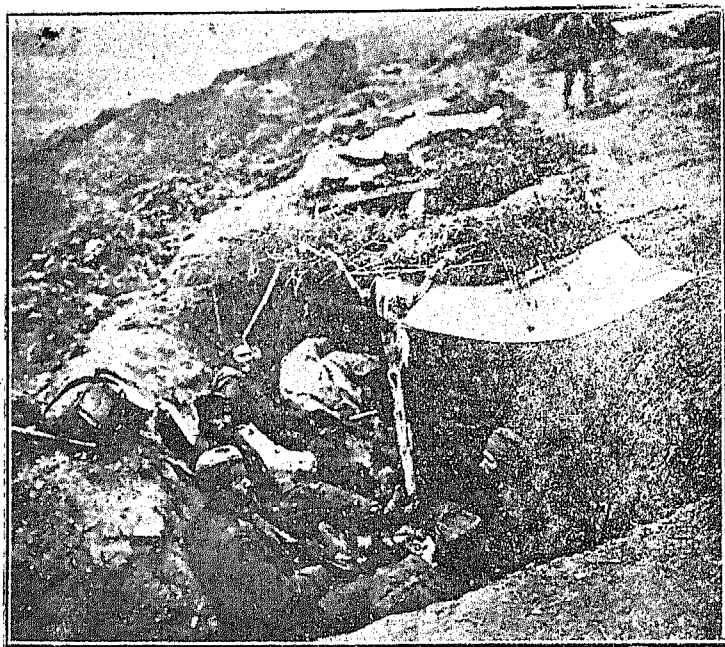
„Тоя призракъ смуги твърдѣ много турцитѣ, чиито сили, прѣцѣнявани отъ единъ офицеръ-въздухоплавател отъ единъ отъ каптивнитѣ

Сърби и българи въ окопѣтъ прѣдъ Одринъ.

балони, възлизали на 20 баталиона. Но затишето продължи твърдѣ кратко врѣме. Турскитѣ орѣдия и залпове си направляваха сега огъня срѣщу аероплана, който величествено

продължава своя път и прѣминава непрѣривно надъ всѣко турско укрѣпление, на всѣка позиция и завършва своя полетъ по направление къмъ Мустафа Паша.

Сърби и българи въ окопитѣ прѣдъ Одринъ.

Слѣдъ това борбата започва съ още по-големо ожесточение. Турската артилерия не прѣкъсва своя дѣждъ желѣзо върху българскитѣ позиции, но българитѣ не отстъпватъ нито педя и сражението продължава така по цѣлата линия до вечерта.

„Най-ожесточено е сражението на височината „409 м.“, която владѣе дѣсия брѣгъ на

Марица, около Папазъ-Тепе, където и турцитѣ насочватъ най-големитѣ свои усилия. Къмъ тая позиция се направляватъ отъ всички страни гранатитѣ и шрапнелитѣ.

„Най-послѣ огъня почва да намалява. Турцитѣ, които сж понесли голѣми загуби, отстъпватъ мѣстността и изглежда, че искатъ да се прибератъ въ Одринъ. Само тѣхната артиле-

Царь Фердинандъ около Одринъ.

рия продължава да стрѣля. Това е въ 5 часа.

„Изведнажъ едно ново нападение, прѣдприето отъ тѣхнитѣ редове. Задъ малкитѣ могили се различаватъ нови колони, които започватъ катеренето си по стрѣмнината. Това е турската резерва, която прѣдприема новото нападение.

„Борбата започва още по-жестоко. Топоветѣ гърмятъ. Залповетѣ заглушаватъ.

„Но повторното нападение на турцитѣ остава излишно. Българската контра-атака е цѣль ураганъ. И изведнажъ ние виждаме турцитѣ да обръщатъ гърбъ. Тѣхниятъ огънь спира. Ние не захъсвахме да разберемъ какво значи това. Турцитѣ бѣгатъ.

„Ние ги виждаме да се нахвърлятъ въ бѣгство по направление къмъ Одринъ.

„Върху почвата малки неподвижни купчини

Щаба на обсадната II армия наблюдава около Одринъ.

се забѣлѣзватъ съ бинокль. Това сж тѣхнитѣ изоставени мъртви и ранени.

„Задъ насъ, тамъ на върховетѣ, слънцето почва да се скрива. Послѣднитѣ турски гърмежи покровителствуватъ турското бѣгство, което още продължава. Не слѣдъ дълго всичко спира. Настъпва нощта и не чуваме нищо друго освѣнъ злокобнитѣ грачения на гарванитѣ, които хвърчатъ наоколо, надъ бойното поле“.

Така описва една отъ несполучливитѣ турски вилазки кореспондентътъ на парижкия в. „Матенъ“.

Кореспонденция на „Руское Слово“. — Немировичъ Данченко.

„Хладна есенъ. Започнаха дъждоветѣ. Вчера ходихъ на бойнитѣ позиции. Турскитѣ пѣтища

сж по-лоши отъ тия прѣзъ 1877 г. Трѣбваше да върви пѣшъ. Краката потъватъ въ калъта. Необходима е необикновената износливостъ на българския войникъ, неговото въодушевление, за да се издържи голѣмия отъ 45 км. ежедневенъ походъ.

Въ Одринъ постоянно убиватъ, изтрѣбватъ мирното население въ тригълника Одринъ — Люле-Бургасъ — Димотика. Никакво сравнение не може да има между турскитѣ и българскитѣ войници. Примѣра на българския полкъ, който рѣшително се е отказалъ да си отпочине слѣдъ многодневния бой, се повтаря навсѣкждѣ. Смѣняването съ прѣсни сили тѣзи, които сж работили въ огъня, се смѣта за обидно. Раненитѣ, на които докторитѣ прѣдписватъ двѣ недѣленъ отидхъ, негодуватъ и казватъ:

— Стигатъ ми два дена, менъ ме чака работа.

„Лѣтни ноци. Въ лунното освѣтление виждамъ бодро минаващата нова войска. Напрѣдъ войникъ, който свири на гадулка. Подъ нейния акомпаниментъ пѣятъ тѣжни славянски пѣсни

за възможната смъртъ за свобода и независимостъ за братята. Затова въ боя тѣзи легиони отъ славянски богатири не могатъ съ нищо удържа.

Български офицери изучаватъ картата на мѣстността.

„По пѣтя, въ есенна прѣмѣна обезлистенитѣ зелени на върха тополи и плачуши върби, криволичи, извива се тихата Марица, и се издигатъ синитѣ върхове на Курткале, където бъл-

гаритѣ най-напрѣдъ се сбиха съ турцитѣ. Съвпадение: това е станало около полето на послѣдния сѣдбоносенъ бой на сърби и българи съ пълчищата на турцитѣ-завоеватели, които

Генералъ Ивановъ съ щаба си при Одринъ.

рѣшили сѣдбата на южното славянство; азиатскитѣ орди побѣдиха само защото имаха кавалерия съ копия, а християнитѣ — само стрѣли.

„Страна необикновено плодородна. Одрин-

ския вилаетъ може да изхрани 7 милиона жители, а сега едвали една десета часть.

Въ сдрачаването се виждатъ опразненитѣ позиции отъ послѣдния бой.

„Хълмове, които на около въ зигзагъ заобикалят мѣстността, заета отъ турцитѣ, сж непрѣвзимаеми. Българитѣ трѣгватъ въ три колони. Да съобщавамъ сега историческиятъ полковъ е задрѣтено.

„Първата колона имаше за цѣль да обходи турцитѣ, прикривайки движението си съ обстрѣлване, но колкото бърже да бѣше то изпълнено, вмѣсто обходъ, полка се нахвърли и съвършено разби лѣвия флангъ, защото централната колона се нахвърли на пристѣпъ съ истинска мълненосна стремителностъ.

„Турцитѣ, неиздржали атаката, бѣгаха като покриха мѣстността съ трупове.

„Полкътъ, който оперираше противъ тѣхъ, забѣлѣжилъ отстъплението, съ виковете „ура“ се хвърли да гони тарцитѣ отъ дѣсния флангъ до жѣла, гдѣто се влива Марица и Арда и се намира мѣстността Маращѣ, близу до Одринъ. Можаша да се спратъ тука, но позицията прѣдъ двѣтъ тѣзи рѣки е неудобна и затова славнитѣ полкове се спрѣха малко по-назадъ.

„По такъвъ начинъ желѣзния обрѣчъ, който обхваща Одринъ значително се смали; поведе-

Разрушена желѣзнопътна гара около Одринъ.

нието на българската армия въ този бой стои по-високо отъ всѣкакви похвали. Офицеритѣ заедно съ войницитѣ се хвърляха съ оръжие напредъ. Личнитѣ подвизи теглятъ къмъ обща доблѣсть всички. Героитѣ не сж единици, а цѣли полкове. Турцитѣ правиха опитъ да се повърнатъ, но удряха на бѣгство, вършеха гнусотии, повдигаха бѣли флагове и съ усиленъ огънь посрѣщаха приближаващитѣ се български войници.

„Въ българскитѣ полкове има трогателни епизоди. Стари опълченци отъ 1877 г. се явяватъ въ армията, като искатъ да ги зачислятъ въ редоветѣ ѝ.

„ — Ние сме длѣжни да дадемъ примѣръ на младитѣ — казватъ тѣ.

„Има между насъ такива, които попадатъ въ ротѣ, командувани отъ тѣхнитѣ дѣца и такива, които идатъ съ по 4-5 синове.

„ — Всичко, което имамъ, заедно съ себе си давамъ за родината и свободата.

„Тукъ армията не се тревожи за бъдещето и изпълнява своя длѣгъ“.

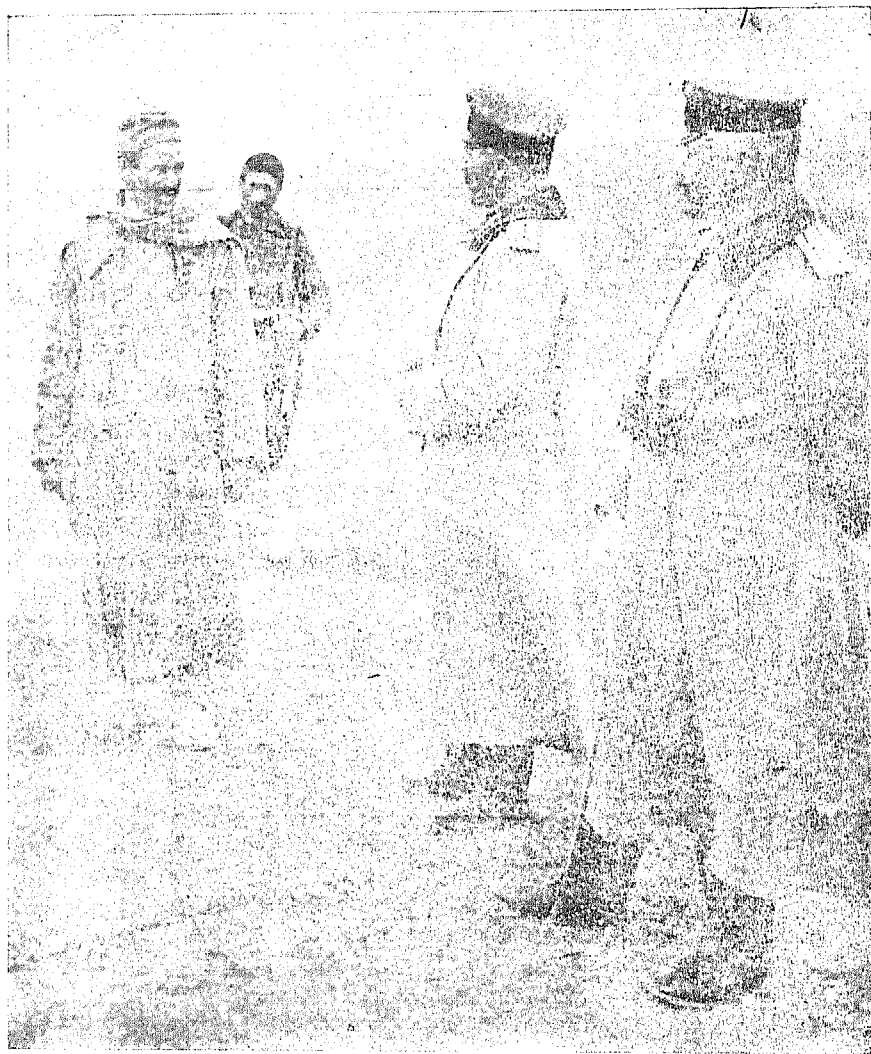
Първата грижа на обсадителитѣ бѣ, разбира се, да се укрѣпятъ срѣщу врага. Едновременно съ първитѣ боеве, които свиваха обсадния обрѣчъ, българското воинство се окопаваше и образуваше защитната си броня — позицитѣ си.

Обсадниятъ бой е, може да се каже, прѣдимно артилерийски бой. Невъзможна е обсадата безъ силна артилерия. Ето защо, българското воинство струпаше тука най-хубавата си обсадна артилерия.

Да отдѣлимъ една хубава страница на споменитѣ си, на добритѣ си трѣзви планове и

надежди, на мечтитъ си. — Тукъ, рамо до рамо, около Одринската крѣпостъ, въ обсадния обржчъ, взе участие, откъмъ сѣверозападната частъ или, както се казва, откъмъ сѣверозападния секторъ, и сръбско воинство, — двѣ сръбски дивизии. Общото воюване около тоя градъ, на едно мѣсто, дѣто нѣкога — около Черменъ, загинаха толкова сръбски юнаци про-

тивъ общия врагъ, който тогава нахлуваше на Балканитѣ, бѣ едно тѣй желано и надеждно сръдство за сближение на двата народа, но къмъ него неумѣло се отнесоха най-морално задълженитѣ да работятъ за сближение на балканскитѣ народи, прѣдимно славянитѣ, улеснявани отъ плѣменна близостъ! Невнимателно се отнесоха ржководнитѣ кржгове и то изчезна...

Турски плѣнникъ прѣдъ български офицери.

завинаги!? Въ туй отношение, за наша утѣха, ще кажемъ, че най-малка вина пада върху България. Сега пропастьта стои отворена, а намъ се пада да дадемъ образъ на това побратимство, въ което има колкото чувства, толкова и здравъ, наистина, много здравъ смисълъ.

Окопано въ влажна и мокра земя, на позиции по върхове и могили, българското воинство, може да се каже, непрѣкъснато воюва, дава жертви. Обсадениятъ врагъ се опитваше отъ врѣме на врѣме да се измъкне изъ крѣпостъта, по-малки или по-голѣми сражения се

често завързваха тукъ-тамъ по прѣднитѣ постове.

Всички бѣха на работа — страшна, тежка, пълна съ отговорности прѣдъ историята, прѣдъ България. И най-дребната, незначителна нагледъ служба, бѣ отъ велико значение.

Разрушителното дѣло продължаваше. Отъ врѣме на врѣме, прѣзъ днитѣ, когато нѣмаше по-силни, енергични дѣйствия, гранатитѣ летѣха, прѣскаха се, убиваха, разрушаваха.

Всѣки день почти вземаше кръвната си данъ. А войницитѣ бѣха свикнали, почти се шегуваха, когато виждаха какъ изъ свободното

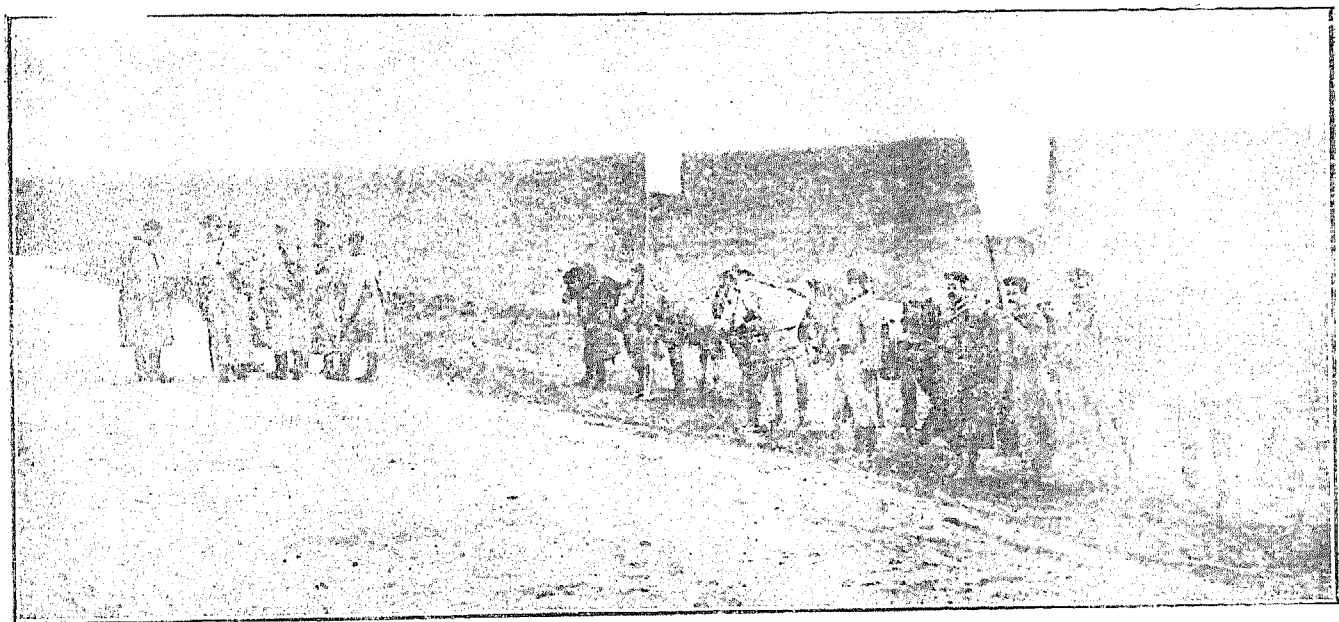
пространство, особно вечерь или нощъмъ, при тъмнината, летѣше свѣтналото огнено кълбо и се мжчеха да отгатватъ, кждѣ отива на гостето, по кой ли край, при коя ли частъ на обсадния обржчъ. Българскитѣ гранати, отъ своя страна, правѣха сжщото: носѣха смъртъ по неприятелскитѣ окопи, по крѣпоститѣ имъ, а нѣкога прѣлитаха надъ самия градъ, падаха въ него. Султанъ Селимъ не остана незасегнатъ: лизна я една граната, безъ да я поврѣди чувствително.

Измжченъ въ крѣпостта отъ обсадата, здраво стегнатъ, слѣдъ несполучливитѣ опити да разжхса и си пробие пжтъ, неприятельтъ се

гърчеше въ конвулсии, но безполезно. Бѣгството на войницитѣ стана масово.

Напраздно Шукри-паша се мжчеше да окуражава. Напраздно той се мжчеше, защото тамъ долѣ, къмъ Цариградъ, отиваше, напрѣдваше, залегнало се бѣ вече здраво друго грамадно българско войнство.

Прѣзъ мѣсецъ декемврий (20) се сключи врѣменно примирие. На бойната линия прѣстанаха гърмежитѣ и се почна новъ животъ, нова дѣйность, нови отношения между обсадени и обсадители, между които не липсватъ и нѣкои курнози. —

Комисия. Български и турски офицери опредѣлятъ демаркационната линия

Свѣдѣния и мнѣние за Одринската крѣпость.

Одринскитѣ укрѣпления.

Прѣди всичко да разгледаме какво прѣдставлява отъ себе си Одринската крѣпость. Историята ѝ е такава: всички сжществувачи сега фортове бѣха издигнати по врѣме на руската послѣдна война и първоначално носѣха чисто полски характеръ. По-късно, около 1885 година, бѣха подобрени, профильтъ имъ бѣ усиленъ, създадено бѣ нѣщо като безопасни помѣщения за гарнизона — кирпични казарми. Особено внимание на Одринъ Турция обърна само въ послѣднитѣ години, прѣди настоящата война, когато бѣ прѣдложено да се създаде тукъ обширна маневрена крѣпость.

Но да осжществятъ този планъ успѣха едва въ най-малка степенъ. При откриването на

военнитѣ дѣйствия най-силенъ се явяваше сѣверо-западния секторъ, между Марица и Тувджа. Той се състои отъ петъ укрѣпени групи и двѣ прѣдни позиции — Каджкѡйска и Ючъ-Тепелерска. Разстоянието на фортовата линия отъ града е 6 километра (групата Шейтанъ-Тарла) — 9 километра Ючъ-Тепеларъ.

Подъ термина „укрѣпена група“ трѣбва да се разбира съчетание на единъ или два форта съ крѣпостни батареи и стрѣлковы окопи. Обаче, фортъ, въ сѣврѣмнената смисълъ на думата, може да се нарѣче само укрѣплението въ най-близката къмъ Марица група — Казанъ-тепе, единственото въ цѣлата крѣпость, което има бетонни постройки.

Двѣтѣ прѣдни позиции (състоящи се само отъ стрѣлковы окопи) и до извѣстна степенъ слѣдващата, слѣдъ Казанъ-тепе, група — Бюукъ-Куручешме могатъ да се обстрѣлватъ отъ батареитѣ на другитѣ групи. По тоя начинъ тукъ е приведенъ отчасти принципътъ на взаимната

артилерийска поддръжка. Въобще, най-голъмо внимание се е обърнало на отбраната на този фронтъ. Много по-малко турцитѣ сж се погрижили за източния секторъ, между Тунджа и Марица. Тукъ има друга линия стари фортове, промежутъцитѣ между които сж поставени почти наредъ съ батареитѣ. Отъ 1907 година до 1912 никакви работи не сж правени тукъ. Взаимна артилерийска отбрана нѣма никаква. Като най-силенъ участъкъ се ивяватъ височинитѣ при село Арнауткой, дѣто фортовата линия се огъва къмъ югъ. Тукъ лежи стариятъ, но доста силенъ фортъ Айвазъ-Баба, а на два и половина километра по на юго-изтокъ е укрѣпена прѣдна позиция Маслакъ (единъ редутъ съ полски профилъ). Разстоянието на фортовата линия отъ ядрото на крѣпостъта на източния фронтъ е съвършено недостатъчно: така, най-близкиятъ къмъ Марица фронтъ — Кавказъ-Табия, е отдалеченъ всичко на всичко на 3 километра отъ града. Вѣроятно, вземайки това прѣдвидъ, Шукри паша прѣнесе главната тежестъ на отбраната на прѣдъ и създаде, освѣнъ Маслака, нови укрѣпени позиции на височинитѣ на Малъ-Тепе, на юго-изтокъ отъ Маслакъ, и на Мезаръ-Тепе, прѣдъ Кавказъ-Табия. Разбира се, тѣзи позиции могатъ да иматъ само стрѣлковы окопи и редуты на полския профилъ.

Освѣнъ прѣднитѣ позиции и фортовата линия, източниятъ фронтъ на крѣпостъта има нѣщо като редутъ: на височината, непосредствено по на изтокъ отъ града, по направление къмъ Цариградското шосе, е разположенъ стариятъ фортъ Каикъ, който има, споредъ извѣстни свѣдѣния, артилерийско въоръжение. Обаче, значението на този редутъ за обратната е твърдѣ съмнително.

На южния секторъ на крѣпостъта, между Марица и Арда, има четири форта: Босна-Табия, въ долината на Марица; по на сѣверъ отъ селото съ сжщото название — Демердешъ; Карагачъ, недалечъ отъ желѣзнопътната станция, и Марашъ, въ долината на Арда, прѣдъ желѣзнопътния мостъ. Новата фортова линия би трѣбвало да бже прѣнесена на прѣдъ, тя прѣдставлява джга, опираща се съ фланговетѣ си на Босна-Табия и Марашъ, така че Демердешъ и Карагачъ биха останали надирѣ. Но

Турцитѣ едва успѣха да качатъ батареитѣ. Дълговрѣменнитѣ пѣкъ фортове останаха въ проектъ. По тоя начинъ южниятъ секторъ попада въ оригинално положение: крѣпостнитѣ батареи лежатъ подъ фортовата линия. Въобще, на този секторъ, който има второстепенно значение (градътъ лежи на другия брѣгъ на Марица) бѣ обърнато още по-малко внимание, отколкото на източния и, вслѣдствие упомѣнатото положение на батареитѣ прѣдъ фортоветѣ, по-голъма важностъ за отбраната придобиха пакъ прѣднитѣ позиции на Памукъ-Съртъ и Токаръ-Баиртъ, прѣдъ Демердешъ и при село Череккой, прѣдъ Марашъ.

Най-сетнѣ, на западния секторъ, между Арда и Марица, който има малъкъ фронтъ (6-7 километра), фортове нѣма, а само укрѣпена прѣдна позиция на височинитѣ на Папасъ-Тепе и Бекчи-Тепе. Изобщо, всички фортове, освѣнъ Каземъ-Тепе) сж стари постройки; казармитѣ за гарнизона не сж бетонни, а кирпични, твърдѣ високи и съ сравнително тънки бруствери (заслони — полузидъ), дълбоки ровове, нѣмащи никаква отбрана.

Батареитѣ на крѣпостъта.

Що се касае до батареитѣ, то тѣ въ по-голъмата частъ сж бронирани и отговарятъ на най-новитѣ изисквания. Но при маскировката най-главно внимава се е обръщало на прикриването на фронта; отъ фланга пѣкъ значителна частъ отъ тѣхъ е доста открита: така, въ ясни дни, гледайки отъ югъ, може да се прѣброятъ по орджията много батареи на източния фронтъ. Широко използване на прѣднитѣ позиции, прѣдставляващи искусно съчетание отъ окопи и редуты, съ всевъзможни искусствени прѣпятствия да прѣдъ, до извѣстна степенъ, погълня коренния недостатъкъ на отбраната.

Гарнизонътъ.

Гарнизонътъ се състои главно отъ войскитѣ на IV корпусъ.

Неговиятъ съставъ има слѣдния видъ:

10-а пѣхотна дивизия — 28, 29, 30 пѣхотни полкове, 10 скорострѣленъ артилерийски полкъ — 10 батареи, 24 орджия.

11-а пѣхотна дивизия — 14, 32, 33 пѣхотни полкове, 11 стрѣлкові баталіонѣ, 11 скорострѣленѣ артилерійски полкѣ — 10 батареи, 24 орѣдия, 4 стрѣлкові полкѣ — 4 батареи.

Баба-Ескійска редифна дивизия — Баба-Ескійски, Текирдагски, Лозенградски, Галиполски и Брусенски редифни пѣхотни полкове — 14 баталіона.

Одринската редифна дивизия — Одрински, Ортакойски, Димотишки редифни полкове, 1 отдѣление отъ 9 скорострѣленѣ артилерійски полкѣ — 10 батареи, 12 орѣдия.

Гюмюрджинската редифна дивизия — Гюмюрджински, Кушу-Кавашки, Скеченски редифни полкове, 1 отдѣление отъ 12 скорострѣленѣ

артилерійски полкѣ и 1 планинско отдѣление — 10 батареи, 24 орѣдия.

12 коненѣ полкѣ и частъ отъ 2 коненѣ полкѣ — 5-6 ескадрона.

Освѣнѣ тѣзи има инженерни войски за разни назначенія, 5 картечни роти и най-сетнѣ 5 крѣпостни артилерійски полкове, които обслужватъ на крѣпостѣта. Вѣорѣженіето на крѣпостѣта се състои отъ 192 орѣдия съ крупенѣ калибрѣ, 320—325 полски нескорострѣлни и 40—50 картечници. Освѣнѣ това, въ началото на абсадата турцитѣ имаха 72 тежки гаубици (10.5 см., 12 см. и 15 см.). Сега тежкитѣ батареи сѣ останали безъ коне и тѣ могатъ сѣщо така да се считатъ за крѣпостни.

За края на Одринската епопея ще говоримъ по-нататѣкъ.

Плѣменното чувство.

Въпрѣки различията, които съществуватъ между народитѣ; въпрѣки противорѣчието въ тѣхнитѣ интереси; въпрѣки факторитѣ, които

ги движатъ и направляватъ въ една или друга посока, трѣбва да признаемъ, че плѣменното родство, че близостта на единството въ езика.

Славянски кореспонденти на пътъ отъ София за главната квартира.

или религията, че връзки отъ миналото и пр. — всичко това оказва голѣмо влияние върху хората.

Войната за освобождение прѣдизвика живъ интересъ у всички въ Европа и цѣль свѣтъ. Приятелитѣ на свободата я акламираха, като велика по своитѣ цѣли и трѣпнѣха за нейниятъ изходъ; приятелитѣ на култура и цивилизация ѝ симпатизираха, защото идѣше да създаде условия за цѣвтежъ на тия скъпи цѣвта, условия, замѣстващи старитѣ, негодни именно за

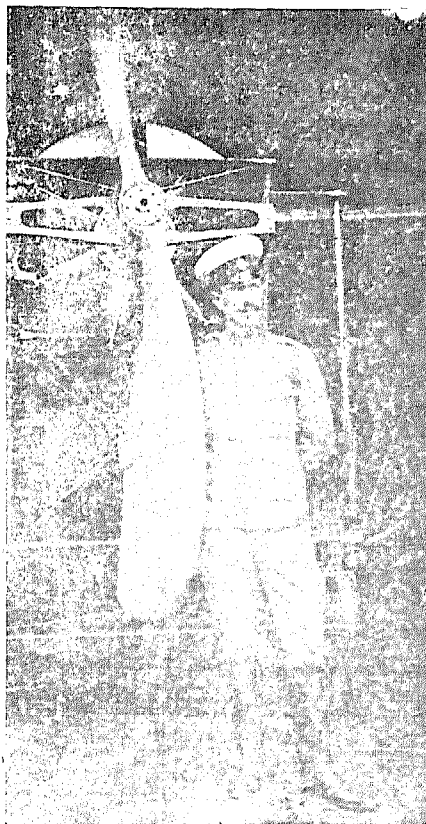
това; родственитѣ пароди я акламираха, между друго, и . . . като близка до сърцето имъ. . . . Скъпа иллюзия, която трѣбва се пакъ, съ болка да отбѣлѣжимъ!

Кореспонденти отъ всички страни долетѣха да слѣдятъ военнитѣ дѣйствия. Славянскитѣ пъкъ кореспонденти бѣха прѣдметъ на особно внимание, на особна симпатия. Мнозина отъ тѣхъ извършиха най-добросъвѣстно дълга си, слѣдѣха военнитѣ дѣйствия, излагаха се дори на неприятелски огънь. —

Въздухоплаване.

Не бѣ отдавна — челоуѣ-
кътъ почти завладѣ въздуха,
и стана, макаръ и ограниченъ
още, господарь на въздушни-
тъ пространства. Смѣло се
носи авиаторътъ въ висинитѣ,
аеропланътъ му, голѣма пти-
ца, разперила крилѣ, блѣсти
на слънцето или потъва въ
тънцитѣ, полупрозрачни въз-
душни пластове. Величаво
зрѣлище! Ония, които сж ле-
тели извъ въздухатвърдятъ, че
нѣма картина, по-прѣлестна,
по-чудна отъ тая — да гле-
дашъ легнала земята подъ
себе си, осѣяна съ градове и
села, да лѣтишъ свободно отъ
една посока въ друга... Въ
минути, когато искаме да се
поиздигнемъ духовно, ние
често търсимъ високитѣ пла-
нини, високитѣ върхове. Тамъ
било близко до Бога! Какво
е отъ свободно и грациозно
летещия аеропланъ!

Вѣроятно, много по-ху-
баво!

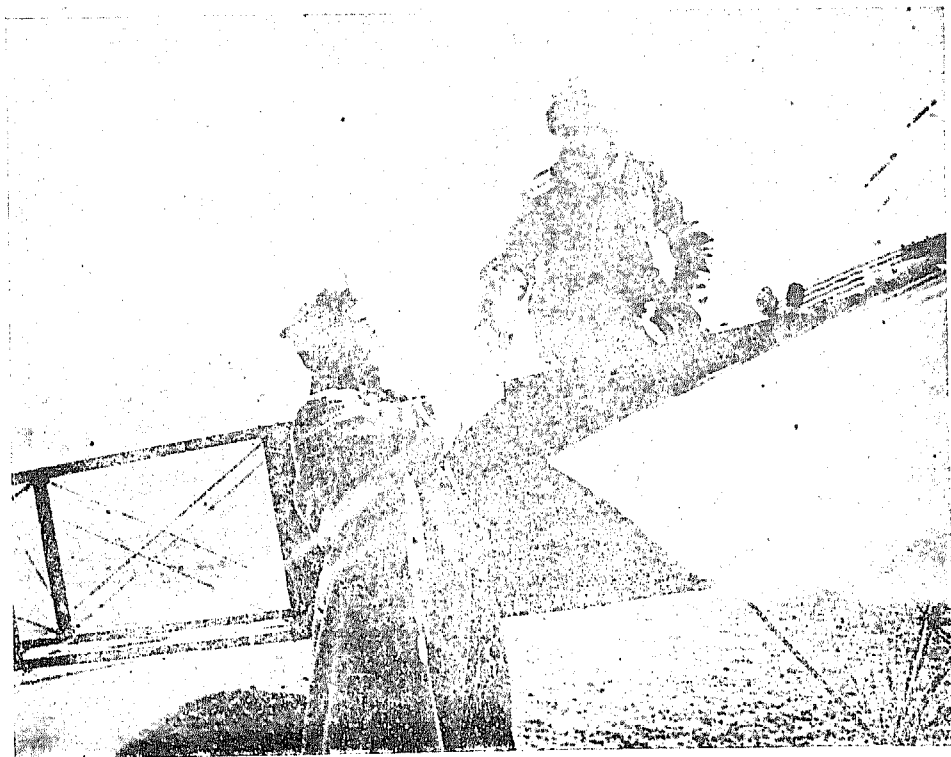

Български авиаторъ.

Въ тая война България
си послужилъ и съ аероплани
— особно при Одринската
обсада и сетнѣ при Чаталджа.
Млади български авиатори
летѣха надъ укрѣпенитѣ
Одрински позиции, несму-
щавани отъ оная стрѣлба,
която се подемаше сръщу
имъ отъ неприятеля; други
волно се ширѣха надъ Ча-
талджанскитѣ позиции, по-
литваха надолѣ, спускаха се
надъ брѣговетѣ на хубавото
Мряморно море.

Нашата авиатика въ тая
война даде и жертви. Трагич-
ески загина въ единъ летежъ
младъ подпоручикъ, при ек-
сплозия на мотора, а други,
русинъ, доброволецъ на бъл-
гарска авиаторска служба,
падна въ плѣнъ въ Одринъ,
дѣто, благодарение чуждо
застѣпничество, спаси живо-
та си.

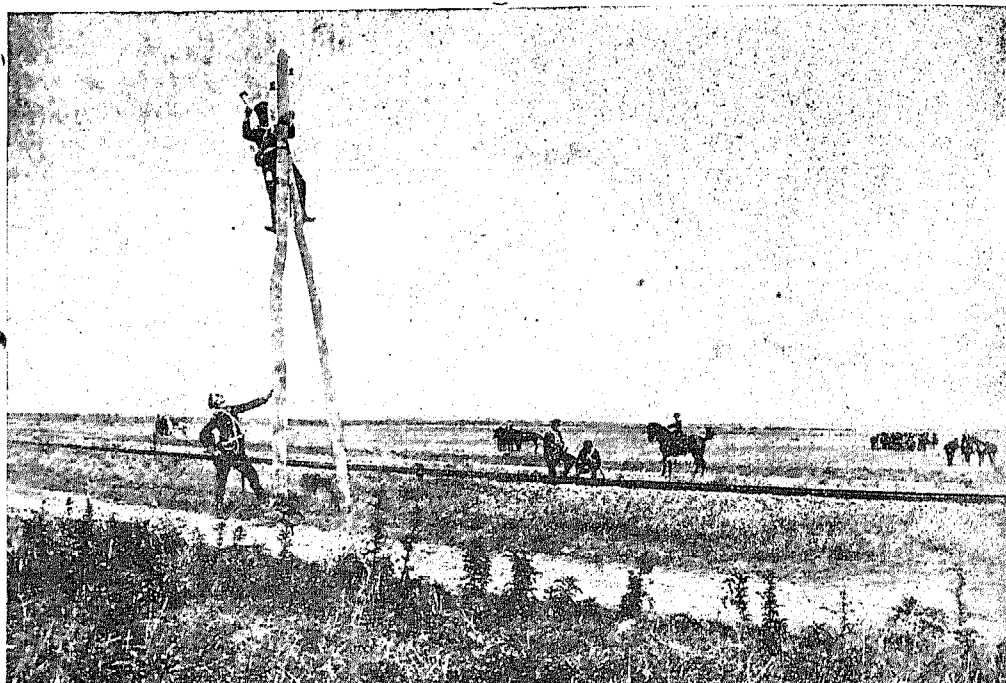
Съобщенията, каквито
и да сж тѣ, сж едни отъ

Авиаторътъ † Подпоручикъ Топракчиевъ докладва слѣдъ единъ летежъ
надъ турскитѣ позиции.

най-важнитѣ, съ които е свързанъ успѣха или неуспѣха въ една война. Да създадешъ и подобришъ съобщенията си — пѣтни, телеграфни, телефонни и пр. и да унищожишъ или поврѣдишъ неприятелскитѣ е, често пѣти, отъ първостепенна важностъ. Великъ стратегъ счита,

че 5 минути могатъ да изгубятъ или спечелятъ побѣдата, а много пѣти тия 5 минути зависятъ отъ съобщенията. — Ето защо всѣка армия, между друго, гледа да унищожи неприятелскитѣ съобщения.

Българска кавалерия скѣсва турски телеграфъ и желѣзнопѣтна линия.

Авиаторъ.

Епизодъ.

... Той имаше двацѣтъ години, казваше се Топракчиевъ, — единъ красивъ, храбъръ офицеръ, смѣлъ до безразсѣдностъ, до лудостъ... Той бѣ воененъ разузнавачъ и авиаторъ. Заповѣдаха му: полетете надъ Одринъ, разузнайте какво правятъ турцитѣ, не приготвяватъ ли нѣкой излазъ.

За нѣколко секунди моноплана бѣ готовъ. — Хвъркна бърже, голѣмъ гълѣбъ съ разперени крилѣ, за да направи голѣми кръгове надъ обсадения Одринъ...

— Какво прави той? се питаха другаритѣ му обезпокоени... Лудиятъ...! Той слиза върху града...

Той слизаше... Той се докосваше почти до високитѣ минарета и неговиятъ монопланъ, на който витлото се въртѣше съ прѣсипнали ечения, го носѣше по една вертикална посока... Той прѣзираше смъртта, куршумитѣ, свирѣ-

питѣ виковете на една стѣна, която замахваше къмъ него съ вили и ножове.

Когато той се завърна въ лагера и слѣзе, офицеритѣ се затичаха насрѣща му.

— Топракчиевъ... това е безумно... Вие рискувате сто пѣти да ви убиятъ... Вие не бѣхте по-далечъ отъ сто метра!

Азъ слѣзохъ на шейсетъ, каза авиатора... Тѣ стрѣляха отгорѣ ми.

Осемъ или десѣтъ куршума бѣха продупчили крилата на апарата... Петъ други бѣха отбѣлѣзали своятъ бѣлѣгъ върху блиндитѣ на мотора...

— Какви свѣдѣния?

— Единъ отдѣлъ пѣхота съ подкрѣпа на артилерия и единъ кавалерийски полкъ е въ колона за маршируване, при юго-западната порта... Съобщете на генерала...

— Вие кѣдѣ отивате?

— Да видя какво вършатъ тамъ... Четвъртъ часъ хвърчение и ще се върна...

— Това не е благоразумно, господинъ поручикъ, се осмѣли единъ механикъ. Крилата на моноплана сж пострадали, а и другиятъ монопланъ има нужда отъ прѣгледъ... Моторътъ не струва...

— А ти, ти струвашъ повече... Напълни го и не се грижи за другото...

Още веднажъ монопланътъ се повдига и прѣмина надъ града... Но, тоя пътъ, единъ нещастенъ куршумъ го улучи... Единъ баталионъ низами му изпращаше честъ огънь... Единъ куршумъ, безъ съмнѣние, отрѣзва една трѣба съ есенция, защото изведнажъ се видѣ пламъка, който бликна и обхвана авиатора, между облакъ черенъ пушекъ... Пилотътъ знай какво го очаква... Той е загубенъ... Той не се двоуми. Той се направлява къмъ земята... И подобно на огнената птица въ старата персийска митология, той се спуща като метеоръ върху тур-

ската кавалерия, вече излѣзла отъ града, той каца върху ѝ.

И монопланътъ пламти, запаленъ факелъ всрѣдъ една тѣлпа забъркани неприятели... Топракчиевъ?

Мъртавъ!...

Но, когато му намѣриха трупа по-късно, тѣй като турцитѣ се бѣха разбѣгали отъ уплаха и ужасъ — доказа се, че нещастниятъ поручикъ бѣ ималъ достатъчно врѣме и че той държеше още револвера въ ржката си.

Ветерани офицери, остарѣли на службата си, плакаха, като се научиха за тази смъртъ... Армията му направи чудно погребение въ Свиленъ и войниците му издигнаха единъ кръстъ, който показва насипа на единъ гробъ, кждѣто славата е вече поставила своята златна палмова вѣйка.

Милосърдие.

Войната е послѣднѣо сръдство, до което прибѣгватъ народитѣ въ своя животъ въ защитата на свои върховни интереси. Войната е толкова тежка, тя взема толкова жертви, — че само една велика идея, сложена на вѣзпи съ грамадния жертвеникъ, който се нарича война, — само една велика идея може да се постави

сръщу нея, да надтегне, да надвие, да я оправдае. И наистина, какъвъ великъ интересъ може да се мѣри съ хиледитѣ, десеткитѣ хи-леди хора, млади, жизнени, паднали въ бое-ветѣ? Какъвъ великъ интересъ може да се мѣри съ грамаднитѣ материални жертви, които иска една война, дори и най-малката, най-

Воененъ лазаретъ.

незначителната? Какъвъ великъ интересъ може да се мѣри съ сълзитѣ на хиледитѣ майки, чиито снове сж легнали далекъ вѣждѣ, подъ безкрѣстни гробове, сълзи майчини, идещи дълбоко, дълбоко отъ тайника на човѣшката природа, свети и възвишени сълзи, всѣка капка отъ които говори за висотата на човѣшката природа, за нейния високъ, божественъ произходъ? Какъвъ великъ интересъ може да се мѣри съ сълзитѣ на останалитѣ сираци, вдовици самотници? — Никой, никакъвъ интересъ, освѣнъ едната единствена велика идея. — Отъ това величие на идеята, която едни ясно могатъ да видятъ, други — да почувствуватъ съ

сърцето си, иде и онова пожертвование, на което се обричатъ доброволно почти синоветѣ на народа, дори и тогава, когато животътъ е тъй милъ, хубавъ, тъй свиденъ. Войната на България въ 1912—13 година бѣ втора война на България. Войната въ 1885 година съ сръбитѣ бѣ първата нейна война отъ освобожде-нието ѝ, отъ самостоятелното ѝ съществуване. — И, нравствено здравъ, българскиятъ народъ води тия войни само въ името на велика идея: войната въ 1885 година бѣ за защита отече-ството сръщу едно неоправдано и вѣроломно нападение; войната въ 1912—13 год. бѣ война за освобождение поробенитѣ, борба за свобода

— велика идея, която винаги е събирала подъ знамената си най-добрите сърца, най-великодушните пориви, най-свещените чувства на правствения дългъ. —

Подъ своето знаме освободителната война въ 1912—13 год. свика и събра не само ония, които можеха да служат на идеята й чрезъ оръжието: подъ нейното знаме се наредиха и ония, които можеха, срѣдъ страданията, които носи войната, срѣдъ болестите, които сж ней-

ните съпътници, срѣдъ смъртоносните рани, които нанисахъ куршумите и гранатите, — да облекчаватъ болките, да повръщатъ живота, които могатъ да отблъсватъ смъртта, хлопаща на вратата, да затварятъ съ милостъ и нѣжна ръка очите, които, нѣгдѣ тамъ, се склопяватъ и затварятъ завинаги, далечъ отъ близки и роднини. —

Тия сж хората отъ „Червения Кръстъ“—

Тия сж хората, на ръката, на които се

Операция върху войникъ, раненъ въ главата (мозъка) съ куршумъ.

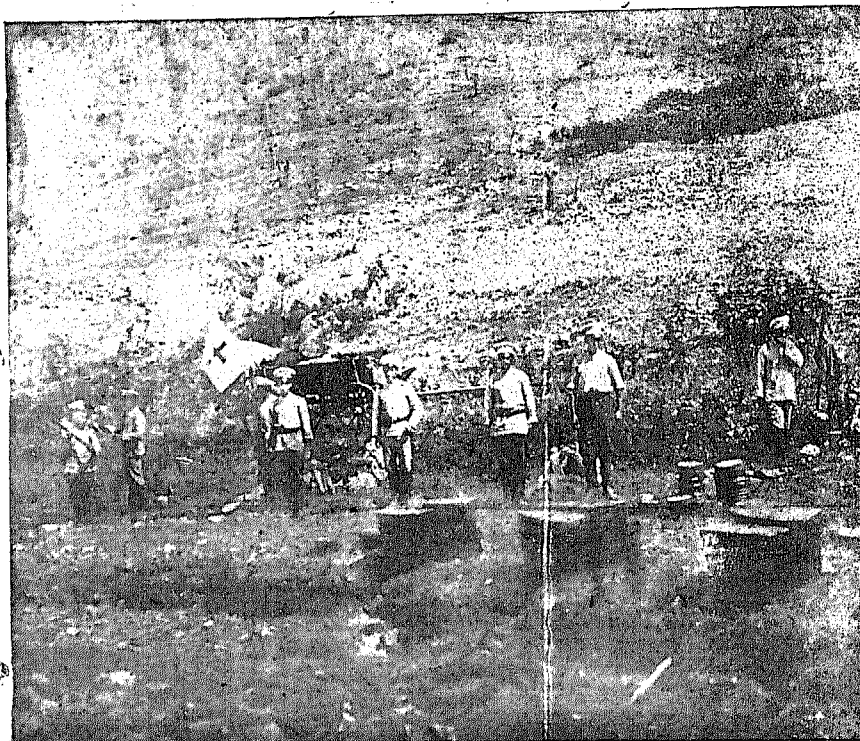
аленѣ бѣлѣгътъ на Христовото страдание и смъртъ, прѣнесена за доброто на ближния. Подъ тоя символъ сж наредени и лѣкарътъ, комуто отечеството възлага въ тия тежки дни тежка задача, и фелдшерътъ, и служителътъ войникъ. — Ала почетно мѣсто между тѣхъ, почетно по службата си, дваждъ по-почетно, защото се заема само по задължението на неписания законъ на сърцето, стои жената, жената милосърдна сестра. —

Подъ грижата на лѣкаря и фелдшера хиледи рани бѣха прѣвързани, заздравени, хиледи живота бѣха спасени. И ако е велико да умре човѣкъ за една велика идея, неznamъ, дали стои по-долѣ, ако лѣкарътъ, ако фелдшерътъ могатъ да кажатъ: ние спасихме синовете на

отечеството, ние се грижихме за тѣхъ въ името — човѣколюбието.

Въоръженъ съ ония срѣдства, които науката му дава, въодушевенъ отъ сжщата идея, отъ която бѣ въодушевенъ цѣлъ народъ, българскиятъ лѣкаръ направи много за ранения, болния, измръзналия войникъ.

Вършиха лѣкарите своята благородна работа съ помощта на помощниците си фелдшери, на сестрите милосърдни, на десетки стотици млади хора, юноши още, които, въ тия дни на всенароденъ подемъ и страдания, образуваха свои санитарни дружинки и прѣдлагаха своите услуги на санитарните власти за страдащите въ името на освободителната идея.

Българска младеж на санитарна служба.

При раненитѣ герои.

(Посѣщение раненитѣ въ софийската семинария).

Единъ до другъ на скромнитѣ легла
Лежатъ юнацитѣ отъ славни рани.
Какъвъ печатъ на скръбъ по тѣзъ чела,
И колко храбро снасяно страданье!

Здрависвамъ ги привѣтливъ, съ блага рѣчь,
Разпитвамъ ласкаво борцитѣ мили,
За родний край сломени въ грозна сѣчь,
Отдали нему младостъ, кръвъ и сили.

А тѣ отвръщатъ просто, съ равенъ гласъ,
Спокойни, бодри, нѣкои съ усмивка:
Не би повѣрвалъ ти че въ тоя часъ
Болежъ се крие подъ тѣхната завивка.

Говорятъ ми за биткитѣ съ врага,
Дѣ паднаха, за нови — пакъ жадуватъ;
Тягуватъ за другаритѣ сега
И че «ура!» не викатъ и не чуватъ.

И чудни спомени имъ идатъ въ рой...
Азъ трогнатъ слушамъ проститѣ имъ думи,
И въ разказа за тозъ ил' други бой
Забравятъ прѣсни рани отъ куршуми.

И въ погледа имъ свѣтва духъ крилатъ
И страненъ пламъ, и никакво унинье!
При сбогомъ тѣ ми викатъ: «Господине,
А скоро ли ще влѣземъ въ Цариградъ?»

И. Вазовъ.

Люле-Бургасъ — Бунаръ-Хисаръ.

Нови имена въ мировата история. нови имена въ историитѣ на България и Турция!

Какъвъ споменъ навѣватъ днесъ тия имена?

Малко или никакъ непознати въ България, имената на тия двѣ тракийски градчета станаха нарицателни, станаха синонимъ на великитѣ усилия на единъ народъ, понесълъ се отъ бреговетѣ на Дунавъ, отъ чукитѣ и урвитѣ на Стара-планина, на Рила и Родопитѣ. въ името на освободителната идея; около тѣхъ се

разигра, сѣкашъ, въ послѣдни актове, великата борба между два свѣта — мохамедани и балкански християни, — борба, непрѣкъсвана прѣзъ течението на цѣли вѣкове, откакъ турцитѣ се настаниха на Балканския полуостровъ; около тѣхъ, по тѣхнитѣ хълмища и равнини се прояви въ мощъ и величие единъ народъ, както никой не очакваше и никой не вѣрваше. — Слава и величие на единъ народъ, подвизи и красота... и голѣма, безкрайно голѣма

Турски плѣнници слѣдъ битката при Лозенградъ.

гробница на хиледи млади сили, паднали вѣрни на законитѣ на отечеството, на неговото име прѣдъ историята, на неговата честъ...

Люле-Бургасъ и Бунаръ-Хисаръ! — Символъ на подвизи и безсмъртие...

Но, уви, не паметници ще се издигнатъ и заблѣстятъ тамъ по хълмища и равнини, за да напомнятъ тия безсмъртни подвизи... Затуй пъкъ нашитѣ усилия трѣбва да се насочатъ, та по други пѣтища да затвърдятъ славата и подвизитѣ, безсмъртието на безсмъртнитѣ, да го разнесатъ навсѣкждѣ, да го запазятъ за поколѣнията...

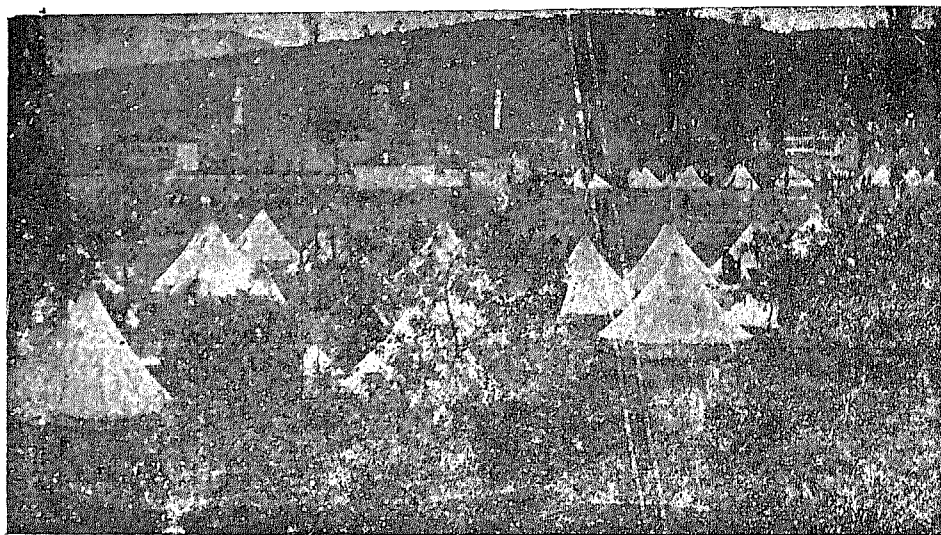
* * *

Слѣдъ героичнитѣ битки при Селиолу, Петра, Гечкенли, които собствено съставятъ лозенградскитѣ побѣди, почти безъ почивка, българскитѣ войски полетѣха съ сила слѣдъ разстроения неприятель. Лозенградската армия на Махмудъ Мухтаръ паша, слѣдъ като даде стотици плѣнници и хиледи жертви, слѣдъ като изостави безброй военни трофеи, взе пътъ на-долѣ, къмъ Бунаръ-Хисаръ и Люле-Бургасъ, дѣто се надѣваше да може да се възпротиви на устрема на нападащитѣ български войски. Безславенъ бѣше неговътъ маршъ!

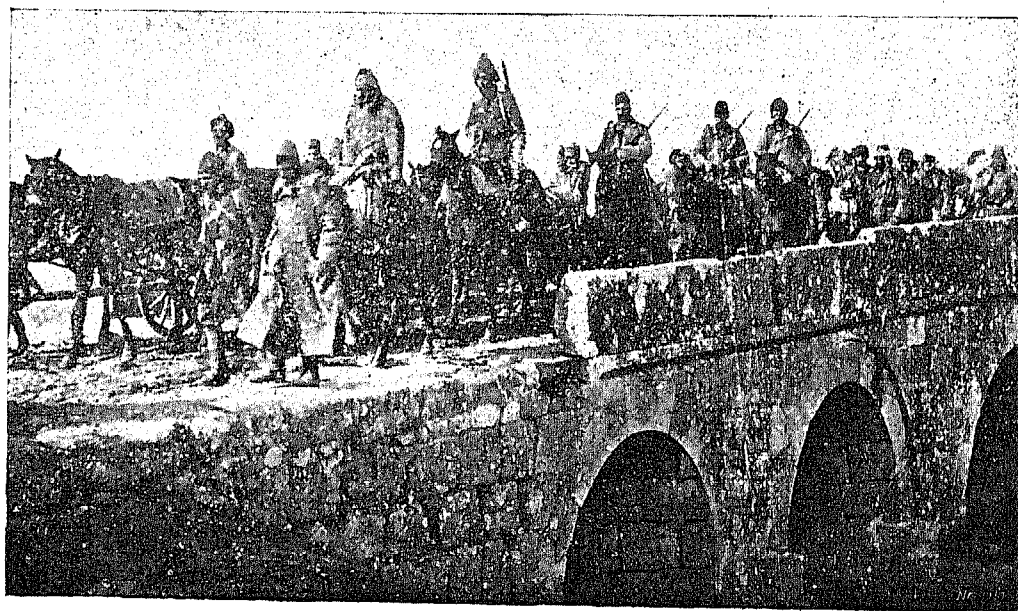
И тия пѣлчища, несплотени отъ никаква идея, тия полудиви маси, съ клюмнали глави, озлобени въ душата си, забързаха по калнитѣ

друмища на Тракия. Отстъплението имъ бѣше напълно безредно. Внезапното явяване на цѣла българска армия откъмъ Странджа, отдѣто, по мнѣнието на всички, не се е допускало, че може да се смъкне такава грамада войска, съ всичко що я придружава, бѣ смутило духа на най-

силнитѣ, най фанатичнитѣ турци. А упорнитѣ и жестокитѣ боеве около Петра, Селиолу, Гечкеяли, дѣто вземаха участие войски отъ I и III армии, бѣха вече провесели, заедно съ името, и страхъ всрѣдъ турскитѣ пълчища отъ тая млада войска, която идѣше не въ името на

Лагеръ, изоставенъ отъ турцитѣ.

Турско бѣгство.

едно жалко кръвопролитие, а въ името на едно дѣло, станало нравствено задължение на цѣлъ народъ въ течение на повече отъ четвъртъ столѣтие. —

Самитѣ турци, като признаватъ поражението, наричатъ войската си вече „вѣоржжена

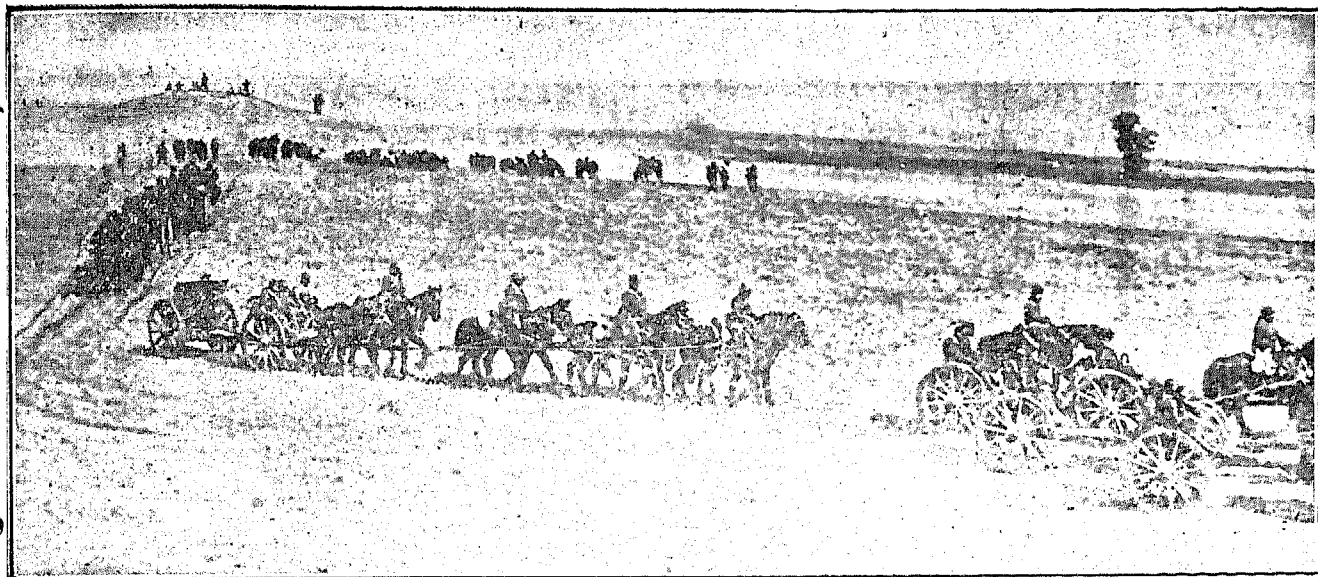
тълпа“. Тая вѣоржжена тълпа, споредъ турцитѣ, е била само 70000 души, а въ сжщностъ трѣбва да е надминавала и 100000.

Разстроена, тая вѣоржжена тълпа въ бѣгството си се прѣдаде на плѣнъ и пожаръ. Немощна на полето на битвата, тя се прѣдаваше

на жестокоститѣ, свойствени на падналия и малодушния. Българскитѣ поселища, градове и села, най-много пострадаха при това отстъпление. Ужаситѣ на войната, и безъ това много,

взеха да се удвояватъ и утрояватъ. Горѣха селца и селища, отдѣто бѣ минала отстъпващата въоръжена турска тълпа.

Тая разбита армия, която сега се оттег-

Бѣгство на турската артилерия.

Бѣгство на турската пѣхота.

лѣше, като въоръжена тѣла, броеше 4 турски корпуса, нѣкои отъ които се броеха между добритѣ въ турската армия. „То е грозно, непонятно, което ни се случи!“ така пише единъ турски офицеръ. Сетнѣ той продължава тъжовно: „Мраченъ маршъ на отстъпление!“ —

Уплашено отъ нашествието на българитѣ, самото турско население хукна въ бѣгъ и тъй сжщо се прѣдаде на изстъпления, на каквито е способенъ турския народъ.

Слѣдъ турската армия, бѣгаща, разстроена, се движеше вече, слѣдъ малка почивка, побѣ-

Опожарение едно градче отъ бѣгащитѣ турци.

Българска конница въ слѣдѣ на турцитѣ.

довосното българско воинство. Конницата, макаръ и недостатъчна, подържаше паниката всрѣдъ отстъпващия неприятелъ и очистваше пътя на настѣплението.

Въодушевано, кръстено въ огъня, повѣрвало въ своитѣ сили, това воинство, което не знаеше почти почивка отъ мобилизацията и до тия паметни дни; което ежедневно, най-напрѣдъ,

вземаше по 40 километра пѣтъ, изъ кални друмища и, при това, при лошо врѣме, — бързаше слѣдъ неприятеля, за да не му даде врѣме да се окопите, завързваше малки схватки, и му не даваше спокойствие,

Неприятельтъ отъ своя страна направи усилия да се съвземе. Една частъ отъ него успѣ да влѣзе въ Одринската крѣпостъ, а дру-

гитѣ голѣми сили се помъчиха да се организиратъ и опратъ на линията Бунаръ-Хисаръ—Люле-Бургасъ. Отстъплението трая 4-5 дни. Къмъ 16 октомврий тя почти се организира и приготи за отчаяна защита. Къмъ лозенградскитѣ войски се присъединиха войскитѣ на Абдулахъ паша, който по-рано бѣше се опжтилъ къмъ укрѣпената линия Одринъ—Лозенградъ, безъ да успѣе да изпълни мисията, която му бѣ възложена. Къмъ 16 октомврий имаме вече разположени една срѣщу друга неприятелскитѣ войски.

И гръмна Люле-Бургаския бой!
Прѣсмѣта се, че около 400000 хора взеха участие въ Люле-Бургаския бой.

Споредъ това, въ историята на войнитѣ Люле-Бургаскиятъ бой трѣбва да заема едно голѣмо мѣсто: голѣмо, при това, не само поради количеството на хората, сражаващи се едни срѣщу други, но и по други причини: тукъ именно, по единъ рѣшителенъ начинъ, мѣрѣха силитѣ си двѣ страни, два свѣта, двѣ култури; довчерашенъ рабъ и сурово-гордѣливъ господарь; двѣ начала — правото и силата:

Българска артилерия на пѣтъ отъ Лозенградъ.

правото да се живѣе, и силата, стремеща се да души, убива; борѣха се духовнитѣ сили на единъ народъ съ грубата сила и фанатизма на други. —

Люле-Бургаскиятъ бой стои между другитѣ като твърдѣ особенъ, твърдѣ различенъ.

За насъ, българитѣ, слѣдъ Лозенградъ, който бѣ само единъ важенъ етапъ, Люле-Бургаскиятъ бой бѣ и голѣмиятъ изпитъ прѣдъ историята, прѣдъ човѣчеството, прѣдъ бжджщето, прѣдъ насъ самитѣ. —

Можемъ или не можемъ; имаме или нѣмаме право и сила да живѣемъ исторически животъ; къмъ смъртъ или къмъ животъ въ историята води нашия пѣтъ — ето каква велика дилема, какъвъ великъ въпросъ съставяше за насъ Люле-Бургасъ.

Побѣдители при Люле-Бургасъ — влизаме не само по най-тържественъ, но и най-категориченъ начинъ въ реда на способнитѣ за жи-

вотъ народи; това значеше, че нашата психика, нашата народна душа, тая, която се е създадала отъ Дунавъ до Бѣло-море и отъ Шаръ до Черно-море е душа здрава, психика сочна, жизнеспособна; че прѣвъ дългото робуване тя се е запазила здрава и читава, че наистина се е възмогнала, затвърдила въ себе.

Побѣдени — ние трѣбваше да чакаме само милостта, състраданието, снизхождението, чужда опора за съществуването си. — Блѣдно съществуване!

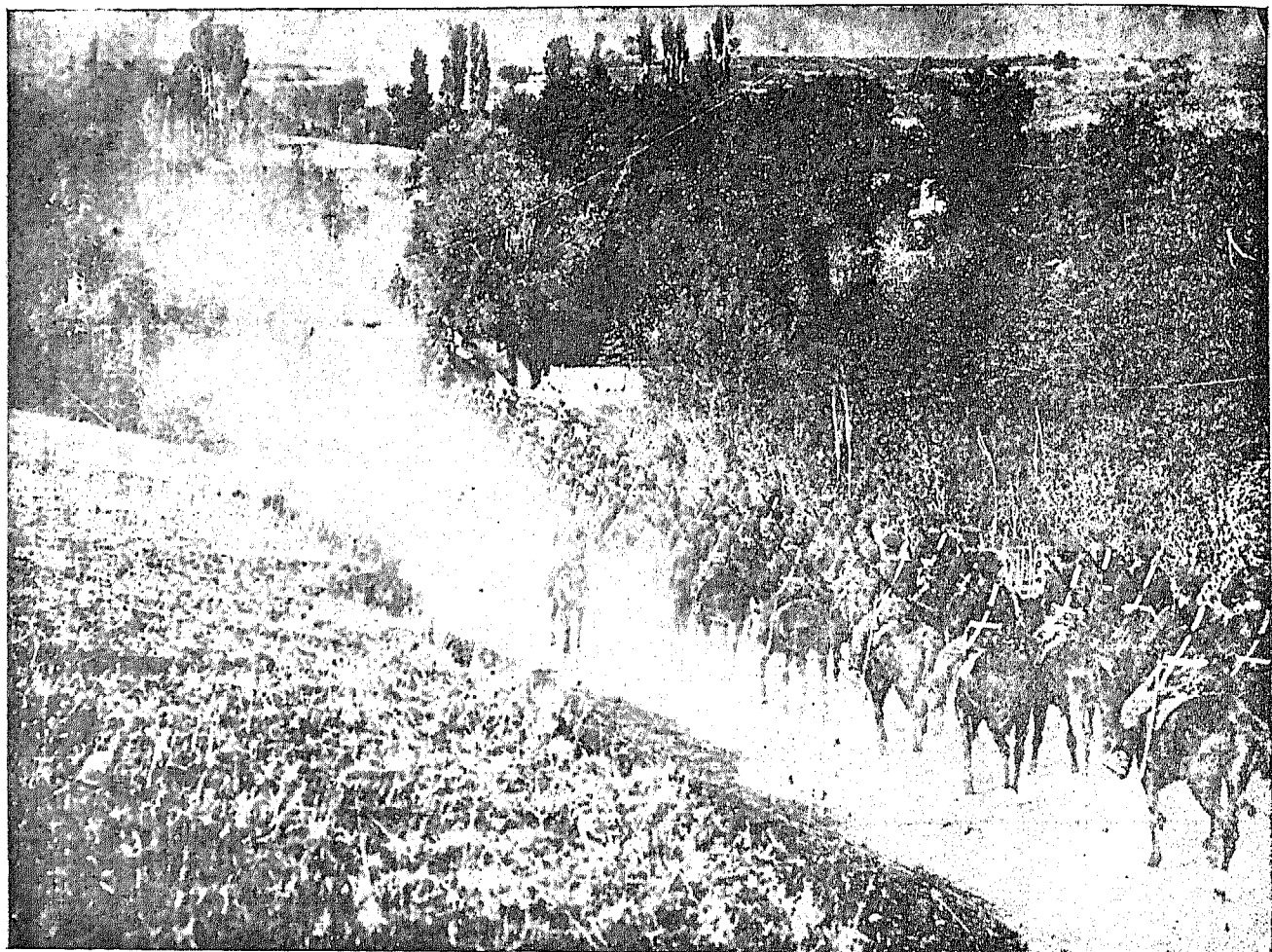
* * *

Българскитѣ войски бѣха се разположили по линията Бунаръ-Хисаръ — Люле-Бургасъ. На едното крило стоеха Дунавскитѣ войски, сетнѣ Видинскитѣ, слѣдъ тѣхъ, къмъ срѣдата, храбритѣ Прѣславци, Софийци, а къмъ другото крило войскитѣ на новата 10 дивизия. Край-

ниците на линията Бунар-Хисар — Люле-Бургасъ достигаха на изтокъ до Виза, къмъ Черно море, а оттатъкъ Люле-Бургасъ до Баба-Ески, отдѣто се отдѣля клонъ желѣзнопътна линия за Лозенградъ. Къмъ тая мѣстность дѣйствуваше, прѣдимно, нашата кавалерийска дивизия.

Първитѣ схватки се захванаха още на 16 октомврий и се свършиха, може да се каже, чакъ на 21 октомврий.

„На 15 октомврий движението напредъ, пише единъ воененъ писателъ, продължаваше. 5-а дивизия, Дунавската, на която частитѣ бѣха вече доста напреднали налѣво въ отношение

Българска кавалерия къмъ Люле-Бургасъ — Баба-Ески.

къмъ другитѣ войски, започна също своя ходъ. Когато нейниятъ авангардъ прѣмина моста на Караагачъ, при колибата на Чифликъ-Дере и възлѣзе по склоноветѣ на западъ отъ Соуджакския лѣсъ, тя се срѣсна ненадѣйно, на единъ километръ прѣдъ границата на гората, съ важни турски части, които излизаха изъ нея. Сражението при Караагачъ, което се нарича и при Люле-Бургасъ или при Бунар-Хисаръ бѣше, така, започнато.

„Мѣстността прѣдставлява много особености, за които картата не дава никакво понятие. Отъ българска страна на западния брѣгъ на Караагачъ-Дере имаше една равна поляна, каквато може да съществува, едно образцово билиардно зелено сукно. Само на двата краища,

къмъ Бунар-Хисаръ и Люле-Бургасъ, имаше редица отъ вълнообразни, доста възвишени мѣстности, на които можеше да се извършва едно сравнително лесно напредване на пѣхотата и да се използва известно число, макаръ и ограничено, за прикрити артилерийски позиции“.

Такава е била мѣстността, дѣто е прѣдстояло да дѣйствува българската войска.

Споредъ сѣщия авторъ, мѣстността, заета отъ турцитѣ, е била много по-сгодна за дѣйствие, имало е много повече прикрития за артилерията. —

На тая мѣстность I и III български армии нападнаха турскитѣ войски, командувани отъ Абдуллахъ паша.

Числеността на войските, които участваха въ Люле-Бургаската битка, не е, за сега поне, точно установена. По общо схващане, едни считатъ, че тамъ сж участвували, както казахме по-горѣ, около 400000 хора. Споредъ други — числото е около 270000—300000. —

Отъ наша страна участваха 4 дивизии съ по три бригади и една резервна дивизия. — На едина край, лѣвия, споменахме, стоеха дунавци, 5 Дунавска дивизия, а на другия край, дѣсния — 10 дивизия. Другитѣ дивизии заемаха линията между тия двѣ дивизии, линия дълга

Софийски полкъ въ боя.

около 50 километра. Общия брой на участниците на нашата линия се прѣсметъ на 120000 борци, срѣщу 150000 турска армия.

На нашия лѣви край, нашето лѣво крило, боеветѣ бѣха отъ най-ожесточенитѣ. Тукъ дѣйствиуваха 45, 46, 18 и 20 полкове, които устояваха на бѣсния устремъ на неприятеля. Отпора на 5 дивизия бѣ чудесенъ. 4 Прѣславска дивизия — 7, 19 полкове, — 8, 31, 43 и 44 полкове на 16 октомврий заемаха линия сжщо

срѣщу неприятеля; на 16 вечерята сжщо 6 дивизия се изправи срѣщу него и веднага влѣзе въ дѣйствие.

Прѣзъ нощта на 16 срѣщу 17 октомврий и прѣзъ цѣлия день на 18 битката стигна до своя максимумъ напрѣжение.

На 17 октомврий Софийската I дивизия, развита по фронта Саранли—Люле-Бургасъ, нападна неприятеля, укрѣпенъ въ града и на източния брѣгъ на Караагачъ. Турската съпро-

тива бѣше голѣма. Сломения неприятель, съ-
кашъ, се бѣ съвзелъ. Къмъ Бунаръ-Хисаръ, на
нашето лѣво крило, положението даже ставаше
застрашително.

Критически минути!

Цѣлата тая армия, тая маса хора, отъ
двѣтѣ страни, се биеха съ героизмъ и упорство!

Отъ нашитѣ войски само 10 дивизия още

не бѣ заела мѣсто на бойната линия, защото
бѣ закѣснѣла, поради страшно лошитѣ мѣст-
ности и непроходими пѣтища. Една частъ отъ
Балканската дивизия сѣщо отиваше къмъ Бу-
наръ-Хисаръ, дѣто, както казахме, положението
ставаше критическо. —

Свечеряването на 17 октомврий бѣ най-
страшния моментъ за армията, за България. —

Около Люле-Бургасъ.

Тогава именно всички скрити сили на тая гра-
мадна армия, всички сили, физически и морални,
трѣбваше да бждатъ събрани, концентрирани,
турени въ дѣйствиe.

Бърховенъ моментъ, върховно изпитание!

Ако тактътъ, вниманието, прѣдвидливостта
сѣ необходими качества въ боя, тукъ, въ тоя
моментъ, тѣ имаха необходимата, жизнено-необ-
ходимата потрѣба отъ едно нѣщо: отъ пълното
себеотрицание на войниците, отъ тържеството
на героизма. —

Една бригада отъ 6 дивизия започна ге-
роичното дѣло: тя се вмъкна на ножъ като

клинъ въ неприятелската линия и цѣлата нощъ
се окошава тамъ, като сломи всички непри-
телски опити да нахлуе повторно.

Съмна се — 18 октомврий!

Софийската дивизия съ страшни сили се
втурна върху Люле-Бургасъ, навлѣзе вече втори
пѣтъ тамъ и окончателно се задържа на пози-
циитѣ си. — 10 дивизия, като продължение на
1 Софийска дивизия, вече напрѣдваше и нахлу
свършено въ лѣвото неприятелско крило. Тя
удари въ флангъ и въ тилъ турската армия и
внесе тамъ най-голѣмото смущение.

Турската армия почна тукъ да отстъпва!

Началото бѣ турено — но само началото. Неприятелѣтъ още не бѣше сломенъ. —

На нашето лѣво крило упоритиятъ бой продължаваше, вѣзниятъ на побѣдата се люш-каха на двѣ страни. . .

— „Ни стѣпка назадъ! Ако трѣбва, ще умрете всички!“

Такава е рѣшителната заповѣдь на коман-дуващия войскитѣ въ този бой. —

— „Ще умрете до единъ, въ името на отечеството, въ името на България!“

Въ човѣшкиятъ езикъ нѣма думи, които да прѣдадатъ тържественото величие на такъвъ моментъ.

При Бунаръ-Хисаръ.

И въ още по-тържественъ маршъ, въ велико съзнание длѣжности и отговорности, върховни длѣжности и върховни отговорности, военоначалницитѣ заставатъ начело на войскитѣ си. . .

— Напрѣдъ — и нито стѣпка назадъ!

* * *

Мълчание, пълно мълчание на душата, за да се почувствува величието на минутата. . . .

* * *

Въ сѣщото врѣме, при 4 Прѣславска дивизия, самъ командувачиятъ съединенитѣ I и III армии, чувствувайки нуждата да нанесе още по-силенъ, по-рѣшителенъ ударъ на неприятеля, се впуска въ галопъ къмъ резервната бригада подъ дѣждъ куршуми.

— Съ мене приятели! вика той на 43 полкъ. . .

И самъ, като повежда бригадата, той я тласва въ селото Караагачъ. Бригадата увлича въ своя вихренъ устремъ цѣлата верига, заедно съ 7 и 19 полкове. . . .

Зрѣлището е величаво, подвига — исторически.

* * *

Яката турска ливия се вжса... Разкъсано е сърцето на турската армия и отъ него тече черна кръвъ...

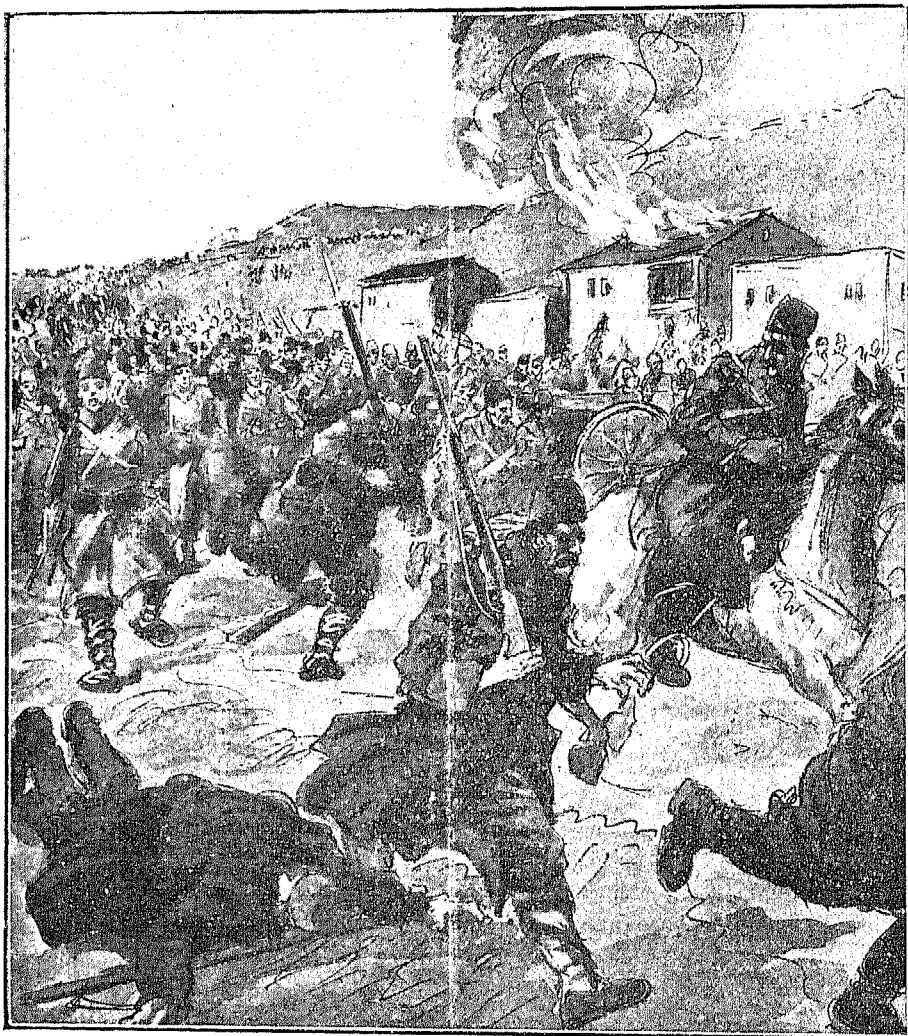
* * *

Турцитѣ вече отстъпватъ... Главнитѣ опорни греди сѣ срутени... Рухването почва...

* * *

43 и 48 полкове продължаватъ къмъ Бунаръ-Хисаръ и отблъскватъ врага...

На 19 октомврий пристига и се намиса въ славнитѣ дѣла една бригада отъ 3 дивизия,

Отстъплението на турцитѣ отъ Люле-Бургасъ.

напада съ не по-малка яростъ държация се още дѣсенъ край на турската войска и го принуждава да отстъпи...

Великата драма е къмъ своя край...

На 21—22 октомврий неприятелътъ се тегли сломенъ вече къмъ югъ да търси нови опорни точки.

* * *

Боятъ е свършенъ. —

* * *

На обширното поле настѣпва тишина, — тишина, която по-силно се чувствува слѣдъ мълниитѣ...

Хиледи млади хора лежатъ неподвижни... Смъртта, наситена на жертви, стои смутена: тя е наклонила въ безмълвие острилото на своята коса... нейната жетва е свършена...

Въ недоумѣние, сѣнашъ, и тя се пита:
— Какво е, наистина, това зрѣлище?

* * *

Майката земя, гробътъ, дѣто всичко намира примирение, се разтваря...

А тамъ, далеко, въ градове и села, тръпнатъ хиледи сърца, молятъ се Богу, търсятъ го въ небесата...

* * *

Въ братски гробници, единъ до другъ, се слагатъ героитѣ . . .

Треперещъ, срѣдъ вълнение, което самъ той може да изпита, отбива се отъ купъ на купъ свещеникътъ и чете упокоителни молитви...

Неговитѣ сълзи капятъ. . .

И той, въ името на цѣль народъ, въ името на хиледитѣ майки, брати, сестри, сирачета, въ

името на отечеството ги прѣдава на майката земя. . .

„Който падне въ бой за свобода

Той не умира“ . . .

Къмъ евангелскитѣ думи, къмъ молитвитѣ си къмъ Бога, той притуря думитѣ на поета...

Гологлави стоятъ около него ония, които ще засипятъ героитѣ съ прѣстъ завинаги. . .

Кавалерията въ бой.

Бойното поле потъва въ тишина. . .

* * *

Завършенъ е единъ подвигъ, една епопея. . .

* * *

Да наклонимъ глава и въ мълчаливо съзерцание да се взремъ въ събитието. . .

Загубитѣ бѣха тежки и за двѣтѣ воюващи страни.

Побѣдата на България е купена при Люле-Бургасъ съ цѣната на 15000 души жертви.

Поражението на турцитѣ коштува на послѣднитѣ около 40000 человекъ. . .

Кавалерийската дивизия, слѣдъ малко странствуване, бѣ се присъединила, слѣдъ първитѣ набѣги, къмъ I армия. Тя се сражава на дѣсно отъ I дивизия, като благоприятствуваше дѣйствието на 10 дивизия.

Къмъ 21 тя се спушна надолѣ. . .

* * *

Завѣсата на Люле-Бургаската епопея се спуска, за да се дигне прѣдъ историята, прѣдъ мисълта, прѣдъ сърцето. . .

Свѣдѣния за Люле-Бургаския бой.

Съобщенията на официалната българска телеграфна агенция сж единичитѣ достовѣрни свѣдѣния, получени днесъ върху сражението при Люле-Бургасъ. Първото извѣстие получено въ 2 часа и 30 минути сутринята гласѣше, че, слѣдъ двудневно сражение, българската армия съвършено е смазала главната турска сила, която отстъпи въ дивъ бѣгъ и безпорядъкъ въ Люле-Бургасъ. Второто, получено къмъ пладнѣ, съобщаваше завземането на Люле-Бургасъ отъ българитѣ. Третото, получено рано вечерята, прибавя, че вчерашната битка

по линията Люле Бургасъ — Сарай бѣ крайно ожесточена. Назимъ-пашовата армия бѣ разпрѣсната и се разбѣга къмъ Чорлу, като остави подирѣ си голѣмо число убити и ранени.

Специалниятъ кореспондентъ на „Пестръ Лойдъ“ публикува едно съобщение, че Назимъ паша билъ убитъ.

Воениятъ кореспондентъ на „Райхсъ Постъ“ телеграфира: Българитѣ докараха, за рѣшителното сражение съ турската източна армия, всичкитѣ войски, които можаха да отдѣлятъ.

Турски войници въ боя.

отъ другитѣ си фронтове. Даже прѣдъ Лозенградъ три или четири бригади отъ западната армия бѣха прѣнесени въ източната армия, слѣдъ като Лозенградскитѣ загуби бѣха наваксани отъ Одринскитѣ обсадни войски, които пъкъ бѣха замѣстени съ резервисти.

Около 230000 войници участвуваха въ битката по линията отъ Виза до Люле-Бургасъ. Ефектътъ на турското отстъпление отъ Баба-Ески и атаката на дѣсното имъ крило отъ Сарай върху Бунаръ-Хисаръ видоизмѣни първоначалнитѣ планове на българския генераленъ щабъ чрѣзъ довеждането на българското лѣво крило по-рано отколкото се слѣдваше въ съприкосновение на настѣпващитѣ турци.

Въ тази частъ на бийното поле ходътъ на битката бѣ крайно силенъ. Редица ожесточени

сражения станаха въ гората, гдѣто редифскитѣ баталиони се бияха доста мъжествено, но настѣплението имъ бѣ спрѣно. Макаръ че тамъ турцитѣ постоянно докарваха нови резерви, линията имъ най-сетнѣ бѣ съвършено съкрушена и тѣ постоянно отстъпваха и бѣха принудени да се оттеглятъ съ тежки загуби.

Случката съ Лозенградъ се повтори наново. Изпърво турцитѣ смѣло напредваха, но твърдѣ скоро се разбъркаха и внезапна паника послѣдва, която бърже се разпространи по цѣлия корпусъ войски. Четири турски дивизии бѣха разбити и разпрѣснати.

Люле-Бургасъ бѣ послѣдниятъ опитъ, послѣдната побѣда. Ако Лозенградъ всели паника между турскитѣ войски, които опериратъ въ Тракия, Люле-Бургасъ отне и послѣднитѣ на-

дежди. И бжджиятъ историкъ ще постави надъ Люле-Бургасъ подписа:

„Тукъ бѣше послѣдната надежда на една погинала, нѣкога могъща, монархия, що се е простирала отъ Персийския заливъ до Виена и отъ пѣсѣчнитѣ пустини на Сахара до снѣжнитѣ върхове на Карпатитѣ“.

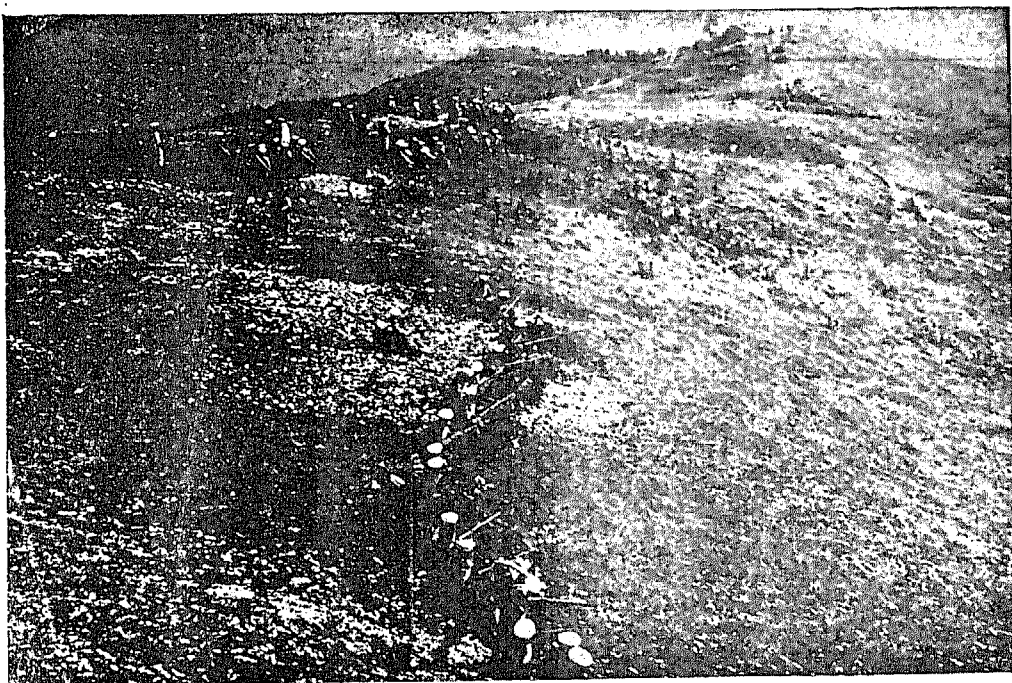
Днесъ побѣдоносното българско воинство тържествува своята побѣда.

Прѣдъ неговия стремителенъ напоръ отстъпватъ турскитѣ табори по сѣщия пътъ, по който тѣхнитѣ побѣдоносни орди, унищожили една древна култура, наложиха прѣди вѣкове своето владичество на Балканитѣ. Историята

се повтори съ тая само разлика, че ролитѣ днесъ сж промѣнени.

* * *

Отъ два дни насамъ между българскитѣ и турскитѣ войски между Люле-Бургасъ и Чорлу сж се водѣли ожесточени сражения. Вчера се е завързало рѣшително сражение, резултатътъ отъ което е билъ извънредно благоприятенъ за българскитѣ войски. Турцитѣ, които сж били двѣйно по-многочислени отъ българитѣ, слѣдъ като прѣтърпѣли огромни загуби, отстъпнили въ нечуванъ безпорядкъ къмъ Цари-

Български войници на позиция.

градъ, като давали множество плѣнници и оставяли оржжието и муницитѣ си“.

* * *

„Вънъ отъ множеството плѣнници, броятъ на които надминава нѣколко хиляди души, въ български ржцѣ сж паднали много отъ разнитѣ видове орждия, ракли, пушки, пистолети и други муниици. Вzeti сж нѣколко склада съ оржие, храни и медикаменти“.

Поражение надъ турцитѣ.

„Поражението, което турската армия прѣтърпѣ при р. Ерѣне и Люле Бургасъ, е нечувано. Историята до сега не е отбѣлѣзала та-

къвъ погромъ, какъвто нощесъ сполетѣ Турция. Цѣлата ѣ армия бѣ концентрирана тукъ, за да даде рѣшителенъ отпоръ на настѣпващата съ вихрена бързина българска войска къмъ Цариградъ.

Турскиятъ генераленъ щабъ бѣ цѣлиятъ тукъ и военния министръ, Назъмъ паша, лично даваше заповѣди на двѣстѣхиледната си армия.

Прѣдъ неимовѣрния героизмъ на българскитѣ войски, турскитѣ пълчища е трѣбвало да отстъпятъ рѣшително разбити и да се оттеглятъ въ безпорядкъ къмъ Чаталджа и Цариградъ.

Люле-Бургаската битка, дѣто нашата армия се сражаваше съ два пѣти по-многочислена турска войска, не само че рѣшава изхода на войната, но и спечелва безсмъртна слава на България и на българското оржие. Смѣта се,

че Люле-Бургаската побѣда ще рѣши изхода на войната“.

Мнѣние за българското оружје.

„По всички краища на свѣта се носи похвала за българското оружје.

Додѣто нѣкои европейски политикани, въ първитѣ дни на войната, прѣдричаха гибель на България и съобщаваха, че турскитѣ войски напредватъ къмъ Пловдивъ, ето, че българската храбра армия прѣвзе Мустафа-Паша и се изправи прѣдъ Одринъ.

Още не узнали тази наша побѣда въ Европа — Лозенградъ падна въ наши рѣцѣ.

Прѣцѣнитѣ за тази наша колосална побѣда не бѣха още довършени, и европейското общество не бѣ намѣрило думи за да похвали храбростта и героизма на българитѣ, ето, че нашитѣ войски нанесоха на турцитѣ такава рѣшителна побѣда, каквато не е отбѣлзана въ най-голѣмитѣ свѣтовни войни.

Цѣлата турска армия, концентрирана при Люле-Бургасъ, командвана отъ първитѣ турски военоначалници, прѣтърпѣ катастрофално поражение и разбита, въ панически безпорядкъ, се оттегли къмъ Цариградъ.

Бързината, съ която напредватъ нашитѣ войски, слиса свѣта“.

Сражението при Люле-Бургасъ.

„Слѣдъ като прѣкарахъ три дена между войницитѣ, сега се връщамъ въ главната квартира съ раненитѣ.

Голѣмото сражение при Люле-Бургасъ, което трая три дена, бѣше прѣдшествувано отъ кървави схватки — главно на дѣсното крило, които бѣха въ полза на българитѣ. Въ вторникъ започна истинското сражение съ голѣма енергия отъ българска страна, главно откъмъ Бунаръ-Хисаръ. Отъ тази страна турцитѣ се опитаха да отблъснатъ българскитѣ лѣви отряди и сполучиха по отношение на авангарда, но на сутринята българитѣ отъ своя страна атакуваха дѣсното крило на неприятеля къмъ Монастиръ-дагъ. Прѣзъ цѣлия день се водѣше единъ ужасенъ двубой, въ резултатъ на който турската войска се обърна на една безформена маса — разбита, унищожена.

Въ този моментъ българското дѣсно крило атакува цѣлото протяжение на линията Баба-Ески — Люле-Бургасъ и изгони неприятеля отъ селата, разположени по брѣга на рѣката Еркене, чакъ задъ Люле-Бургасъ.

Българската пѣхота, отилично подкрѣпена отъ артилерията, зае почти всички турски позиции „на ножъ“.

Духътъ на българската армия е чудесенъ.

На четирестотинѣ метра отъ неприятеля българскитѣ отряди се впускатъ въ ужасно настѣпление и не спиратъ дотогава, докато не видятъ въ своитѣ рѣцѣ турскитѣ позиции. Офицеритѣ сж слаби да задържатъ войницитѣ си. Едно отдѣление, което бѣ прѣдзначено за резерва, безъ да е попало на огнената линия, се впуска „на ножъ“ — безъ да слуша командата на офицеритѣ. То извършва чудеса!

Сжщиятъ духъ владѣе и въ сформированитѣ резерви на третия отрядъ, които сж се явили на бойното поле, въоръжени само съ една пушка манлихера и единъ ножъ.

Сражението бѣ благоприятно за българитѣ както при Бунаръ-Хисаръ, така и при Люле-Бургасъ. До сега турцитѣ нѣматъ ни една побѣда и старанието имъ да комплектуватъ своята сила съ резервата и съ това да спратъ тържественото настѣпление на българитѣ оставатъ безрезультатни.

И тъй, планътъ на българитѣ да разбиятъ окончателно източната армия на турцитѣ, сполучи!“

* * *

„Едно непоправимо нещастие врѣхлетѣ турската армия; тя прѣтърпѣ едно ужасно поражение, което бѣ послѣдвано отъ безредие и бѣгство. Бидоха поразени и унищожени четирѣхъ най-добри корпуси, които образуваха армията на Абдуллахъ-паша. Защищаващитѣ се избѣгаха безредно прѣдъ атакуващитѣ съ бѣсенъ устремъ българи и азъ съмъ любопитенъ да видя, когато столицата падне въ рѣцѣтъ на побѣдителитѣ. Четиредесетъ хиляди души отъ най-добритѣ турски войници сж убити. Самиятъ Абдуллахъ избѣга съ голѣма мъка сѣдбата да бѣде плѣненъ. Тритѣ четвърти отъ неговата артилерия падна въ рѣцѣтъ на българитѣ. Армията на Абдуллахъ паша, сѣкашъ, се стопи като снѣгъ прѣдъ слънчеви лъчи; това бѣгство, веднажъ почнало, стана общо. Отряди, въ малки групи, изгубили помежду си вече всѣко сношение и, естествено, деморализацията ще стане обща. Една частъ отъ армията хвана пѣтя за къмъ Чорлу. Българската артилерия бѣлваше ужасенъ огънь всрѣдъ нейнитѣ редове и поваляше съ хиляди.

Отстѣплението почна рано сутринята въ четвъртъкъ, и отъ тогава насамъ азъ нѣмахъ нито най-малко врѣме за спане и два дни бѣхъ безъ храна, докато най-сетнѣ въ недѣля послѣ обѣдъ пристигнахъ въ Кюстенджа. Въ по-прѣдишнитѣ си депеша азъ дадохъ прѣдстава на

сражението при Люле-Бургасъ. Азъ споменахъ, че българитѣ, слѣдъ побѣдата при Лозенградъ, настѣпватъ къмъ югоизтокъ и, като оставиха необходимитѣ военни сили при Одринъ, бомбардираха два дни турскитѣ позиции и найсетѣ съ атакитѣ на пѣхотата успѣха да ги завзематъ. Азъ съобщихъ, какъ се държаха мустафѣзитѣ и избѣгаха къмъ Чорлу, и за ужаснитѣ сцени, какъ турското мѣстно население бѣгаше прѣдъ нападащитѣ стремително българи. За да прѣдотвратя вѣко недоразумѣние, азъ ще опиша още веднажъ позицитѣ на турската армия слѣдъ Лозенградъ“.

* * *

„Турцитѣ се бѣха оттеглили на югоизтокъ и бѣха заели нова позиция. Лѣвото крило, състояще се отъ четвъртия корпусъ на Абукъ паша, бѣше въ Баба-Ески, върху височинитѣ на западъ отъ Люле-Бургасъ; слѣдъ това идѣше първиятъ корпусъ на Фавиръ паша; турската ливия, слѣдъ това, отиваше къмъ Бунаръ-Хисаръ, дѣто бѣше вториятъ корпусъ на Назимъ паша. На крайния дѣсенъ флангъ, опрѣнъ на Виза, бѣше третиятъ корпусъ на Мухтаръ паша. Въ вторникъ четвъртиятъ корпусъ на крайния лѣвъ флангъ бѣше ангажиранъ съ иеприятеля. Турцитѣ заемаха височинитѣ на западъ отъ Люле-Бургасъ, българитѣ настѣпваха, подкрѣпени отъ артилерията си, и изгониха турцитѣ по направление къмъ Люле-Бургасъ.

Прѣвъ врѣме на цѣлото сражение прѣвзходството на българската артилерия става забѣлжително. Турската артилерия не бѣше въ състояние да устои на смъртоносния огънь и се оттегли полека.

Мнозина артилериисти бѣха убити, по-голямата частъ отъ тѣхнитѣ коне—сжшо, така че, артилерията бѣ принудена да остави много орждия. Българитѣ, пълни съ енергия, настѣпваха напредъ съ бѣсенъ устремъ. Най-послѣ, слѣдъ обѣдъ, съ усилената си бомбардировка, тѣ изтласкаха турцитѣ отъ Люле-Бургасъ. Жителитѣ, за голѣмо щастие, бѣха избѣгали порано, така че жертвитѣ между тѣхъ сж незначителни. Слѣдъ като огънятъ на турцитѣ биде принуденъ да замлъкне, пѣхотата атакува града и го прѣвзе „на ножъ“. По-голямата частъ отъ турския ганнизонъ бѣше вече отстъпилъ, остатъкътъ бѣше останалъ като ариергардъ и биде изловенъ. Войницитѣ отъ четвъртия корпусъ, макаръ и два дни не яли, оказаха енергично, но безполезно съпротивление и паднаха мъртви до послѣдния човѣкъ. Слѣдъ това българитѣ настѣпиха на изтокъ, срѣщу желѣзнопътната станция, която отстой на шестъ километра отъ

Люле-Бургасъ. Тукъ тѣ срѣщнаха неочаквано съпротивление, което ги задържа два часа“.

* * *

„Една частъ отъ кавалерийската дивизия, подъ командата на Салихъ паша и Фуадъ паша, бѣше установена тукъ. Българитѣ, слѣдъ като забиха националното знаме на главната джамия, настѣпваха напредъ „на ножъ“.

Люле-Бургасъ лежи въ една котловина, обиколена съ възвишения. Когато българитѣ се доближиха до желѣзнопътната станция, тѣ бѣха посрѣщнати отъ силенъ скорострѣленъ огънь отъ батареитѣ, които бѣха поставени задъ станцията и върху околнитѣ височини. Смъртни шрапнели минаваха прѣзъ редоветѣ имъ. Въ тоя моментъ турската кавалерия атакува отъ своята прикрита позиция съ бойния викъ „Аллахъ-илъ-Аллахъ!“ Българитѣ направиха едно малко правилно отстъпление и турската кавалерия се нахвърли срѣщу българскитѣ колони. Вслѣдствие тоя малкъ успѣхъ, турската пѣхота почна да настѣпва напредъ, обаче, неочаквано биде възпрѣвна отъ огъня на българскитѣ митральози. Послѣднитѣ почнаха да косятъ турцитѣ и тѣхнитѣ коне. Бѣше се образувала една грамадна и разхвърлена по всички посоки маса отъ турски лешове. Малцина отъ кавалериститѣ успѣха да се върнатъ, повечето отъ тѣхъ измрѣха.

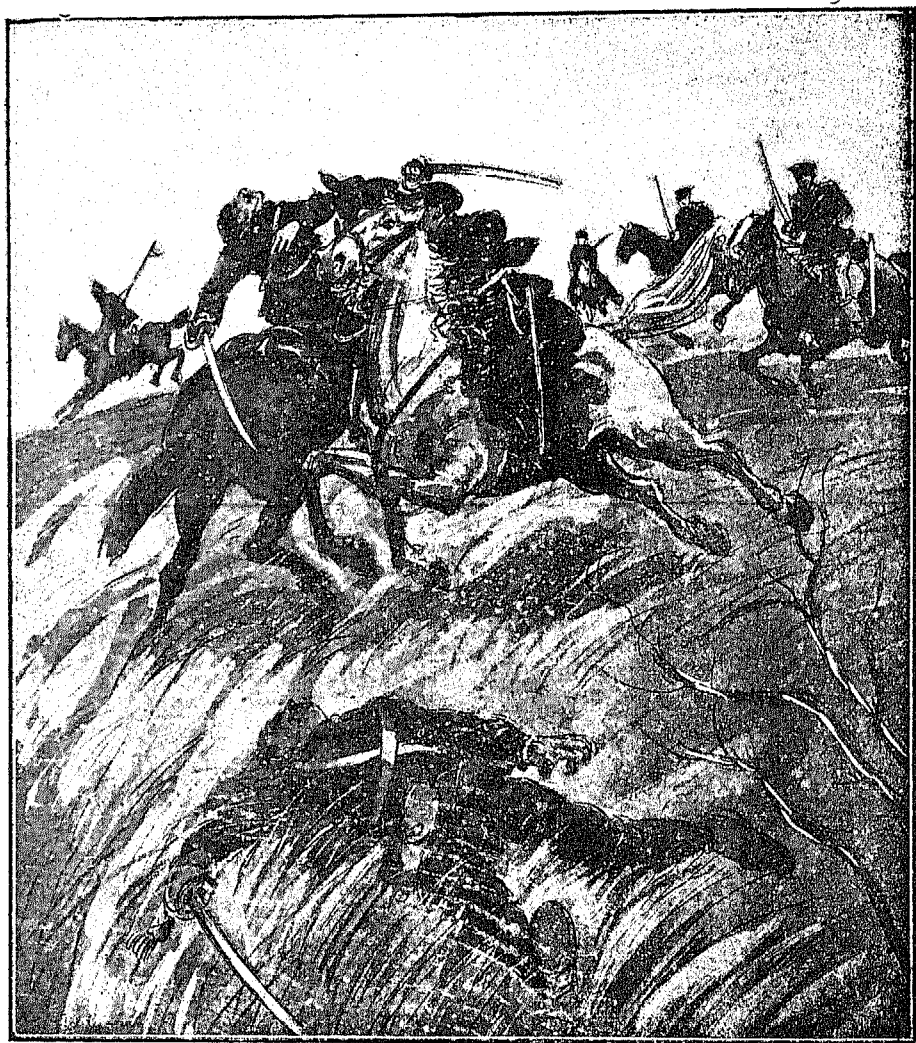
Всичко това стана съ невѣроятна бързина. Българитѣ почнаха пакъ да настѣпватъ напредъ и подеха усиленъ огънь съ тежка артилерия. Останалитѣ живи отъ турскитѣ войници се оттеглиха съ необикновена бързина къмъ станцията на Люле-Бургасъ. Не губеща никога прицѣлитѣ си, българска артилерия затрудняваше турското отстъпление, и само малцина успѣха да избѣгатъ, като кръстосваха равнината, която води за съсѣднитѣ височини. Турската артилерия, настанена задъ Люле-Бургасъ, откри силенъ огънь срѣщу града, който прѣтърпя голѣми поврѣди. Надъ Люле-Бургасъ, просто, валѣха гранати“.

* * *

„Българската артилерия, между това, не стоеше пасивно. Турскитѣ артилерийски позиции бѣха злѣ избрани, понеже бѣха почти безъ прикрытие. Пѣхотинското прикрытие нѣмаше никакви окопи. По тоя начинъ, артилерийскитѣ дуелъ излѣзе благоприятенъ за българитѣ. Отъ друга страна, тѣ трѣбваше да се откажатъ отъ станцията Люле-Бургасъ врѣменно. Привечеръ българското настѣпление стана все по-бързо. Голѣми маси пѣхота, подкрѣпени отъ орждия,

се навдигнаха напредъ съ невѣроятна бързина, за да смутятъ турския щабъ. Българитѣ заеха за своитѣ орждия добри позиции. Батареитѣ бидоха закарани на новитѣ имъ позиции съ такова хладнокрѣвие, сѣкашъ, българитѣ бѣха на маневри и, когато орждията почнаха да бълватъ огънь, артилериститѣ знаеха много добръ разстоянията между околнитѣ височини.

Тѣхнитѣ прицѣли бѣха смъртоносни. Турскиятъ главнокомандващъ бѣше слѣдилъ сражението отъ височинитѣ около Сакъской, малко на изтокъ отъ Люле Бургасъ и, като видѣ, че турската артилерия и пѣхота сж поразени, неговото лице за пръвъ пътъ стана строго. Турската артилерия още отъ самото начало имаше много малко мунѣции и ги бѣ почти изстрѣляла

Кавалерийска схватка.

още сутринта. По тоя начинъ, много артилеристи стоеха съ скръстени ржцѣ при празнитѣ ракли и не можеха да отговарятъ на българския огънь. Цѣлиятъ турски фронтъ се обсицваше съ ужасенъ гранатенъ дъждъ. Именно, тогава стана сражението. Турцитѣ падаха съ стотици. Една непрозрачна тъмнота покри, за кратко врѣме, поразенитѣ турци, която поне ги звпазваше отъ гранатитѣ. Тѣ искаха настоятелно да се нахранятъ и наспать, обаче, за ядене нѣмаше нищо, а сънътъ, поради страха прѣдъ българитѣ, бѣ станалъ невъзможенъ; мъртви и ранени се намираха навсѣкждѣ изъ околността. Имаше много малко лѣкари, а

подвижни лазарети съвсѣмъ липсваха. Направиха опитъ да отстранятъ раненитѣ, обаче, по-голѣмата частъ отъ тѣхъ умрѣха прѣзъ тая ужасно студена нощъ“.

* * *

„Единствениятъ лжчъ отъ надежда прѣзъ тая нощъ бѣше частичниятъ и мимолетенъ успѣхъ на дѣсното крило, подъ командата на Махмудъ Мухтаръ паша. По заповѣдъ на Абдуллахъ паша, той се опита да направи контра атака. Той искаше да направи обходъ около лѣвото крило на българитѣ. Вече омаломощената лѣва частъ на

третия армейски корпусъ, подкрѣпена отъ една набързо образувана кавалерийска дивизия, се вдигна отъ Виза и трѣбваше въ вторникъ прѣзъ нощта да нападне българитѣ и по всѣкакъвъ начинъ да разбие лѣвия имъ флангъ. Лѣвото крило биде вдигнато прѣзъ нощта въ вторникъ, срѣщу срѣда, при ужасенъ студъ; войниците, при това, не бѣха яли нищо. Въ срѣда

цѣлата сила на българската армия биде концентрирана отново срѣщу турското лѣво крило, специално срѣщу лѣвия центръ. Нашата артилерия можеше да отговори само слабо, защото не ѝ донесоха муниции. Ние трѣбваше пакъ да отстъпиме. Въ началото на послѣобѣда първиятъ корпусъ, който се крѣпѣше досега при Тюркбей, на сѣвероизтокъ отъ Люте Бур-

Турски войници се прѣдаватъ смирено.

тасть, трѣбваше да се оттегли по източно направление. Вториятъ корпусъ при Бунаръ-Хисаръ отстъпи поради липса на подкрѣпление и муниции. Абдуллахъ паша не можеше да стори нищо. Привечеръ той почна да прѣдчувствува сигурното приближаване на катастрофата. Кжсно прѣзъ нощта той заповѣда на дивизията, която образуваше подкрѣплението на дѣсния центръ, да се задържи на всѣка цѣна, обаче, получи отговоръ, че това би било невъзможно. Къмъ 10 часа вечерта той получи съобщение, че турската линия въ крайното си лѣво крило била прѣсѣчена*.

* * *

„Турскитѣ войници, по собствено желание, почнаха да отстъпватъ. Поради глада, тѣ не можеха вече да се сражаватъ. Абдуллахъ паша се опита да ги задържи съ кавалерия, обаче, кавалерията се присѣдини къмъ тѣхъ. Тогава Абдуллахъ паша, като призна безнадежността на лѣвото крило, даде заповѣдъ за отстъпление. Самиятъ той, безъ пелерина и шапка, на конь, замина съ двама ординарци, като остави слѣдъ себе си собствения си щабъ. Той замина за Харисдирианъ, 16 километра на югоизтокъ отъ неговата досегашна главна квартира, навѣрно,

за да може да задържи отстъплението на центъра. Обаче, неговото отстъпление било скоро узнато и подбъствува съдбоносно. Към 3 часа сутринята, въ четвъртъкъ, лѣвото крило узна, че Абдуллахъ е заминалъ. Единъ войникъ изпразни пушката си, като викна: „българитѣ идатъ!“ Тукъ пакъ настъпи паника и диво бѣгство. . . .“

* * *

„Два часа слѣдъ изгрѣвъ слънце българитѣ събраха свѣдения за събитията въ противната страна и почнаха прѣслѣдванята си. Турското отстъпление се прѣвърна въ безумно бѣгство. Санъскѣой биде заето отъ българитѣ, безъ да дадатъ нито единъ вистрѣлъ срѣщу досегашнитѣ му защитници. Тренове, орждии, военни материали и пр. паднаха въ рѣцѣтъ на българитѣ. Моятъ автомобилъ налетѣ въ цѣла върволица бѣжанци; просѣха отъ мене хлѣбъ, какѣвто нѣмахъ; ранени, които поради журналистическата връзка на ржката ми, ме считаха за лѣкарь, ме молѣха плачешкомъ да имъ прѣвържа ранитѣ. Азъ имахъ съ себе си една кутия съ медикаменти и единъ джобъ съ инструменти, но нѣмахъ капка вода за промиване ранитѣ. Азъ дадохъ на раненитѣ, доколкото можехъ, първа помощъ. Малкото амбулантни кола, които бѣха тамъ, бѣха унищожени или безъ коне, та, поради това, раненитѣ съ отворенитѣ пушечни рани, въ главата или стомаха, трѣбваше да се влачатъ просто по земята, заедно съ другитѣ бѣжанци. Тритѣ четвърти отъ раненитѣ бѣха отъ шрапнели. Моятъ автомобилъ бѣше затъналъ въ калъ. Неприятелскитѣ гранати идваха сѣ по-близо и по-близо. Къмъ 12 часа почнаха да падатъ гранати около мене. Дванадесетъ войници не можаха да помръднатъ автомобиля отъ мѣстото му, тъй бѣха омаломощени тѣ, и за да не падне въ рѣцѣтъ на българитѣ, поискаха да го запалятъ.

Слѣдъ това бидоха докарани шестъ вола. За единъ мигъ воловетѣ бѣха запрягани и успѣха да извлѣкатъ отъ калъта автомобиля.

Срѣда рѣши съдбата на армията на Абдуллаха. Тя нѣмаше нито гранати, нито храна за войницитѣ. Липсваха така сжщо и добри школовани офицери. Азъ видѣхъ въ послѣднитѣ дни отряди само съ по двама дѣйствителни офицери. Азъ имахъ случай да видя, когато резервиститѣ не можеха да си служатъ съ маузеровитѣ пушки. Тѣзи анадолецѣ бѣха снабдени съ кремаклии пушки, а не съ добри оржжия. Самитѣ муниции нѣмаха ефектенъ огънь.

Съ едноврѣмното прѣсичане на центра и на лѣвото крило отъ армията на Абдуллахъ паша бидоха оставени срѣщу българитѣ, безъ подкрѣпление една частъ отъ втория корпусъ и

цѣлиятъ трети такъвъ. За да спаси другата частъ на втория корпусъ, Мухтаръ паша трѣбваше за моментъ да се задържи и по тоя начинъ да може да отстъпи правилно. Българитѣ го нападнаха.

Отъ два турски баталиона, които въ срѣда пристигнаха тукъ, бѣха останали въ края на деня само шестъ души живи“.

Люле-Бургасъ.

Люле-Бургасъ е станция на желѣзнопътната линия Одринъ — Цариградъ и лежи на шосето, което съединява тия два града. Прѣзъ града минава р. Монастиръ, която извира отъ централна Странджа. Има около 14 х. души, по голѣмата частъ отъ които сж българи, гърци и евреи. Тукъ българитѣ иматъ основно училище. Поминѣкътъ на населението е земледѣлието, обаче, частъ отъ него се занимава съ търговия и скотовѣдство. Важенъ поминѣкъ на населението е култивиране тютюна, който е доста доброкачественъ и се изнася въ голѣми количества. Околността на Люле-Бургасъ е доста плодородна и населението въ самия градъ и околията въ економическо отношение е добръ поставено. Въ 960 година руситѣ нахлули въ България, минали Балкана подъ прѣдводителството на царя имъ Свѣтославъ, и при Люле-Бургасъ се срѣщнали съ императоръ Ив. Цимисхи, който ги съвършено разбилъ.

Единъ срѣщу всички

(Епизодъ).

Прѣзъ нощта бѣ валѣлъ силенъ дѣждъ, разналя твърдѣ много земята. Съ мжка, но бодри и съ пѣсни, вървѣхме напредъ. Къмъ 8 часа сутринята се почна прѣсгрѣлката. Отъ минута на минута тя се ожесточаваше — куршумитѣ валѣха като градъ отвсѣждѣ. Нашитѣ на куршумъ турски съ два отговаряха, но на вѣтъра ги не хвърляха. Нашиятъ картеченъ взводъ се бѣ заложилъ задъ единъ окопъ и отъ тамъ бѣлваше силенъ и смъртоносенъ огънь. Изведнѣжъ лѣвиятъ флангъ изтласка неприятеля на около стотина метра назадъ. Дѣсниятъ турски флангъ, който бѣ три пѣти по-силенъ отъ насъ и, при това, окопанъ, почна да напредва и се приближава къмъ насъ. Въ мигъ чухъ задъ себе си грѣмогласно ура, но такова, което ще звучи дълго врѣме въ ушитѣ ми. Сандо, гордостта на нашия взводъ, този, който очудваше съ плещеститѣ си гърди всички, дигналъ картеча съ 4 ленти и тича напредъ. Градъ куршуми се изсипваха отгорѣ му, но

Сандо тича, вика ура и носи картеча. Наоколо 30 метра слага го на земята и го поставя въ дѣйствиe. Разрушително подѣйствува върху неприятеля тоя смѣлъ подвигъ. Ясно виждахме да си хвърлятъ пушките и да бѣгатъ. Всички подбутнати отъ това що видѣхме прѣди минута, съ ура се нахвърлихме напредъ и дълго косихме и гонихме неприятеля. . . Слѣдъ сражението капитана попита, отъ кѣдѣ е тая кръвъ на ржката на Сандо. „Нищо, г-нъ капитанъ, малки рани сж“. Тутакси прѣвържахме и изпратихме назадъ храбреца. Капитана сваля едничкиятъ си медаль всрѣдъ громкото ура на ротата и го окача най-тържествено на широкитъ гърди на Сандо.

Всрѣдъ градъ отъ куршуми.

Въ едно отъ голѣмитъ сражения между нашата и турска пѣхота — ни разказва единъ отъ раненитъ. — Турцитъ ни обсипваха съ гранати. Бѣше валѣло дъждъ, земята влажна, разкаляна и на стотъ турски гранати едва ли една се прѣскаше. Почнаха да ни обсипватъ съ шрапнели, но и тѣ не ни причиняваха врѣда, защото бѣхме окопани. По едно врѣме почнаха да ни се свършватъ патронитъ. Ротния ни командиръ се обърна къмъ насъ съ въпроса: „Кой отъ васъ ще иде за куршуми?“ Отъ единъ отъ окопитъ излѣзе единъ отъ другаритъ и, подъ градъ отъ турскитъ шрапнели, взе войнишкия стоежъ, отговаряйки: „Азъ, господинъ капитанъ“.

Ротния командиръ го цѣлува по челото, съ думитъ: „Браво молодецъ!“

Слѣдъ петъ минути той се върна съ пълни съ куршуми поли. Не бѣше закаченъ, ако и шинела му да бѣ пробитъ на нѣколко мѣста.

Четири пжти се свършваха куршумитъ ни и четири пжти ходи нашия храбрецъ до могилата задъ нашитъ позиции, подъ градъ отъ куршуми. Шинела му бѣ прѣвърнатъ на рѣшето, обаче, нито единъ куршумъ не бѣ го закачилъ. На послѣдния пжтъ ротния наново го поздрави съ думитъ: „Ако азъ бихъ ималъ Георгиевския кръстъ, не се бихъ поколебалъ да го откача отъ себе си и го закача на твоитъ храбри гърди“.

Послѣднитъ думи на капитана заглъхнаха въ бурно ура. Турцитъ бѣгаха. Ние заехме тѣхнитъ позиции, пълни съ турски лешове.

Славната смъртъ на единъ юнакъ.

Въ голѣмитъ и кръвопролитни сражения, станали при Люле-Бургасъ, е участвалъ и вой-

ника П. Х-въ. Цѣли три дни, безъ да яде и спи, той непрѣкъснато билъ на първата боева линия. Много храбърци били повалени отъ неприятелски коршуми прѣдъ очитъ му. Въ най-величествената атака този герой сжщо билъ раненъ на двѣ мѣста. Кръвъ покрива тѣлото му, но той не иска да напустне боевата линия. Ранитъ му сж опасни. Героятъ почва да блѣдне и изнемощява. Другъ, новъ куршумъ го ударва въ гърдитъ, ала той още се бие. Дохожда въ тоя моментъ дружинния командиръ, забѣлѣзва ранения и му заповѣдва да напустне кървавия театъръ. Войникътъ, оскърбенъ отъ тази заповѣдъ, изправя се, поглежда съ неописуемъ гнѣвъ своя началникъ и отправя съ страшна сила ножа на пушката си къмъ гърдитъ му, съ цѣлъ да го промуши.

„Какво правишъ!“ — извика очудения офицеръ и се отдръпна назадъ. Ножътъ е вече допрѣнъ до гърдитъ му. Нѣколко войници, обаче, хващатъ войника, който плахо ги изглежда и веднага сваля своята пушка. Дошелъ вече на себе си, ранения застава мирно прѣдъ своя началникъ, когото обича отъ цѣлата си душа, и произнася тихо думитъ: „Извинете, г-нъ майоръ!“ — заплаква и трѣгва за лазарета. . . Не изминалъ, обаче, и десетъ крачки, този храбъръ български синъ пада на земята и издѣхва! . . .

Епизодъ.

Тѣкмо се разсѣмваше и ние бѣхме готови вече за настѣпление. Прѣдстоеше ни да заедемъ двѣ позиции на неприятеля, отъ които той господствуваше надъ дълга и безплодна поляна.

Работата бѣ тежка. — Трѣбва рѣшителностъ, самоотверженостъ и въра въ себе си — викаше ротниятъ командиръ Х.

Гласътъ му звучеше студено.

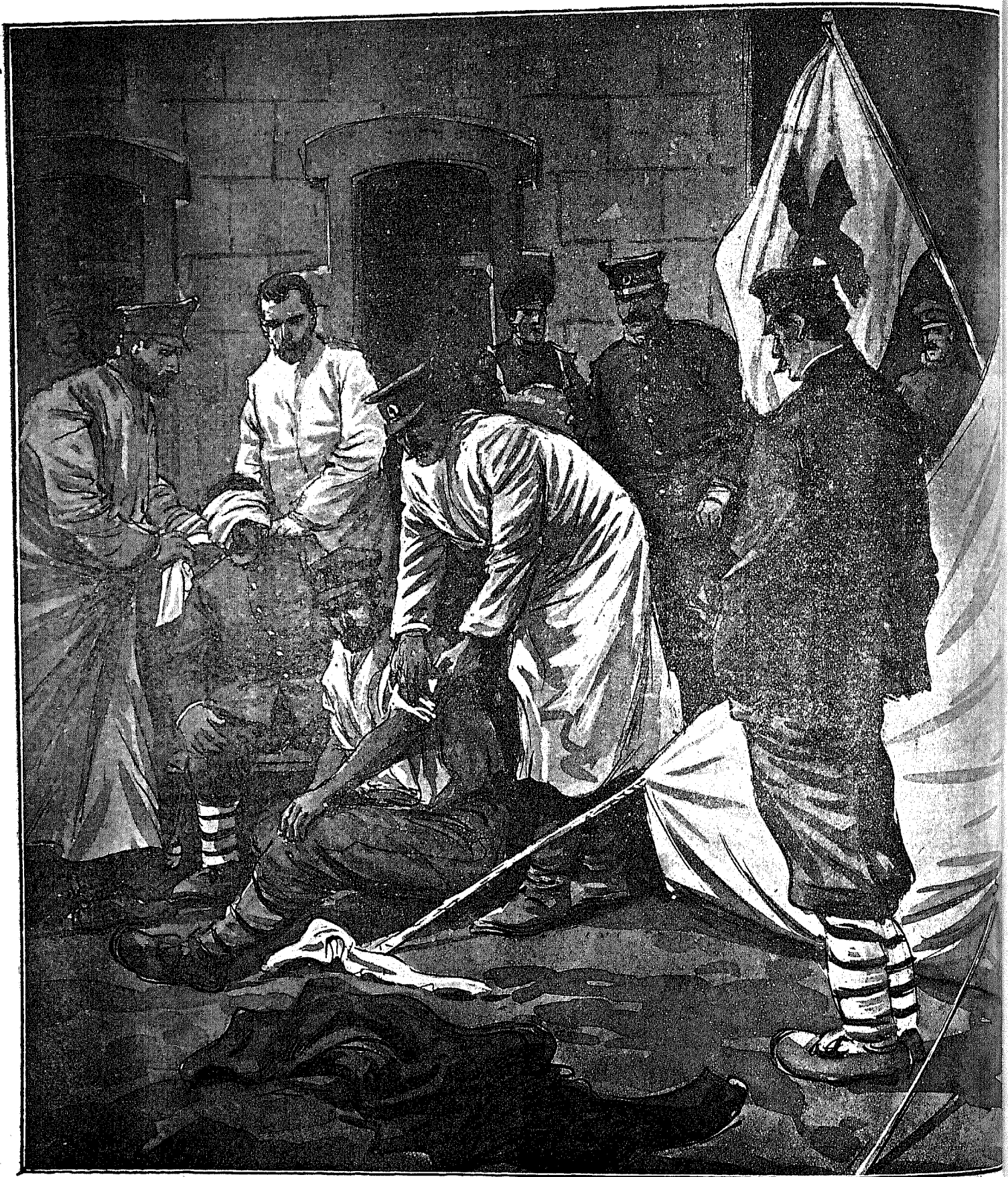
Даде се сигналъ за настѣпление.

Едно леко потрепване почувствахме всички.

Пропищъ първия куршумъ, вториятъ, третиятъ и... чу се топовень гърмежъ, повтори се, потрети се, завърза се сражението страшно и люто. Капитанътъ вървѣше напредъ — сабята му ту се издигаше надъ главата, ту се слагаше долу и гласътъ му. . . ахъ, тоя гласъ „напредъ“ звѣнтеше рѣшително въ влажната утринъ — ободряваше, оживяваше — караше ни да се мжчимъ да доловимъ поезията, която се прѣплита въ страхотията на войната.

Но капитанътъ застава малко настрана.

Приближаватъ го санитаритъ и му прѣвързватъ лѣвата ржка, която е ранена.

Раненитѣ юнаци.

— Напрѣдъ, момчета! азъ съмъ съ васъ, вика той по-силно и по-рѣшително.

И ротата лети напрѣдъ. Сражението става по-ожесточено и по-страшно. Куршумитѣ пишатъ и вишо се не чува—даже и писъкътъ на нѣкой раненъ се долавя като отсѣчено хълцане и всичко потъва въ страшния адъ.

Една позиция е прѣвзета.

А втората?

Пакъ напрѣдъ. Трескавици. Димъ. Топове. Ранени... и тамъ насрѣща, на високиятъ баиръ, шестъ топовни гърла бълватъ огънь.

Капитанътъ отново се спира, полита на-страпа, послѣ се изправя и вика санитаритѣ.

Тѣ го приближаватъ и прѣвързватъ и втората рана, получена въ сражението.

Слѣдъ сражението.

Но, той е пакъ съ васъ — той води ротата си — той е станалъ по-юначенъ. Въ гласътъ му има нѣщо страшно, пророческо.—Още колко! Куражъ! Напрѣдъ! Ние ще побѣдимъ!

И летимъ напрѣдъ.

Но — ето трети куршумъ попада въ капитана и той пада.

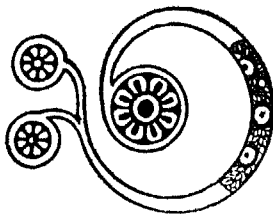
Дава се сигналъ и ротата се спира.

Капитанътъ прави послѣдни усилия да стане, но не може.

Вдигатъ го на рѣцѣ и го понесатъ назадъ на прѣвързочния пунктъ.

Той прави свѣрховѣшки усилия, изправя се — „Момчета, азъ съмъ съ васъ, ще ви стигна! Напрѣдъ! Ура!“

И втората позиция на неприятеля пада.

Чаталджа.

Ето ни и прѣдъ друго ново име въ новата българска история!

Друго име неспоменувано досега. —

И сетнѣ, почти изведнажъ, прѣкнало се голѣмо, велико. —

* * *

Спомѣнитѣ, които буди това име, не сж като тия, които будятъ имената Люле-Бургасъ и Бунаръ-Хисаръ.

Люле-Бургасъ и Бунаръ-Хисаръ — това сж имена на буря, грѣмъ, свѣтнавица, побѣда. — Това е епопея, въ която мощта, силата, напряжението поразяватъ, удивляватъ. —

Чаталджа напомня повече бавнитѣ усилия, безкрайната търпеливостъ, издържливостта.

* * *

Като напустна Бунаръ-Хисарскитѣ и Люле-Бургаскитѣ си позиции, неприятелтъ, дълбоко

Къмъ Чаталджа.

поразенъ, се объкти къмъ прѣградието на Цариградъ, къмъ прочутитѣ Чаталджански позиции. — По пѣтя, наистина, той се помъчи да се опрѣ, нѣкждѣ дори, доста сериозно, както бѣ напримѣръ при Чорлу. Споредъ единъ воен. писателъ, отстъпленията при Чорлу напомнятъ Березина. Не много голѣмата рѣка на сѣщото име — Чорлу — дълго врѣме е била заприщена отъ трупове и материали, и червена — отъ кръвта на раненитѣ и убититѣ. Доста люти бѣха и схваткитѣ около Странджа, слѣдъ което вече ще срѣцнемъ окончателно неприятеля на Чаталджанскитѣ му позиции. —

Чаталджанскитѣ прочути позиции сж, може да се рече, прѣдъ Цариградъ или, по-правилно,

задъ него. Само нѣколко часа оставатъ до Цариградъ. — Тия позиции правятъ една джга, не много извита, която се опира на Черно море съ единъ си край, и на Мраморно море — съ другия.

Цѣлата мѣстностъ е мѣчнопроходима, особно въ лошо врѣме, при дѣждове. — Въ помощ на турцитѣ вече можахъ да подпомагатъ и самитѣ турски военни параходи, обстрѣлвайки крилата на нашата армия. Откъмъ черноморския брѣгъ мѣстността е мѣчнопроходима поради блатиститѣ мѣста на Деркоското езеро. Цѣлата линия — укрѣпената — отъ единъ до другия брѣгъ на двѣтъ морета не е повече отъ 33—35 километра. Приблизително толкова е

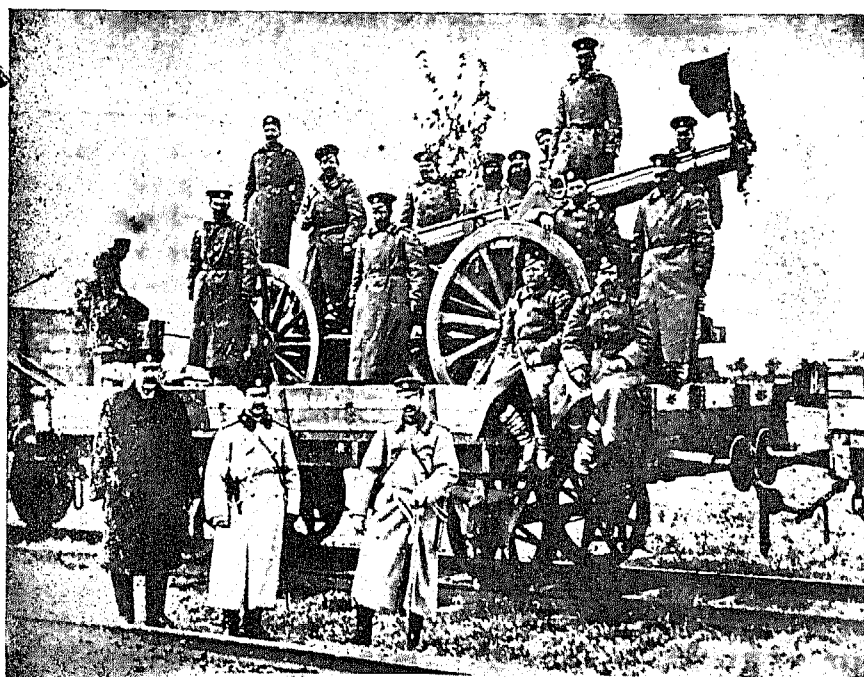
разстоянието и отъ тукъ до Цариградъ. — На тия позиции турцитѣ, застрашени, събраха около 150000 войска, поставена сега въ доста благоприятни условия. Трѣбва да признаемъ, че, като се намираха прѣдъ оковчателенъ разгрѣмъ, тѣ положиха всички усилия, събраха всичката си народна мошь, съ каквато можеха да разполагатъ, защото влизането на българскитѣ войски въ Цариградъ щѣше да бѣде оня ударъ, който щѣше да ги заличи отъ картата на Европа. —

Слѣдъ страшнитѣ, кръвопролитни битки

при Буваръ-Хисаръ и Люле-Бургасъ нашитѣ войски, едва починали, потеглиха срѣщу неприятеля. Въ първитѣ дни на ноемврий тѣ бѣха вече срѣщу Чаталджанската укрѣпена линия.

На 4 и 5 ноемврий се произведоха знаменититѣ атаки.

На 4 ноемврий нашата пѣхота атакува редутитѣ Махмудие и Караколъ-Нокта. — Тя прѣвзе известни позиции и се установи на тѣхъ.

Българска артилерия къмъ Чаталджа.

Тукъ дѣйствуваха войскитѣ на III армия, а I армия заемаше дѣсното крило.

9 и 3 дивизии на лѣвото крило, съ голѣма рѣшителностъ, заеха Лазаркѳой, като изгониха сражавашата се тамъ 8 турска дивизия. Три турски броненосца се намиратъ въ морето и участвуватъ въ сражението, като разширяватъ фронта на бойната линия, увеличаватъ нейнитѣ размѣри и грандиозността на битката. Съ една буйностъ, заслужваща очудване, 9 дивизия се опитва да шурмува неприятелската позиция, дѣто 17 полкъ загубва въ едно твърдѣ кратко врѣме около 1000 человекъ. Артилерийската стрѣлба е ужасна и отъ двѣтѣ страни.

Въ центра на укрѣпената линия и на дѣсното ни крило нашитѣ войски трѣбваше да дѣйствуватъ по неприкрититѣ низки мѣстности на рѣкичкитѣ Катарджи и Кара-Су, която, послѣ, справедливо се нарече гробница. Българскитѣ войски тука, доближиха неприятеля и

съ голѣми усилия, при голѣми жертви, имаха успѣхъ — макаръ и по-малъкъ.

На 5 ноемврий биткитѣ продължиха на лѣвото крило, като отдѣлни нападения на 9, 3 и 5 дивизии.

На югъ 10, 6 и 4 дивизии заеха малки пространства и, поради условията на мѣстността, трѣбваше да се задържатъ въ окопитѣ си.

На 6 ноемврий по линията имаше само отдѣлни стѣлкновения. Една частъ отъ 1 Софийска дивизия нахлу къмъ Мраморно море и се окопа къмъ мѣстото Плая, отдѣто и нашата артилерия успѣшно се сражава съ турската флота.

Слѣдъ това Чаталджанската линия взе да утихва.

По тия мочурливи, непривѣтни мѣста, въ боеветѣ на 4, 5 и 6 ноемврий склопиха очи около 12000 жертви. —

Спете, тихо, служители прости на дълга!
Към 8 ноемврий българската армия доброволно се отдръпна отъ Чаталджанската линия нѣколко километра навжтрѣ, окопа се, зазимѣ...
Защото

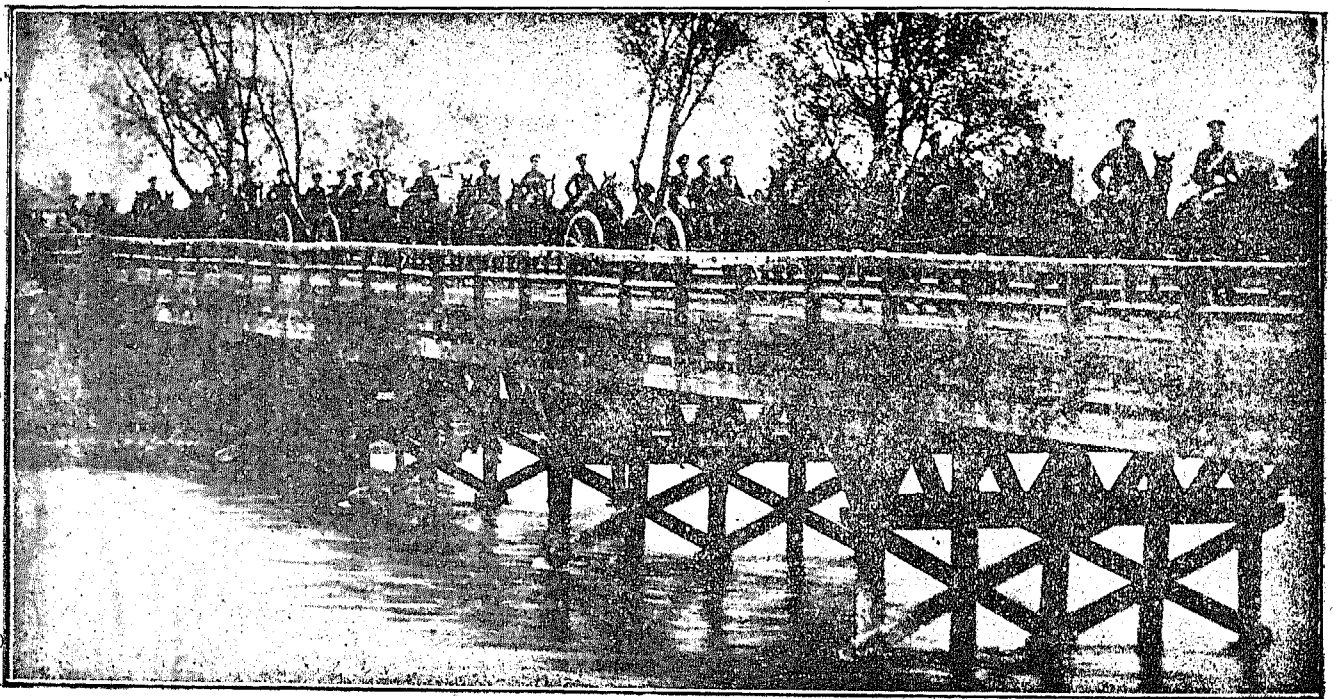
* * *

Защото една неочаквана бѣда се надвѣси надъ побѣдоносната армия и, като усложни положението, наложи други начинѣ на дѣйствиe:

търпѣнието, бавността вмѣсто стихийниятъ устрѣмъ.

Появи се холера между войската. Въ единъ день само бѣха се поболѣли около 20000 войника!

Тоя непрѣвиденъ бичъ промѣни хода на войната: той не сломи духа, но наложи, както казахме, други тактѣ, други дѣйствия. Тоя други тактѣ, тия други дѣйствия, впрочемъ се подкрѣпѣха и отъ други съображения: успѣхътъ на по-нататъшнитѣ дѣйствия налагаха да

Къмъ Чаталджа.

се настѣпва откъмъ гърба на Дарданелскитѣ укрѣпления, да се настѣпи срѣщу Булаирската линия, която ги пази. —

Между това сломения неприятель поиска миръ и примирие. —

Къмъ 21 ноемврий то се сключи.

* * *

Слѣдъ това на Чаталджанската линия — на позициитѣ — настѣпи оня животъ, който може да се нарече „война въ миръ“; настѣпиха опия дълги, тежки дни, прѣзъ които, въ дълбока нощъ и свѣтъ трѣбваше да стои въ окопитѣ въ влажна и мокра земя, или пѣкъ изъ землянкитѣ — тия малки подземия, кждѣто

войници и офицери намираха подслонъ въ непривѣтното врѣме.

Другъ героизмъ, друго качество трѣбваше да прояви тукъ българскиятъ войникъ: търпѣнието, което всичко побѣждава, търпѣнието, тъй необходимо за голѣмитѣ дѣйствия, за голѣмитѣ събития въ живота на народитѣ, събития, които понѣкога се развиватъ тъй устрѣмно, бързо, а нѣкога тъй бавно — стѣпка по стѣпка. И той стоя — той, българскиятъ войникъ — стоя съ стоическо търпѣние на линията. А живота на нея бѣше тежъкъ. Службата на постоветѣ, особно нощѣмъ, бѣ твърдъ мъчна; въ окопитѣ бѣше мъртво-студено, а въ землянкитѣ задушно.

Турски отзивъ за българския войникъ.

Единъ отъ турскитъ вѣстникари съ писмо до цариградски вѣстникъ, като говори за доброволното отстъпване на българската армия отъ Чаталджа, прѣдава между другото и една отъ голѣмо значение случка: „Българитъ изгорили станцията на Чаталджа и като събрали християнското население на селото въ едно мѣсто — затворили го и поставили единъ вой-

никъ да го пази. Този войникъ не е мръдналъ отъ мѣстото си до идването на нашитъ (турскитъ) аванпости. И слѣдъ идването на послѣднитъ, той не избѣгалъ, а се прѣдалъ. Неговата цѣль е била да укрие оттегляването на българската войска и да не позволи на населението да побърза нѣкой отъ него да обади въ турския лагеръ за станалото.

Единъ отъ цариградскитъ арменски вѣстници, като цитира това, печата цѣла статия

Българска войска при Чаталджа.

подъ надсловъ „Българскиятъ патраулъ“, въ които похвалява самоотвержеността на българския войникъ. — По много повитни причини, — пише вѣстникътъ, — българитъ бѣха наредили така, че чаталджанскитъ селени да не бързатъ да съобщатъ въ турския лагеръ за станалото отстъпление, и по тоя начинъ да се побъркатъ плановѣ имъ. И българскиятъ войникъ, съ пушка на рамо, стоя на опрѣделеното мѣсто неизмѣнно; стоя, додѣто българската армия се оттегли окончателно и се отдалечи. Не се опита да избѣга и се прѣдаде на неприятеля. Войникътъ бѣше изпълнилъ задълженията си. Този чуденъ примѣръ на военна дисциплина и лична висока благородностъ ни

напомнюва онѣзи знаменити случаи отъ римски врѣмена, които историята изключително е довела до днесъ.

Епизодъ.

Прѣзъ врѣме на примирието единъ войникъ отъ нашъ пѣхотенъ полкъ, родомъ отъ Копривщица, изпратенъ да смѣни единъ свой другаръ на най-прѣднитъ постове, изгубва пѣтя и отива всрѣдъ самитъ турски вериги. Обявенъ за плѣнникъ, той веднага бива откаранъ въ тила, въ гр. Чекмедже, дѣто билъ на квартира турския

паша. И понеже прѣзъ това врѣме прѣдъ насъ се намираха съвсѣмъ прѣсни анадолски войски, не видѣли нито единъ български войникъ, а чули за неговата безгранична храбрость, за неговото самопожертвуване, той става прѣдметъ на най-голъмо внимание.

Въ Чекмедже между плѣнения побѣдителъ и турския паша се завързва приблизително слѣдния разговоръ. Прѣводчикъ е било едно българче отъ Македония.

— Ти отъ кой си полкъ?

— Отъ единъ пѣхотенъ полкъ.

— Прѣдаде ли се или те заловиха нашитѣ войници?

— Съвсѣмъ не съмъ се прѣдалъ.

— Участвувалъ ли си въ нѣкое отъ сраженията?

— Тѣй вѣрно, участвувахъ въ всички сражения отъ самото начало на войната.

— Колко турски войници си убилъ?

— Това не мога да зная, но изтрѣлѣлъ съмъ много патрони.

— Колко войска имате въ Чаталджа?

Прѣдъ Чаталджа.

— Не мога да зная точно колко, защото не съмъ излизалъ никога изъ полка си, но знамъ, че сж много.

— А крѣпостни орѣдия?

— Тѣй вѣрно, и тѣ дойдоха отъ Одринъ. Ще почне скоро войната пакъ.

— Щомъ е така, разсърдено отговорилъ пашата, ще ти дадемъ една наша пушка и ще вървишъ съ нашитѣ войници на прѣдъ да се биешъ и ни покажешъ, дѣ има ваши войски.

— Турска пушка азъ не искамъ, защото у насъ даватъ подъ сждъ този войникъ, който си изгуби пушката.

— Тогава щомъ нещешъ да вземешъ ваша пушка, ще заповѣдамъ да те убиятъ, като плѣнникъ.

— Не. Вие само ме плашите, защото вий заловихме толкова много турски войници и нито

единъ отъ тѣхъ нашитѣ офицери не додоха да убиемъ. Пратиха ги въ София, даватъ имъ всѣки день пари, храна.

Тази наивность, самонадѣяность и неизгубване присѣствие на дѣуха трогнали пашата. Заповѣдалъ да бжде нахраненъ отъ неговата кухня най-добръ слѣдъ обѣдъ му били обилно прѣдложени разни сладкиши.

Къмъ три часа слѣдъ обѣдъ той билъ повиканъ повторно отъ пашата, който, добръ настроенъ, му заявилъ, че подобни доблестни войници не бива да бждатъ отдѣлени отъ частитѣ си: показалъ го за наизидание на присѣствующитѣ войници и офицери и съ специална команда билъ изпратенъ до неутралната зона и пуснатъ на свобода въ българския лагеръ.

Орденътъ за храбростъ.

(Прѣзъ примирието).

Бѣше день прѣзъ примирието.

Полкътъ се намираше на бивакъ въ с. Е., бивше чисто турско селище, опразнено при настѣпването на българскитѣ сили къмъ Чаталджа.

Нашитѣ го завариха полуизгорено, изоставено, обезлюдено, разорено и отнесено.

Жителитѣ и на това село бѣха обзаети отъ ужаса, който, слѣдъ боеветѣ при Люле-

Бургасъ и Чорлу, повлече стотици хиляди бѣжанци за Мала Азия, мнозина отъ които можаха да стигнатъ само до Хадемкой, гдѣто ужасната холера косѣше гдѣто кого срѣщне.

Сега селото имаше видъ на лагеръ. Войницитѣ почиваха изъ кжтоветѣ на полусрутенитѣ кжшурки; офицеритѣ, събрани въ една по-голяма и по-здрава сграда, и тѣ почиваха, както можеха.

По улицитѣ — каквито могатъ да бждатъ улицитѣ на едно мръсно турско село — владѣе пълненъ мъртвежъ.

Артилерия на Чаталджанската линия.

Движение никакво, по простата причина, че е невъзможно. Калѣта въ селото не изчезва, като че ли даже и въ най-големитѣ горещини.

Скука, ужасна скука натегна душитѣ на новитѣ обитатели на Е. още на втория деѣ.

Войницитѣ бѣха свободни отъ занятия. По-добрѣ казано, занятия не се полагаха никакви. И щастливи бѣха само ония, които случайно биваха натоварени съ нѣкоя порѣчка или заповѣдъ — да излѣзатъ отъ селото.

Слѣдъ всѣка скучно прѣкарана нощъ, войницитѣ се събираха на групи у нѣкого отъ тѣхъ, който можеше да ги забавлява съ разговори и приказки. И всѣкога между 5—6 отъ тѣхъ се намираше нѣкой не само по-интелигентенъ, но и по-събуденъ човѣкъ, който обича да обогатява невѣжественитѣ безвъзмездно съ своитѣ знания.

* * *

Още отъ мобилизацията, при първитѣ познанства на войницитѣ отъ своята рота на софийски полкъ, всички обикнаха новия войникъ Тодоръ Ивановъ, който бѣ постѣпалъ като доброволецъ, нѣколко дни прѣди 17 септемврий — деѣтъ на мобилизацията — но чийто възторгъ заразяваше всички. И когато вечеръ, още докато полкътъ бѣ на лагеръ прѣдъ Княжево, той съберѣше другаритѣ си и имъ заприказваше що знаеше за войната, за отечеството, за героитѣ отъ първата освободителна война, за по-забѣлжителнитѣ епизоди отъ нея, или за морскитѣ битки отъ руско-японската война, — войницитѣ го слушаха съ наслада.

И при свѣршека на всѣки разказъ, тѣ го подканяха да почне пакъ.

А когато тржбата заповѣдваше сънъ и по-

чивка, слушателитѣ на привѣтливия и жизнерадостенъ разказвачъ си лѣгаха, лилѣяни отъ мечти за геройства, каквито Тодоръ имъ бѣ разправялъ.

И, когато тръгнаха за бойното поле, а особено като прѣминаха първото сражение, войницитѣ отъ неговата рота почваха да вѣрватъ, че съ Тодора тѣ ще направятъ чудеса. Вѣрата имъ въ него толкова много порастна, че тѣ го виждаха вече такъвъ, какъвто той бѣ имъ описалъ на примѣръ Левски, Ботевъ, Х. Димитъръ или Караджата.

Всички го уважаваха и почитаха. А когато додеше моментъ да влѣзатъ въ бой, на всички очитѣ дирѣха Тодора. Само мисълта за него, само погледътъ на неговия образъ ги вдъхновяваше, ги разпалваше, ги подготвяше за геройства. А случеше ли се близо до тѣхъ, паднеше ли се случай пъкъ да чуятъ неговитѣ окуражителни слова или викове „ура“ — успѣхътъ на ротата или на взвода, въ който попаднеше Тодоръ, бѣ неминуемо спечеленъ; сражението пакъ изтъкваше нѣкой славенъ герой.

Тодоръ — той бѣ знамето въ ротата. Ма-

Разрушена джамия отъ артилерийска стрѣлба.

каръ и простъ войникъ, неговиятъ погледъ бѣше посиленъ отъ началническата заповѣдъ; неговото излизане прѣдъ ротата — по-внушително отъ знамето.

* * *

Боятъ при Селиолу.

Най-славната отъ всички битки прѣзъ войната.

Шепа храбреци отъ софискитѣ полкове отблѣсватъ грамадни озвѣрѣли турски пълчища, които идатъ, прииждатъ и обикалятъ отъ вси страни нашитѣ.

Малко по численостъ, послѣднитѣ се прѣсватъ на многобройни и близки позиции. И така успѣватъ да внушатъ на неприятеля страхътъ,

че сж много и прѣдпазливостта да не налитатъ като псета на мърша.

Това бѣ измамата въ общия планъ на дѣйствието.

А всѣка частъ отъ заститѣ позиции трѣбваше да дѣйствува съвсѣмъ самостоятелно. Защото врагътъ бѣ многочисленъ, трѣбваше да се дѣйствува бързо и безспирно.

Взводътъ, въ който се числеше нашиятъ герой, трѣбваше да отстоява една позиция далечъ не по силата на защитницитѣ ѝ.

Това бѣ една могила, прѣвъзходно владана къмъ югъ отъ неприятелската артилерия, а отъ всички други страни изложена на атаката, която турски пѣхотни сили току-що прѣдприемаха. Тѣ, види се, бѣха разбрали малочислеността на защитницитѣ на могилата. Още при-

първата схватка взводният командир — запасенъ подпоручикъ Ц. бѣ раненъ. Командата на взода бѣ изоставена въ единъ моментъ, когато опасността бѣше вече нагазила.

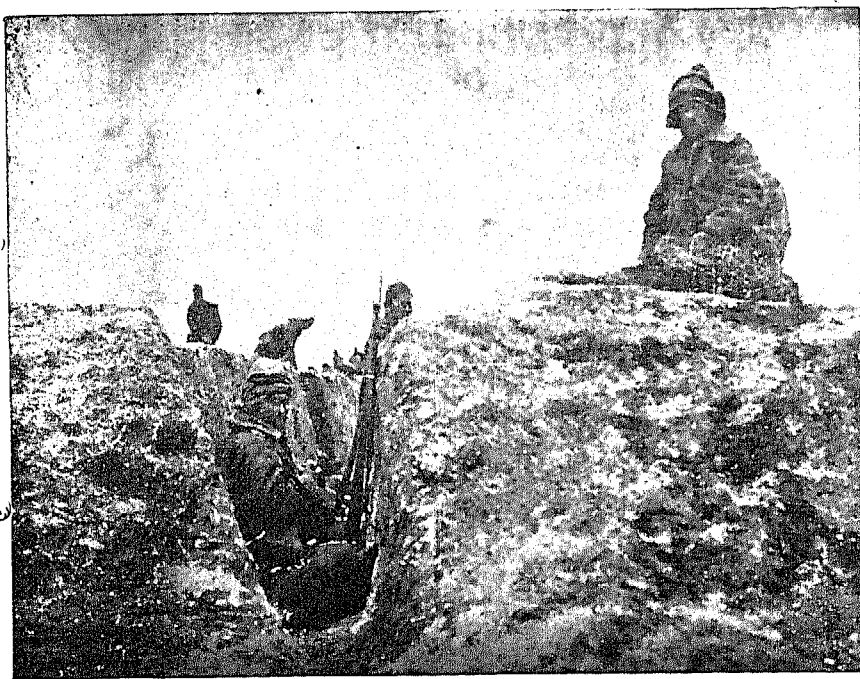
Всрѣдъ яростнитѣ викове на войницитѣ и адския тътнежъ на орждията, всрѣдъ гърмѣжитѣ и пукотѣтъ, изохкването на взводния командиръ бѣ дочуто отъ всички. Както винаги,

първата схватка взводният командиръ — запасенъ подпоручикъ Ц. бѣ раненъ. Командата на взода бѣ изоставена въ единъ моментъ, когато опасността бѣше вече нагазила.

Всрѣдъ яростнитѣ викове на войницитѣ и адския тътнежъ на орждията, всрѣдъ гърмѣжитѣ и пукотѣтъ, изохкването на взводния командиръ бѣ дочуто отъ всички. Както винаги,

Генералъ Радко Димитриевъ прѣдъ Чаталджа.

Турски окопи прѣдъ Чаталджа.

това е най-гомѣмата напасть, която може да сполѣти една войска: въ сражение най-напрѣдъ да загуби началника си.

Но инцидентътъ сега не подѣйствува толкова ефикасно. Веднага всички войници отъ

взвода подиряха съ погледи Тодора! Нѣкои дори го повикаха на име.

И Тодоръ веднага литна отпърѣдъ имъ.

— Куражъ, момчета, викна той. Турцитѣ зоръ има да видятъ, догдѣ ни взематъ главитѣ.

Куршумитъ ни не сж малко — само куражъ повече и славата е наша.

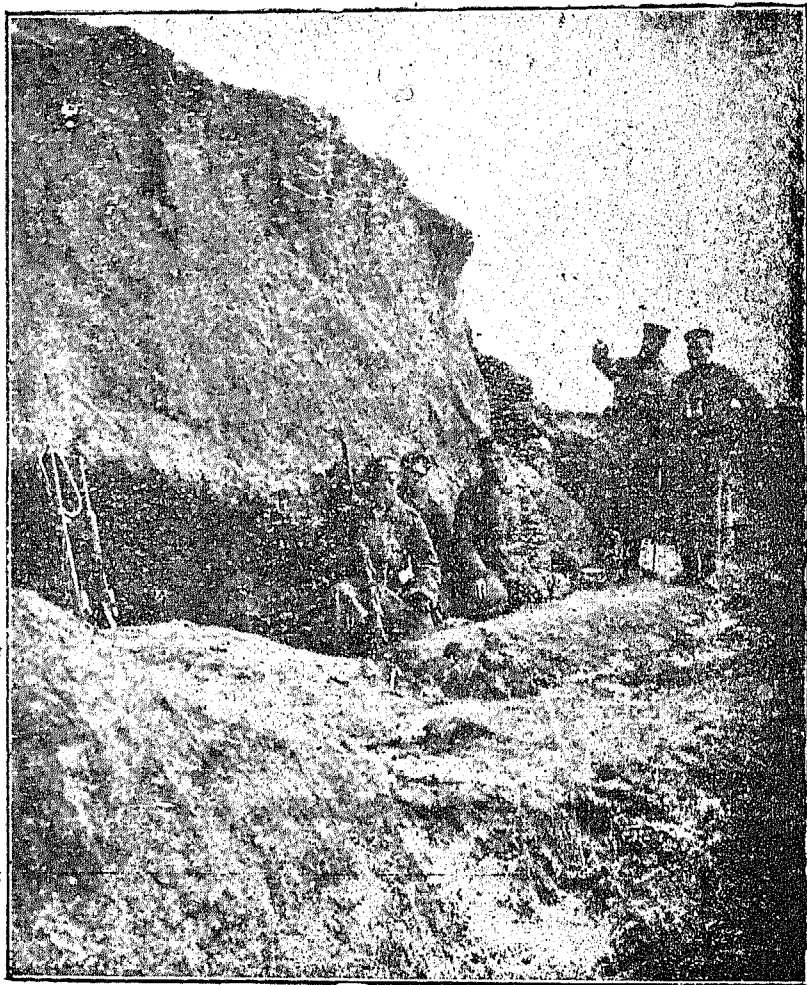
Едно ура страстно; едно ура, което раздрусва цѣлото сжщество на войника: едно ура, което подпалва искри отъ пламъкъ въ очитъ и жаръ въ гърдитъ — такова ура съпроводи думитъ на Тодора.

И това ура бѣше толкова мощно, като че

да го викаха 10 пжти повече хора, отколкото ония, които съставляваха взвода.

Слѣдъ една заповѣдъ на Тодора, момчетата се прѣснаха по цѣлото било на могилата и на три страни отвориха безспиренъ и честъ огънь. Безспирно и викаха ура.

И шумътъ, който тѣ надаваха, и честитъ имъ изстрѣли, и дѣждътъ отъ куршуми що си-

Прѣдни български окопи прѣдъ Чаталджа.

пѣха стрѣсна атакующитъ ги турци, които помислиха, че на могилата сж получили силни подкрѣпления.

Колебанието имъ бѣ схванато отъ храбрия Тодоръ.

Още една заповѣдъ той завърши съ ура, подето отъ всички страни.

И вмѣсто да дочакатъ атака, тѣ атакуваха и не само запазиха позицията си отъ неприятеля, но го отблъснаха, като му грабнаха жертви почти толкова по число, колкото броеше взвода.

И сега, прѣзъ днитъ на примирието, на почивката, войницитъ съ ентузиазмъ разправятъ

за тоя бой и за геройството на тѣхния общанъ другаръ.

* * *

Утрѣшниятъ день обѣщава да бжде по-веселъ.

Недѣля е утрѣ. Новитъ жители на с. Е. се готвятъ за праздненство. Музика ще свири, хоро ще има.

Още отъ днесъ скуката се разсѣива; войницитъ сж бодри. Тази вечеръ тѣ нѣма да се събиратъ, ще си лѣгатъ по-рано, за да станатъ утрѣ по-рано.

Недѣлниятъ день сѣмна при чудно хубаво време, което въѣ весело настроение, живостъ и радостъ.

Войниците съ лѣснати ботуши, съ почистени дрехи, бѣха извадени въ строй въпъ отъ селото, гдѣто свещеникътъ бѣ приготвилъ да служи молебствие.

Когато церемонията се свърши, полковникътъ командиръ излѣзе прѣдъ войниците и съ впушителенъ гласъ ги поздрави. Шумно тѣ му отговориха. Послѣ командирътъ имъ събщи, че този часъ ще бждатъ раздадени наградитѣ,

получени отъ полка за храбростта, показана въ боеветѣ отъ заслужилитѣ войници.

Съобщението произведе и изненада и интересъ между войницитѣ, а мнозина отъ тѣхъ запитаха офицеритѣ за подробни обяснения.

Скоро, обаче, започна раздаването на орденитѣ.

Полковникътъ командиръ се приближи най-напрѣдъ до една отъ частитѣ и извика: — Войници, за голѣмо отличие, вашиятъ взводъ е награденъ съ кръстъ за храбростъ. Кой отъ

Землянки прѣдъ Чаталджа.

васъ съ геройството си е спечелилъ тая редка слава на взвода си?

Повечето отъ войницитѣ се спогледаха като да не разбираха въпроса на командири. Той схвана това и продължи да обяснява:

— Войници, вие трѣбва да кажете, кой отъ васъ е показалъ най-голѣмо геройство, на кому отъ васъ се пада този орденъ.

И полковникътъ издигна ржката си, държайки съ двата си прѣста войнишкия кръстъ за храбростъ.

Истинктивно погледитѣ на всички се обърнаха къмъ Тодора, по лицето на който играеше усмивка на надежда. Той като че ли вѣрваше въ наградата.

— Кажете войници, повтори командирътъ, кой е достойния ви другаръ, който спечели славата на всички ви?

• Тодоръ Ивановъ! — въ хоръ извикаха

всички и погледнаха къмъ него. — Тодоръ Ивановъ, повториха войницитѣ.

И Тодоръ Ивановъ получи ордена за храбростъ, удостоенъ отъ всичкитѣ си другари. —

Животътъ на Чаталджа.

На обширниятъ Чаталджански лагеръ се захвана повъ животъ — миръ въ война. Почна се енергична укрѣпителна работа на позициитѣ: постройка на землени жилища и пр. Щѣше да се стои дълго тука — докато се свършатъ прѣговоритѣ за миръ, каквито вече се започнаха между съюзницитѣ въ Лондонъ. —

Тажеше българскиятъ войникъ за домашното си огнище, ала не роптаеше, вѣренъ на дѣлото, за което се бѣше притекълъ. Съ благороденъ стоицизмъ едни, съ весела насмѣшка

на уста други — всички прѣнасяха несгодитѣ въ военния укрѣпенъ лагеръ.

А югъ ставаше ту тъженъ и неприятливъ, ту весело слънце обливаше безкрайнитѣ равнини, които зеленѣеха съ есенна зеленина, ту пъкъ есеница слава ги побѣлѣваше.

На прѣдната линия — на аваяпостоветѣ — повѣкога ставаха любопитни срѣщи между воюващитѣ.

Враговетѣ забравяха враждата си и прѣзъ нейнитѣ пролуки се показваше човѣчността.

Тихо човѣшко чувство облѣхваше. . .

Прѣдъ крилата пъкъ на армията — разкошно се разстилаха двѣтѣ морета — Черно и Мраморно — и пленѣха очитѣ и сърцето, особно хубавата Мармара. . .

Въ палаткитѣ, въ землянкитѣ врѣмето течеше по-досадно. . .

Животѣтъ въ землянкитѣ.

Животѣтъ въ землянкитѣ има своята хубостъ.

Други окопи прѣдъ Чаталджа.

Тамъ, въ тая проста обстановка, единъ до други ние се виждаме всички братя: запѣ ли единъ, запѣватъ всички и лагера често трѣбва да се усмирява отъ офицеритѣ — нашитѣ пѣсни ехтятъ надалече.

А какъ е дивно, когато се прибираме отъ сражение!

Какъвъ ентузиазмъ! Каква радостъ! Какво самопожертвуване!

Мртвитѣ — това сж героитѣ! Живитѣ — това сж хората, които имъ завиждатъ.

Азъ не познавамъ войникъ, който да не съжелява, че въ трѣскавицитѣ на боя неговия другаръ е оставилъ кости . . . ей-тамъ, кждѣто е спечелена нова слава за България.

Факти? Тѣ сж хиляди.

Ето само единъ.

Убиватъ брата на единъ нашъ войникъ отъ 35 полкъ. Вечерта разказватъ сцената. „Братѣтъ“ се надвѣсва надъ огъня и слуша — говорятъ за смъртта на брата му. . .

— А позицията на турцитѣ прѣвзеха ли — пита той съ стиснати зѣби.

— Да.

— Тогава . . . нищо. Богъ да го прости. Изпълни той своя дългъ, сега е нашъ редъ. . .

И въ гласа му нито едно трептение на мъжа — въ очитѣ му нито една сълза.

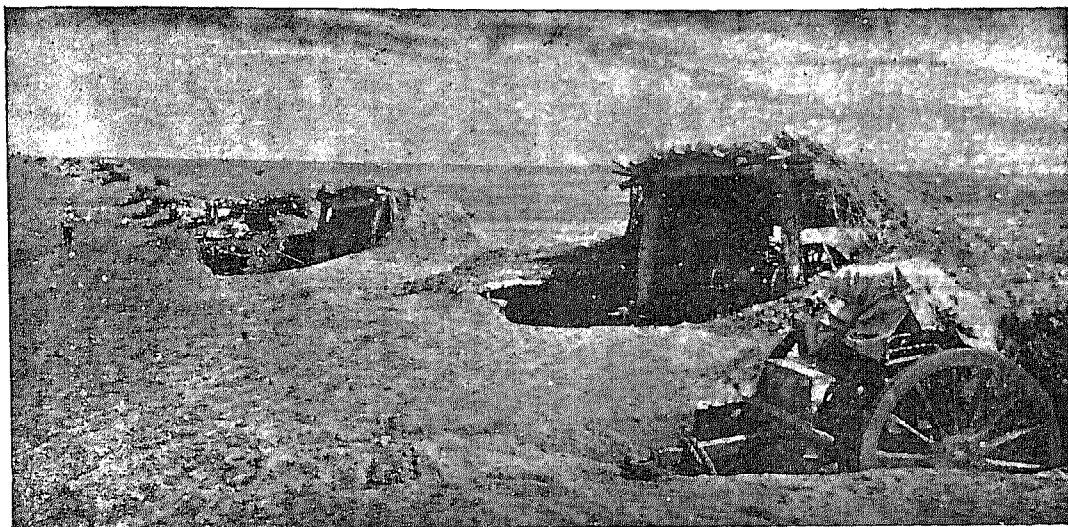
И текатъ днитѣ така — чакатъ да си свършатъ „работата“.

И когато около землянкитѣ настане тишина. . . мнозина излизаме навънъ, сѣдаме и впиваме погледъ въ далечината. . .

Тамъ Цариградъ се чертае въ въображението ни като олтарь, въ който трѣбва да се чуе българската пѣсень...

Младежъта къмъ Чаталджа.

Прѣзъ дългитѣ походи, прѣзъ голѣмитѣ битки, слѣдъ болеститѣ, редоветѣ на войската

Артилерийски окопи.

На позициитѣ и прѣднитѣ постове.

която състоеше отъ мъже отъ всѣка възраст — отъ 22—40 години, естествено, се разрешиха.

Честно легнаха на бойнитѣ полета едни.

Сломени отъ болести и рани — бездѣйствуваха други. Тѣхнитѣ редове трѣбваше да се попълнятъ отъ други.

А България бѣ тикнала на бойното поле

почти всичкитѣ си сили. Оставаха младежитѣ и възрастнитѣ мъже — отъ 46 години нагорѣ. — Защото, знае се, отиде да воюва не войската иа единъ народъ, а — цѣлиятъ народъ, въоръженъ народъ. —

Всичкитѣ възрасти се виждаха тукъ, въ тия войнски редове, въ тия укрѣпени лагери.

Не малко бѣха случаетъ, когато баща и синове бѣха въ едни и сѣщи почти редове, или пъкъ синоветъ на прѣднитъ линии, бащите — на вторитъ. —

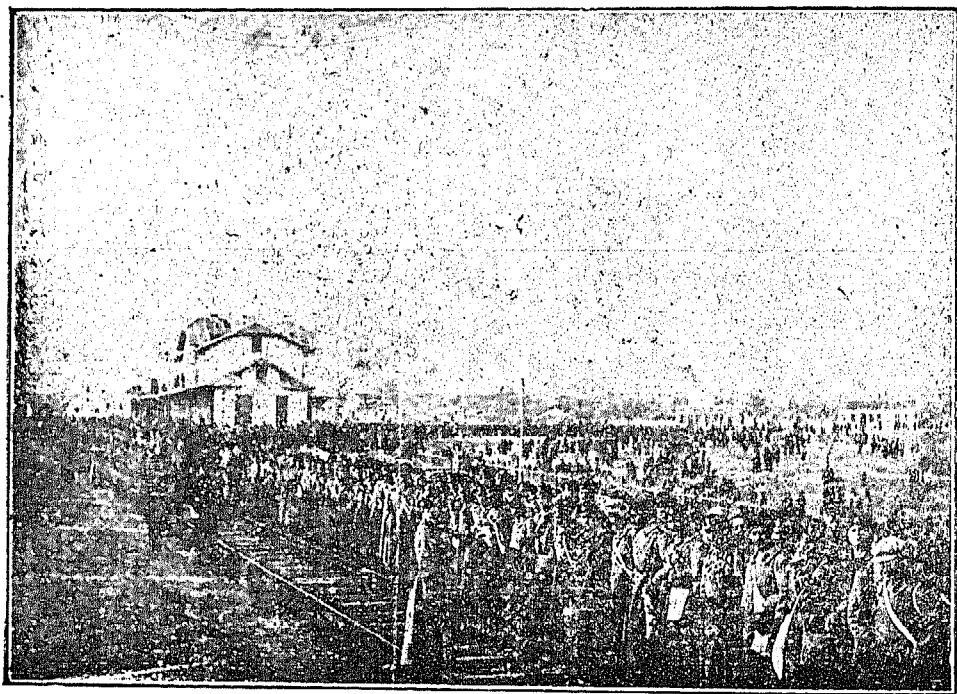
При нуждата отъ войска, сключено-несключено още примирието, България извика подъ юржие младитъ си 20 годишни синове, които не слѣдъ много врѣме се явиха въ редоветъ на полковетъ. —

Млади, неопитни, тѣ, по-късно, се кръстиха въ боеветъ и се биха, като бащите и братята си. —

Всрѣдъ изнурената войска тия младежи напомняха млади подрастъ на буйна гора, подрастъ, идещъ да смѣни она животъ, който полена-лека ще му отстъпи мѣсто.

На позицитъ.

Снѣгътъ вали и покрива земята. Студено е на позицитъ. Войниците сѣ свободни отъ работа. Една група тамъ, нѣкъдѣ, чете вѣстникъ или книга и тълкува, какъ ще се раз-

[Младъ наборъ къмъ Чаталджа.]

рѣши балканския въпросъ; другадѣ, младъ войникъ, съ обгорѣло лице, диктува писмо до селото си; той диктува като изрежда поздравитъ си до всички по-близки нему лица; той не забравя и изгората си, она хубава дѣвоинка, която не веднажъ се мѣрка прѣдъ очитъ му тука, и подслажда душата му; той пита най-сетнѣ, посѣти ли сѣ нивитъ, нивитъ — източникъ на животъ. . . Подъ очитъ му като че иска да се подаде сълза при тия спомени, но той я спира. . . Другъ, макаръ и студено, викналъ и запѣлъ — изъ едно гърло два гласа. И волно се носи плавната му пѣсенъ, въ която той пѣе за младъ войвода, пѣтуващъ прѣзъ гора зелена, подъ алень байракъ. . .

Животътъ на позицитъ тече и иска своето. . . И тамъ на рѣтлината, при първия падналъ снѣгъ, се е съживила творческа жажда

въ душата на войника. Той си спомня първия снѣгъ, дѣтинството и съ истинска радостъ, като сѣда — ваятель случаенъ — той възправя отъ снѣгъ мечката — снѣжна, бѣла, хубава мечка — нашарва я, туря ѣ вързалка и сетнѣ, като художникъ, сѣда и се любува на произведението си. . . И му се мѣрка далеко дѣтинството, бащиното огнище; и той се дивѣ на сѣдбата, която го е повикала днесъ чакъ тука. . .

Душата къмъ Вога.

Въ върховни минути, въ днитъ на тежки борби и изпитания, въ рѣшителнитъ минути, когато човѣкъ се намира между живота и смъртта, той търси силна и непоклонна опора, той търси Оногова, когото не знаемъ, не виж-

даме, когато вѣрваме или не вѣрваме, по когото сѣ търсимъ и желаемъ въ душата си, въ сърцето си.

Душата търси въ такива минути, въ такива дни Бога.

Имаше нѣщо велико и трогателно въ ония часове, когато изведпакъ се даваше знакъ и длъжността повикваше войниците на линията, прѣдъ лицето на смъртта.

И тя можеше да ги покоси, непригответени да я посрѣщнатъ, да ѝ се срѣщупоставятъ.

И въ тия минути, виждаше се войникътъ, като направя кръстния знакъ и произвася името на Бога, да се заплти на линията съ онова спокойствие, което едно върховно усилие дори не може да създаде: той носѣше силата въ себе, ти извираше отъ неговото сърце.

* * *

И тамъ на Чаталджанскитѣ позиции, като символъ на вѣра въ Върховното, се издига ма-

Снѣгътъ донесе и забавление за българскитѣ войници.

мѣкъ приврѣменъ параклисъ, дѣто, въ съзерцание, душата на всѣкого може да политне нагорѣ, да погърси подкрѣпа. . . . Защото какъ лесно се разклашатъ всичкитѣ вжтрѣшни нравствени устои на човѣшката душа! . . .

Молитвата, казваше великиятъ французинъ Викторъ Хюго, е разговоръ съ Бога. . .

И тоя разговоръ е блаженъ за вѣрващия. . .

* * *

Срѣдъ това кърваво поле, наистина, малкиятъ врѣменъ храмъ стои като чуждица. . .

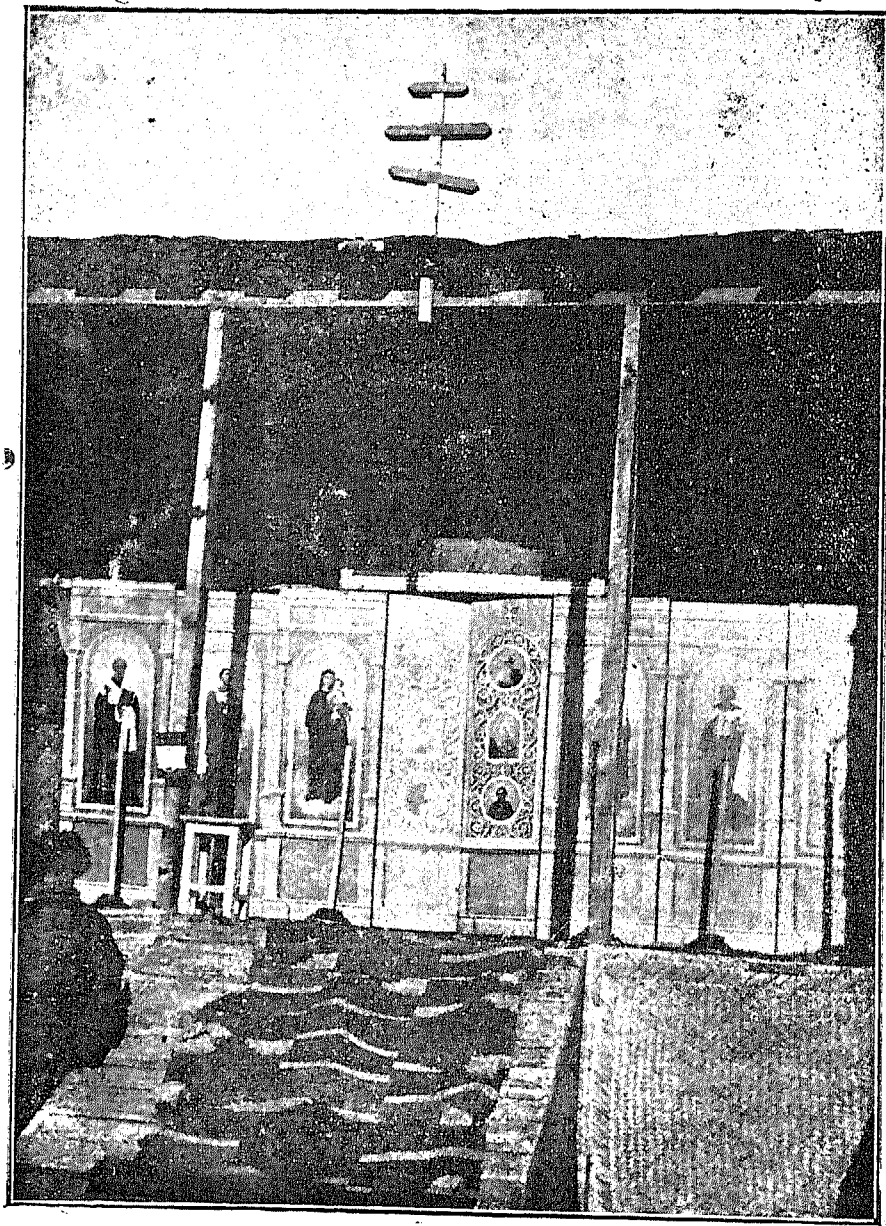
Утрѣ ще екнатъ, може би, хиледатѣ орждия.

* * *

Около такива малки параклисъ-храмове, прѣзъ врѣме на примирieto, въ празнични и

тържествени дни, се събираше българското войнство. Въ тѣхъ то отпразднува своята Коледа, а послѣ и своя Великденъ. — Тукъ се съединяваха въ едно душитѣ и сърцата на тия хиледи мѣже, оставили родни стрѣхи, изложени на бѣдствия и смъртъ, въ името на една идея; тукъ тѣ цѣлокупно отдаваха данъ на любовъ и почитъ къмъ падналитѣ и изоставенитѣ си другари. . . . Тукъ хората се чувствуваха, наистина, близки, наистина, братя, наистина, съ едно прѣдназначение. . .

Често любители-войници уреждаха хоръ, и стройната пѣсень на тия мѣже, молитвенъ или хвалебенъ химнъ, се възнасяше нагорѣ, подслаждаше тоя воененъ лагеръ, който бѣ лишенъ отъ толкова други животъ, който бѣ забравилъ много работи отъ живота, много интереси на живота. . .

Параклисъ въ чаталджанскитѣ окопи.

На морето.

Нека се повърнемъ нѣколко деня назадъ и погледнемъ, какво става на морето.

Морето не е любима стихия на българския народъ. Величието на морето не го плѣни. Той обича горитѣ и полита, той обича непроходимитѣ балкани, гѣститѣ гори, дѣто, споредъ народнитѣ вѣрвания, живѣятъ хубави русокоеси самодиви. Срѣдъ тѣхъ, въ тъмнитѣ усой, той е творилъ часть отъ своята нова история, тамъ е хайдутувалъ за правда и свобода, тамъ се е борилъ съ вѣковния си тиранинъ. На гората и плавината пѣе той хвалебни пѣсни, нея чувствува, като сродна стихия, като жива, нея пита често, защо е посърнала, защо е потъмнѣла. И нему тя отговаря, разкрива му тѣгитѣ си и жалбитѣ си. Върви юнакъ прѣзъ гората и я пита:

Що си горо почърнѣла,
Почърнѣла, потъмнѣла?

И отговаря ти нему, юнаку, така:

Снощи отъ тукъ прѣкараха
Три синджира черни робни:
Първи синджиръ млади момци,
Млади момци, годеници;
Втори синджиръ млади моми,
Млади моми годеници;
Трети синджиръ млади булки,
Млади булки пѣрвескини. . .

Всрѣдъ гората се родиха хиледитѣ български хайдушки и юнашки пѣсни, които крѣпиха нашия народъ прѣзъ робството, които го окрилѣха, които му подсказваха по-високъ, по-горенъ животъ.

Но повиятъ животъ паложил на българина да се приближи до морето, да се укрѣпи на него, да заживѣе въ него, да го подчини на интереситѣ на народа си.

* * *

Слѣдъ освобождението се тури начало на българска малка флотилия на Дунава, а по-сстѣтъ — и на такава въ Черно море, състояща се отъ единъ крайцеръ и нѣколко миноносци.

Повикани да бравятъ нашето крайбрѣжие, особно линията Варна — Балчикъ, дѣто имаше опасностъ отъ малки турски десанти или други опити. На 8 ноемврий 1912 год. нашитѣ миноносци извършиха единъ героически подвигъ на морето, който, поради това че погледитѣ на всички бѣха обърнати другадѣ, остана незабѣлѣзанъ, но който е отъ голѣма величина

Една часть отъ турската флота — нѣколко единици — крейсираше край нашето крайбрѣжие. Прѣдназначението на тая флота бѣ да унищожи нашитѣ морски бойни сили, за да може да се прѣнасятъ свободно прѣзъ морето орѣжия и припаси отъ ромѣнското пристанище Кюстенджа, а слѣдъ това — може би и за друга цѣль.

На чело на тая флота стоеше турскиятъ бровиранъ крайцеръ „Хамидие“. Нашитѣ прѣдугадиха неговото появяване, цѣльта му, и затова се приготвиха, нападнаха го, атакуваха го съ нашитѣ миноносци и го поврѣдиха.

Его свѣдѣния за срѣщната, която става на морето на 8 ноемврий, които свидѣтелствува, че, повиканъ на отечествена служба — срѣдъ друга стихия, която не е близка на природата му, нашиятъ войникъ се показва не по-малко смѣлъ, не по-малко храбъръ, отколкото на сушата, по равнинитѣ на обширна Тракия:

„На 8 ноемврий 1912 год. въ широчина 43°03'С и дължина отъ Гринвичъ 28°29'И, нашитѣ 4 миноносци сѣ атакували турския крайцеръ „Хамидие“ и сѣ го злѣ поврѣдили, като сѣ му навесили подъ носовата мачта подводна минна пробойна въ 20 квадратни метра, че носътъ му е потъналъ подъ водата до палубата, вслѣдствие на което сѣ трудъ е билъ добуксирванъ до Цариградъ и само тихото море го е спасило отъ потъване.

Силитѣ, които сѣ участвували въ атаката отъ наша страна и тѣзи на турцитѣ сѣ тѣзи:

Български. Миноносци: „Летящи“, „Смѣли“, „Строги“ и „Дръзки“.

Турски. Крайцеръ „Хамидие“, контръ-миноносци: „Пенкъ и Шевкетъ“, „Беркъ и Сатветъ“, „Самсунъ“ и „Ядигияръ Милетъ“.

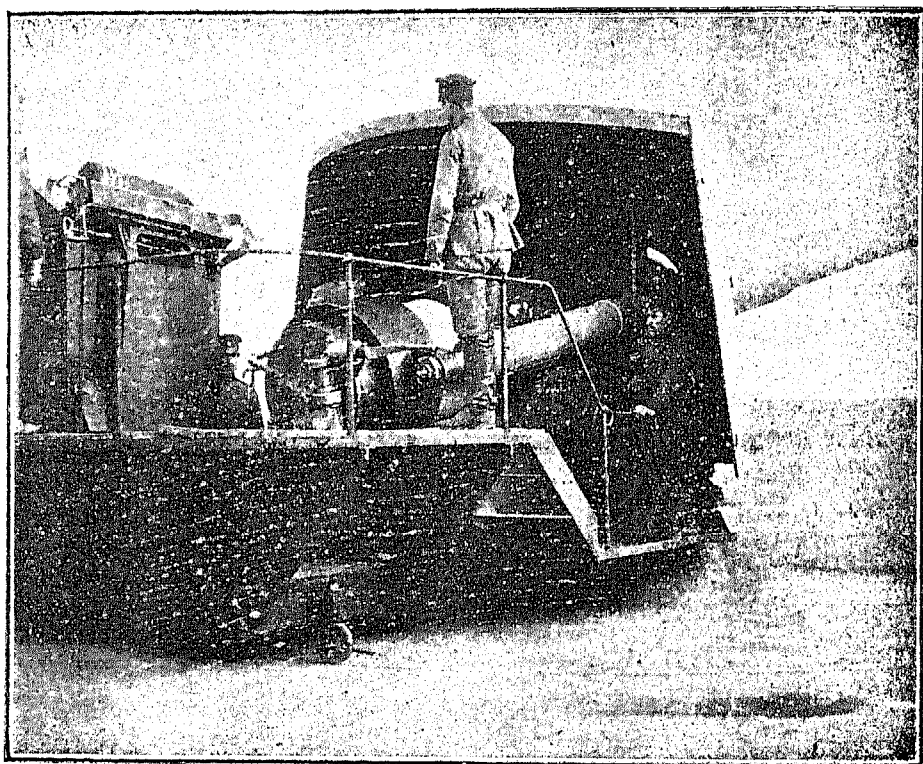
Резултата отъ атаката. Отъ всѣки миноносецъ е била пусната по една мина или всичко 4 мими, отъ които само тази на миноносецътъ „Дръзки“ е ударила крайцера „Хамидие“ и е експлодирала, като му е нанесла силна поврѣда и го е изкарала изъ строя за 2 мѣсеца.

По слухове е имало и около 30 души убити и ранени.

Нашитѣ миноносци сѣ получили поврѣди, поправени още сѣщия день. На миноносеца „Дръзки“ — пробита димовата трѣба съ 47м/м снарядъ, на миноносецътъ „Смѣли“ — заклинена рулевата машина, пробитъ кожуха на котела и леко раненъ единъ матросъ, останалитѣ миноносци нѣматъ никакви поврѣди и ранени.

По обстановката, по резултатите и по малкото жертви и повреди, които имат нашите миноносци, извършената от тях атака действително и правилно е оценена, като блестящо изпълнена. Опитите, които имаме в историята, още повече ни убяждават в това. Така, през нощта на 26 януарий 1904 год., 10 японски миноносца атакуват руската ескадра, която е стояла на котва в Порт-Артур, при мирна обстановка, корабите осветени за товарене на въглища и неподозиращи нищо. Били са пуснати 30 мини, уда-

рили са 3 или 10%. На 11 юний 1904 год., руската ескадра се е намирала на ход със запалени фенери, била е атакувана 11 пъти от японски отряди миноносци, пуснати са били повече от 100 мини и нито една не е ударила — процентът на попадането 0. На 29 юний руската ескадра на ход, пуснати по нея също около 100 мини, от които нито една не е ударила — процентът на попадане 0. През декемврий, когато броненосец „Севастопол“ е стоял на котва при „Белия Вълк“, е бил атакуван нощем от 20 японски миноносци,

Дальнобойно оръжие за брегова отбрана.

които са пуснали 60 мини, от тях само една ударила или 6%.

От това кратко изложение се вижда, че процента на попадането се е колебал от 0% до 10% при най-благоприятни условия, при почти мирна обстановка, която надали вече ще се повтори. Нашите миноносци, при пълна бойна обстановка, когато неприятеля е бил на ход и без огънове, са дали рекорд — 25%.

Его защо, ние трябва да се гордеем с атаката на 9 септември 1912 година. Нейното значение е толкова по-голямо за нас, българите, че тя е първата сериозна стъпка и действие на нашия флот при това увънчано с пълен успех.

* * *

Его пък как самите турци описват случката:

„Във края на октомврий месец, когато източната армия беше победена от българите при Люле-Бургас и Кара-Агач и се оттегли на отбранителната линия при Чаталджа. Флотът получи заповед да защитава двесте крила на армията откъм Черното и Мраморно морета. При всяко появяване на неприятеля близо до брега той постоянно беше обстреляван и обезпокояван от флота. „Хамидие“ на свой ред, и когато му се удадеше случай, изпълняваше своята задача. Така той можеше на 31 октомврий при Сюрюкьой (?) да разпръсне

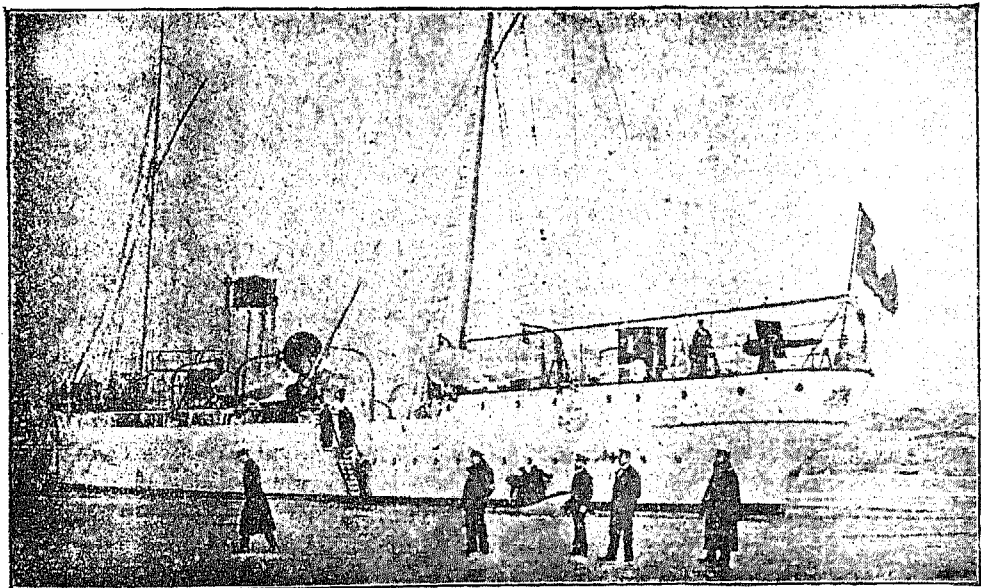
съ стрѣлбата си едно голѣмо количество българска войска, която се прѣсмѣташе на една дивизия. На 6 ноемврий българитѣ атакуваха Чаталджанската укрѣпена линия. Въ това врѣме „Хамидие“ се срѣщна съ „Тургутъ-реисъ“, който отъ два дена съ ужасенъ огънь, отъ Деркосъ до Карабурунъ, обстрѣлваше българитѣ. Двата парахода се поздравиха и офицеритѣ съ високъ гласъ си пожелаваха сполука.

* * *

За да се осигури прѣнасянето на войскитѣ отъ Анадола и прѣнасянето на мунициитѣ прѣзъ Ромѣния, на Хамидие се съзложи задачата да наблюдава българскитѣ торпильори и да не имъ

дава да излизатъ въ морето. Понеже не бѣ възможно да се охранява по отдѣло всѣки параходъ, който идеше отъ Анадола или отъ Ромѣния, намѣри се за по-цѣлесъобразно да се блокира базата на тѣзи торпильори, като се затворятъ въ Варненското пристанище.

За тази цѣль „Хамидие“ трѣгна за Варна и къмъ 8 часа се намираше вече на 25 мили отъ града, нѣкъдѣ срѣщу носъ „Емине“. Тукъ той се раздѣли съ припругающитѣ го два торпильора „Яръ-Хисаръ“ и „Берки-Евчанъ“. Първия отъ тѣхъ трѣгна за устието на рѣка Камчия, а другия на сѣверъ отъ Варненското пристанище по посока на Ченгенъ—Каяли, съ назначение да наблюдаватъ въ тѣзи посоки. „Хамидие“ зема направление на Калиакра.

Военния корабъ „Надежда“.

Ношѣта бѣше лунна, врѣмето добро и морето тихо. Прѣзъ този периодъ въобще Черно море е много бурно, но сега правѣше изключение. Прѣзъ хубавата тиха нощъ „Хамидие“ продължаваше своя пътъ. Къмъ полунощъ стана смѣната на половината команда отъ парахода, а другата половина остана да си почива близо до своитѣ постове.

* * *

Половина часть слѣдъ полунощъ, когато „Хамидие“ се намираше на 15 мили отъ Варненското пристанище, внезапно откъмъ страната, обрната къмъ пристанището, наблюдателнитѣ постове забѣлѣзватъ димъ и нѣкакви малки сигнали. Това веднага се съобщава на офице-

ритѣ на капитанския мостъ. Отъ наблюденията на офицеритѣ съ биноклитѣ се оказа, че се виждатъ силуетитѣ на два торпильора. У капитана на парахода и другаритѣ му се породило едно тревожно съмнѣние, понеже не знаеха дали това сѣ нашитѣ два торпильора или сѣ неприятелски. Налагаше се голѣма прѣдпазливостъ и внимание да не би да се стрѣля противъ нашитѣ параходи и за това заповѣдъ за стрѣлба не се даде, докато не се размѣнятъ установенитѣ нощни пароли. Въ сжщото врѣме единия отъ торпильоритѣ постоянно се приближаваше къмъ „Хамидие“ и изпусна една бѣла свѣтлина, която прѣдизвика още по-голѣмо недоумѣние, понеже нашитѣ торпильори имаха за паролъ именно бѣлата свѣтлина, когато срѣщнатъ „Хамидие“.

* * *

Като забълбжи бълата свѣтлина, „Хамидие“ отговори съ червена свѣтлина, както бѣше условено. Скоро, обаче, параходитѣ, които се приближаваха къмъ „Хамидие“, се оказаха не 2, а 4. Сега вече се разбра, че това сѫ неприятелски параходи и затова веднага се даде заповѣдь за стрѣлба, но вече бѣше много късно, защото българскитѣ торпильори, които се бѣха приближили на около 500 метра, вече бѣха хвърлили торпилитѣ си. За да се запази, „Хамидие“ се обърна на лѣво и въ това врѣме въ морето се видѣха двѣ дълги свѣтли ивици. Това бѣха двѣтѣ некрятелски мини, които минаха отъ двѣтѣ страни на „Хамидие“ безъ да го закачатъ. Когато „Хамидие“ се обърна на лѣво, третѣ български парахода останаха отъ дѣсно и откъмъ кърмата, а единия се върна назадъ и се отдалечи. Орждията на „Хамидие“ съ най-голѣма сила откриха огънь по торпильоритѣ, а прожекторитѣ търсиха изъ тъмнината тѣзи малки корита, за да улеснятъ стрѣлбата на орждията. Въ това врѣме въ морето се забълбжиха още 5-6 дълги, тѣсни и свѣтли ивици отъ дѣсно на „Хамидие“, но нито една отъ тѣхъ не сполучи.

* * *

Вториятъ отъ третѣ торпильори, който бѣше останалъ на дѣсно отъ „Хамидие“, бѣше доста засѣгнатъ отъ артилерията, а третиятъ, слѣдъ като хвърли послѣдната си мина, бѣше сжщо засѣгнатъ отъ една граната, обаче, мината, която бѣше хвърлена едва отъ около 200 метра, удари парахода откъмъ кърмата до водната линия. Щомъ мината се удари въ парахода, прѣсна се съ ужасенъ трѣсъкъ и веднага въ параходѣ започна да влиза вода прѣзъ отворената дупка. Слѣдъ малко прѣдната частъ на „Хамидие“ потѣна цѣла въ водата, а задната се издигна нагорѣ. Винтоветѣ започнаха да се въртятъ въ въздуха. Два отъ неприятелскитѣ торпильори продължаваха да обикалятъ около „Хамидие“, за да го потопятъ окончателно, като отъ врѣме на врѣме му пращаха по нѣкоя мина.

* * *

Положението бѣше много отчаяно и ужасно, но благодарение на това, че моряцитѣ не изгубиха присѣтливостта на духа и дисциплината, всѣки се залови на работа. Като примѣръ на хладнокрѣвие може да служи прислугата при голѣмото орждие на прѣдната частъ на парахода, която въ най-критическитѣ минути не на-

пустна поста си. Тѣзи войници не папустнаха орждията си, даже когато краката имъ бѣха залѣпи съ вода и рискуваха всѣка минута да отидатъ на дѣното на Черно море. Щомъ въ парахода започна да навлиза вода, войницитѣ безъ заповѣдь, по лична инициатива, започнаха да запушватъ разнитѣ клапи на парахода. Въ това критическо положение едни гледаха да отстранятъ неприятеля, други се трудиха да спасятъ парахода отъ потъване. Огъ ужасни удари на торпилата компаса на капитанския мостъ и команднитѣ трѣби се счупиха и развалиха. Първата заповѣдь на капитана се даде устно до главния машинистъ да се отворятъ клапитѣ и да се напълни съ вода задното отдѣление на парахода, за да се уравни. Слѣдъ изпълнението на тази заповѣдь параходътъ се обърна съ носа си къмъ брѣга, щото въ случай на нужда да се потопи близо до брѣга.

Други свѣдѣния.

„Небето бѣше облачно, но малко прѣди атаката и въ самата атака луната се бѣше показала прѣзъ облацитѣ, като че ли и тя искаше да бѣде свидѣтелка на смѣлото дѣло на малкитѣ ни миноносци. Понеже миноносцитѣ вървѣха безъ огънове, то въ тъмнината се раздалечиха единъ отъ други и при опита да се влѣзе чрѣзъ сигнализация въ сношение и да се събератъ, турцитѣ откриваха по сигналуващитѣ миноносци силенъ огънь.

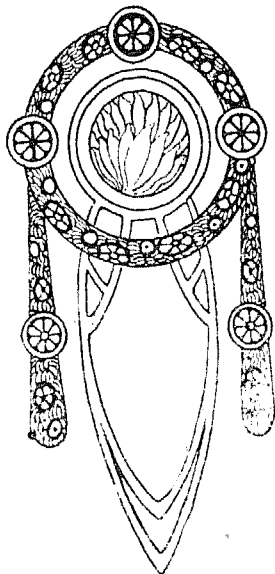
Къмъ 1 часа слѣдъ полунощ откъмъ носъ Калиакра се появиха 2 турски контръ-миноносци: I типъ „Самсунъ“ и I типъ „Ядигиаръ Милетъ“, а слѣдъ 20 минути още 2 — „Пейкъ Шевкетъ“ и „Беркъ и Сатветъ“, които при срѣщата си съ нашитѣ миноносци откриваха по тѣхъ артилерийски огънь, бързайки на помощ на поврѣдения крайцеръ. До 2 часа гърмежитѣ все продължаваха.

Безсмислено бѣше вече да се отива да се търсятъ транспортитѣ, защото прѣдупрѣдени отъ гърмежитѣ, тѣ навѣрно сж ударили навѣтрѣ въ морето; ето защо миноносцитѣ се отправятъ къмъ мѣстото на рапдевото, прѣдъ Варненския заливъ, гдѣто къмъ 4 часа слѣдъ полунощ се оказватъ само 3 миноносци, безъ „Смѣли“. За намирането му отряда до разсъване крейсериува съ разни курсиве между Св. Константинъ и Балчикъ. Въ 6 ч. 30 м., слѣдъ като се разсъмна добръ и се видѣ, че по хоризонта нѣма „Смѣли“, отрядътъ влѣзе въ порта Варна за свѣдѣния, прѣди да тръгне наново да търси „Смѣли“. Въ 10 ч. 10 м. въ Варненския заливъ се западе послѣдния, като прѣдаде, че ималъ авария въ рулевата машина

и единъ рапенъ, когато сдалъ на брѣга. Въ 7 ч. 40 минути и четиритѣ миноносци влѣзоха въ Варнепекето пристанище, посрѣщати съ продължително „ура“ отъ всички команди на флота и акламирани отъ брѣговитѣ батареи.

Къмъ 8 ч. 30 м. семафорнитѣ постове отъ Калиакра, Каварна и Балчикъ прѣдадоха, че на мѣстото, гдѣто е станала атаката, се движатъ турски военни параходи, между които и

бропопосеца „Тургутъ Рейсъ“, контръ-миноносцитѣ: „Пеленги Дерия“, „Берисъ и Сатветъ“, „Пенкъ и Шевкетъ“, I типъ „Самсунъ“ и I типъ „Ядигаръ Милетъ“. Въ 9 часа крайцера „Надежда“ залови чрѣзъ телеграфа безъ жици, че станция hm прѣдава сигнала за бѣдствие na ds, ds е станцията въ Цариградъ, а hm е, по-видимому, позивния сигналъ на атакувания корабъ“.

На западъ.

Нека хвърлимъ погледъ къмъ западъ—Родопитѣ, Рила и Македония.

2 Тракийска и 7 Рилска дивизии дѣйстваха прѣдъ Родопитѣ, Рила и Македония. Части

отъ 2 дивизия, 28 стрѣмски и 40 полкове, дѣйстваха къмъ долината на Арда — Кърджалий; 2 Тркийска дивизия, малки части—южно къмъ Хвойна — Чепеларе, и къмъ долината на рѣка

Кралъ Георги и царъ Фердинандъ въ Солунъ.

Мѣста, а Рилската дивизия по долината на Струма съ цѣль Солунъ. Въ първитѣ дни още цѣлата тая западна група имѣ пълнѣнъ успѣхъ. Слѣдъ нѣколко дневни сражения, срѣщу доста голѣми турски сили, особено слѣдъ сражението при Адйормушъ, падна въ наши рѣцѣ красивата долина на рѣка Арда, съ гр. Кържали, дѣто се подвизаваше Яверъ паша, по-сетнѣ плѣнникъ въ София; Горня Джумая, историческата Винаца, Царево село, паднаха сжщо въ наши рѣцѣ; слѣдъ едно бѣлѣжито сражение при Каламаница, на 8—9 ок-

томврий и слѣдъ доста ожесточени боеве около не по малко извѣстното Македонско Кочане, дѣто стана прочутото клане, Рилската дивизия си отвори пътъ къмъ Струмица, Дойранъ и Солунъ; Тракийци се спуснаха къмъ долината на р. Мѣста, заеха станцията Бюкъ, Скече, Драма и се озоваха къмъ Бѣло Моѣе. На 20 октомврий Съресъ и Димиръ Хисаръ, посрѣщнаха побѣдоноснитѣ български войски.

На 26 октомврий нашитѣ Рилци бѣха прѣдъ Солунъ и трѣгнаха къмъ неприятелскитѣ турски позиции при Айватово и Лахна. Бойтъ бѣше

почналъ силно. Но тукъ бѣха пристигнали вече и гърцитѣ, и носѣха съ себе си своитѣ похвати, своитѣ сръдства.

Гърцитѣ бѣха уговорили по-рано съвмѣстно дѣйствие сръщу Солунъ.

На 28 октомврий нашитѣ войски влѣзоха въ Солунъ.

* * *

Въ родината на Кирила и Методия!

* * *

Въ сѣкия градъ, които нѣкога българския царь Калоянъ бѣ обсаждалъ, стрѣмещъ се да закрѣпи и въздигне мощна българска държава на полуострова И тогава, както и сега, измѣната, лукавството надви . . . Плѣнникъ грѣкъ уби Калояна . . .

* * *

Историята се повтаря; врождения народенъ характеръ си остана непоправимъ; подлостъта тържествува пакъ.

* * *

Обсадата на Солунъ

Огъ К. Христовъ.

На халось . . . Надвѣси се нощъ на земята
И отихна жестоката рать,
Зловѣщо и грозно пращатъ знамената,
Повръща се трети пжтъ вече войската
Повръща се срамно назадъ. . . .

Срѣдъ нощъ е. Ей царьтъ замисленъ обходи
Дълбоко заспалия станъ,
Почиватъ войници. Почиватъ войводи.
О спете! Той утрѣ самъ ще ви води
Въ Солунъ. — Самъ си Калоянъ.

Той мълкомъ закани се на враговетѣ,
И връща се въ шатра си пакъ,
Но сънь му отгониха мисли проклети. . . .
А гаснатъ единъ подиръ другъ огньоветѣ
На стражитѣ съ нощния мракъ.

Най-послѣ и нему склопватъ очитѣ, —
Задрѣмва угрижени царь
Но буденъ оста и слѣдъ него — въ тмѣтъ
Втораченъ и съ буря свирѣпа въ грѣдитѣ
Заложникъ болничавъ и старъ

Охр, ще ли отдѣхне той, ще ли почине? . . .
Отхраненъ съ вражески хлѣбъ,
Сѣ въ подли войни ли животътъ ще мине?
И сѣ сръщу свой? . . . Безславни години
Беславни . . . Велможа и робъ.

А ето, утрѣ родината му мила
Съ земята врази ще сравнятъ
Довелъ самичѣкъ той вражата сила,
Коя е полето съ шатри покрила, —
Той иде въ едно съ врагътъ.

»Ахъ варвари!« . . . шепне неволно измѣнникъ,
»Часъ дойде да отмѣстя!« . . .
И скоква, и смѣло къмъ царски сѣнникъ
Подкраде се тихо мѣстителни плѣнникъ
Съ дѣхъ, затаенъ на уста.

И свѣтна му лице отъ радостъ зловѣща
За бѣднитѣ вражи бѣди. . . .
Той влѣзе. . . . Дѣсница повдигна се вѣща
И стонъ се зачу! И бликна кръвъ гореща
Изъ царствени спещи гърди.

Разбуждатъ се, скачатъ заспалитѣ войни,
И тичатъ къмъ шатра завчасъ,
Тревожно засвириха рогове бойни
И сбраха се мигомъ войски многобройни
Прѣдъ сѣнника царски тогазъ.

Но ото спокойно убийцѣтъ застана
И — »Ратници!« — викна имъ той, —
»Азъ видѣхъ: Светецътъ на Солунъ възстана
»И самъ той нанесе на царя тазъ рана —
»Грѣхъ, братя, е утрѣния бой!«

И мълкна той хитро. Безмълвие гробно
Вси таинственъ страхъ завладѣ.
Пращатъ знаменитѣ зловѣщо и злокобно
И ето пророчество чу се злокобно
» . . . Бѣда ви чака тамъ, бѣда! . . . «

Веднага подигна сеглъчка свада
И клегви камъ трепнали градъ,
Войницитѣ бѣгатъ . . . войната пропадна,
И бързо подигна се тежла обсада
И всички се връщатъ назадъ . . .

Между бѣжанцитѣ — отвърхъ планината —
Обърна той радостенъ взоръ,
И видѣ спасена родината си свята . . .
И грѣеше въ пурпуръ и злато зората
Мадъ синия морки просторъ.

* * *

Историята се повтори: само че вмѣсто плѣнникъ Манастрасъ, той пжтъ, бѣше грѣцкия прѣстолонаслѣдникъ, по-сетнѣ грѣцки кралъ, Костантинъ, нареченъ още по-сетнѣ блгароубиецъ. . .

* * *

Още по-късно по Солунскитѣ улици се
пролѣхъ кръвъва на стотипи български войници
отъ стюзпенъ грѣцки куршумъ . . .

Посрѣщане въ единъ освободенъ градъ.

Слѣдъ кръвопролитната битка пай-сетѣвъ малкиятъ македонски градецъ е въ български рѣцъ.

Околнитъ хълмове затихватъ. Личатъ тукъ-тамъ пунктоветъ на сражението. Нѣждъ дими още и пуши.

Неприятельтъ е избѣгалъ вече.
Градътъ е опразненъ отъ него.
Опразненъ за винаги.
Свободата се е родила.

Стройната колопа войска навлиза въ града.
Войницитъ сж се пакчили съ зелени клоне...
Зелипина по гърлата на пушкитъ.

Тъ сж освободителитъ . . .
Велика честъ, велико достигство . . .
И градътъ радостно отваря портитъ си.

Български войски въ освободенъ македонски градъ.

Единъ народъ е едно духовно начало, говори единъ историкъ.

И въ името на това начало, това духовно родство, хората се чувствуватъ близки на други! освободени и освободители.

Душата се радосно окриля . . .

Жени се кръстятъ и подаватъ вода, китки, цвѣти.

Сгема се една историческа сцепа . . .

Кълпалото на църквата бие, възвѣстива я.

* * *

И радостта се изразява най-папрѣдъ въ благодарностъ. На малкия площадъ се трупа мало и голѣмо; тамъ се отслужва молебенъ.

Свободата е прокламирана: новата държава стѣпва въ права.

* * *

А на другия край на града други войски заематъ пунктове, артилерията се установява.

Къмъ Гюмюрджина—Деде-Агачъ.

(Голѣмиятъ плѣнникъ)

На изтокъ отъ II дивизия, къмъ Кърджалийско, което падна въ български рѣцъ къмъ 9—10 октомврий още бѣше останалъ малкъ отрядъ, повече за охрана. Къмъ първитъ дни обаче на ноемврий, турскитъ войски, подъ ко-

Картечници въ боя.

Първи развѣдъ къмъ града.

мандата на Яверъ-паша, направиха рѣшителенъ отпоръ да нахлуятъ къмъ Хасково да сжсатъ сношенията и причинятъ паника. Вѣроятно тѣ знаеха, че тукъ се останали малки и незначителни сили. Тѣрцитѣ биха имали значителенъ успѣхъ, ала тукъ довтаса Македонското опълчение, подъ командата на Генералъ Геновъ. Отъ тукъ до Гюмюрджина, може да се рече,

подпомагано отъ малкитѣ части редовни войски и народно опълчение, то стѣпка по стѣпка, очисти Родопитѣ и на 8 ноемврий тържествено влѣзе въ Гюмюрджина.

На нѣколко мѣста турцитѣ даваха сериозенъ отпоръ. Ала, понисаше се страшното „ура“ на младитѣ опълченци и турскитѣ вѣчища имъ освобождаваха пѣти. Особно силенъ

Прѣстолонаслѣдника въ освободенитѣ земи.

отпоръ дадоха турцитѣ къмъ Махмутларъ. Отъ силни господствующи позиции, тѣ поразяваха младото Македонско опълчение.

Но то издържа напора имъ и ги отне!

Стотини млади доброволци легнаха по родопскитѣ висини!

Тѣхъ никой не ще споходи, не ще почете гробовѣтѣ имъ въ тия мѣчнодостъжни и населени съ турско население мѣстности.

Младъ свещеникъ, който придружаваше отряда, ги прѣдаде на майката земя.

А тѣхното дѣло, тѣхния подвигъ трѣбва да бѣде ясно отбѣлѣзанъ въ таа война. Защото тия хра се показаха велики по харак-

ктеръ, и съ достоинство взеха името на своитѣ прѣдшественици на Шипка. Ако е велико да се отзове човѣкъ на нуждитѣ на отечеството въ името на законитѣ му, дваждѣ по-велико е да се отзове човѣкъ доброволно, по повеленията на неписания законъ въ сърцето, и да се обрече доброволна жертва за него.

А такива бѣха Македоно-Одринскитѣ опълченци доброволци. —

Тѣ славно се баха, а бѣха нѣкои тѣй млади, дѣца още...

Къмъ 13 ноемариий Кърджалийскитѣ отрядѣ настигна къмъ брѣговетѣ на Марица бѣгащия отрядъ на Яверъ паша. Марица бѣше

непроходима, за да прѣмине и си пробие пѣтъ къмъ Галиполи; прѣдъ него стоеше кавалерийска дивизия, която прѣграждаше пѣтя му; задъ него Кърджалийскиятъ отрядъ. А присти-

гаха вече и войскитѣ на Тракийската дивизия. Деде-Агачъ бѣше въ български рѣцѣ. Съвѣтали упорития турчинъ да се прѣдаде, но той отказа.

Артилерията на почивка по височинитѣ.

Хванатъ неприятелски провизантъ.

Единъ турчинъ, бившъ депутатъ, отъ младотурската партия, жителъ на едно близко село, настояваше особно за това, като считаше упорството му за безполезно.

Разярениятъ паша го ритна въ слабинитѣ и сетнѣ, въ безсилието си, подаде му бѣлия флагъ и го накара да го изнесе самъ на единъ хълмъ и да го посочи на неприятеля.

Сетнѣ той самъ поднесе сабята си на командира на Македово-Одрийското опълчение... Разказватъ, че той се разкалялъ сетнѣ, ко-

гато узналъ, че се е прѣдалъ на такава, а не на редовна войска.

— Срамна капитулация, отъ военно гледище, викаше единъ старъ, добродушенъ офицеръ, който по-късно сжщо сложи коститѣ си въ Родопитѣ, въ злочеститѣ дни на отстъплението и нахлуването на турцитѣ прѣзъ юлий...

* * *

Яверъ паша бѣше първия голѣмъ плѣн-

Поле на смъртта всрѣдъ Родопитѣ.

никъ на България и войската му, около 8000 души, бѣше първата голѣма плѣнна верига.

* *

Неговитѣ войски бидоха разбити и пора-

зени отъ Македоноодринското опълчение, което, наистина, не вървѣше, а прѣзъ планинитѣ лѣтѣше отъ върхъ на върхъ, отъ побѣда къмъ побѣда, за да кацне слѣдъ това на брѣговетѣ на хубавото Мраморно море.

Истинска случка.

Малък разказъ.

Стариятъ генералъ, добъръ и симпатиченъ човѣкъ, командува опълчението.

Младитѣ му опълченци го обичатъ и уважаватъ.

Много отъ тѣхъ сж 18—20 годишни юноши.

Заедно съ генерала, въ опълчението, е и неговъ синъ, юноша още, току-що излѣзълъ изъ гимназията ученикъ.

Наредъ съ всички той участвува въ дѣйствиата и избѣгва всичко, което може да опоточни службата му, да хвърли сѣнка върху името му. да се смѣтне, че въ опълчението, подъ бащинъ команда, той е на особни права.

Неприятелтъ очиства градецътъ Фере.

Единъ малъкъ разѣздъ отива да проучи мѣстото, подъ команда на младъ, буенъ руски офицеръ доброволецъ.

Заедно съ него доброволно пожелава да отиде и младия юноша, синъ на генерала.

Бащинско чувство заговорва у старецъ-генералъ и той като че желае да въздържи сина си. —

Сетнъ махва съ ржка — оставя го свободенъ.

И той отива.

* * *

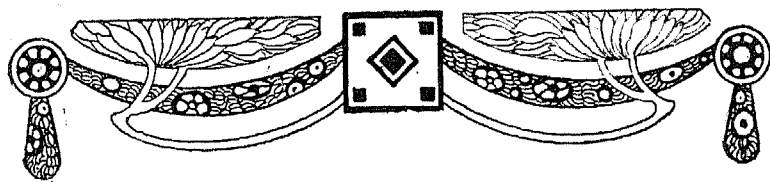
Стигнаха не стигнали до града, отъ една височина, отъ минарето на джамия, стара византийска църква, заваляватъ градъ куршуми. Нѣколко души турци сж се скрили и укрѣпили тамъ. Като снопове падатъ хората отъ разѣзда, пада буйниятъ руски доброволецъ, пада и младиятъ юноша, синъ на стария генералъ. И вѣстята, разбира се, не закѣснѣва да дойде до него.

Войникътъ и бащата! Войникътъ, който знае, че тукъ нѣма изборъ, нѣма привилегия, че царува воинско равенство, че подпалниятъ е като всички паднали, и че той, еднакво скжпъ като всичкитѣ, само увеличава броя на жертвитѣ; бащата, който е човѣкътъ, живѣещъ съ връзкитѣ на живата природа, на любовта родителска. . .

И се прѣгъва стариятъ генералъ въ болка. . .

— Нали хиледи сѣ такива и по-добри, може би, мратъ? . . . Но природнитѣ връзки сж яки, а равата на собствената душа и тѣло боли по-силно. . .

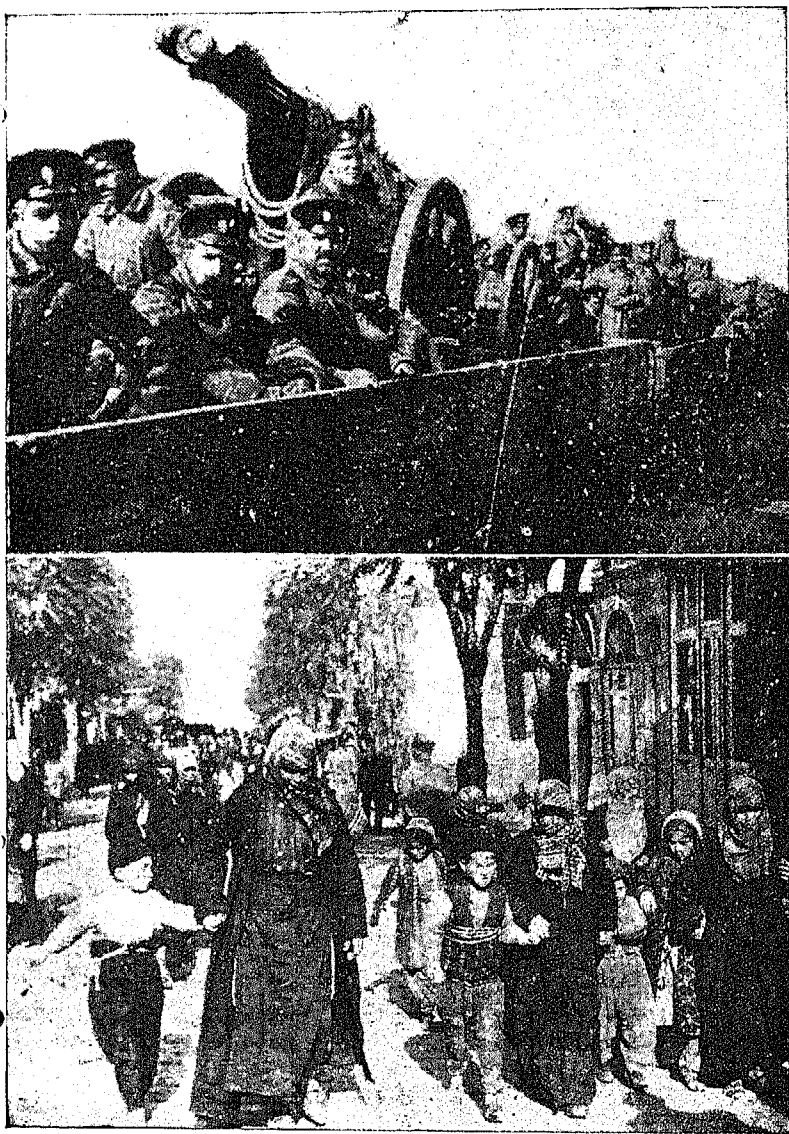
Привежда глава стариятъ генералъ, примирява се съ жертвоприношението, което и той прави заедно съ другитѣ, нова духовна сила го просиява и, като прѣдава дѣтето си на земята, застава пакъ на чело на войскитѣ си. . .

Отъ Солунъ за Деде-Агачъ.

Прѣдначначени, слѣдъ пълното прѣвземане на Тракия, за Галиполския полуостровъ, войскитѣ отъ II и VII дивизии се опжтиха нататъкъ: II дивизия направо, а VII биде прѣне-

сена на грѣцки търговски флотъ, подъ закрила на военнитѣ имъ параходи, отъ Солунъ за Деде-Агачъ. Въ Солунъ остана малко българско отдѣление, чиято трагична участъ е извѣстна.

Прѣнасяне на българскитѣ войски отъ Солунъ за Деде-Агачъ.

Изпратена съ извѣстно външно тържество, но съ скрити чувства, слѣдъ 25—28 часа плаване, флотата пристигна въ Деде-Агачъ на 15 ноемврий и хвърли котва въ пристанището.

* * *

Съюзътъ на балканскитѣ народи се явяваше още въ една величава форма.

Подъ знамето на Гърция, при охрана на грѣцкитѣ военни параходи, българската войска се носѣше по разкошнитѣ води на Бѣло море.

Български и грѣцки възгласи се носѣха надъ морската ширина...

Солунското пристанище потъваше, оставаше надалечъ вече; откриваше се новъ, обши-

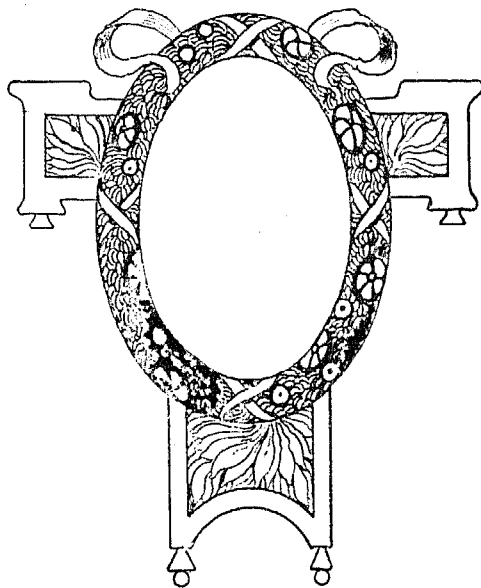
ренъ хоризонтъ; Олимпъ, потъналъ въ сияние, издигаше глава гордо къмъ небесата. . .

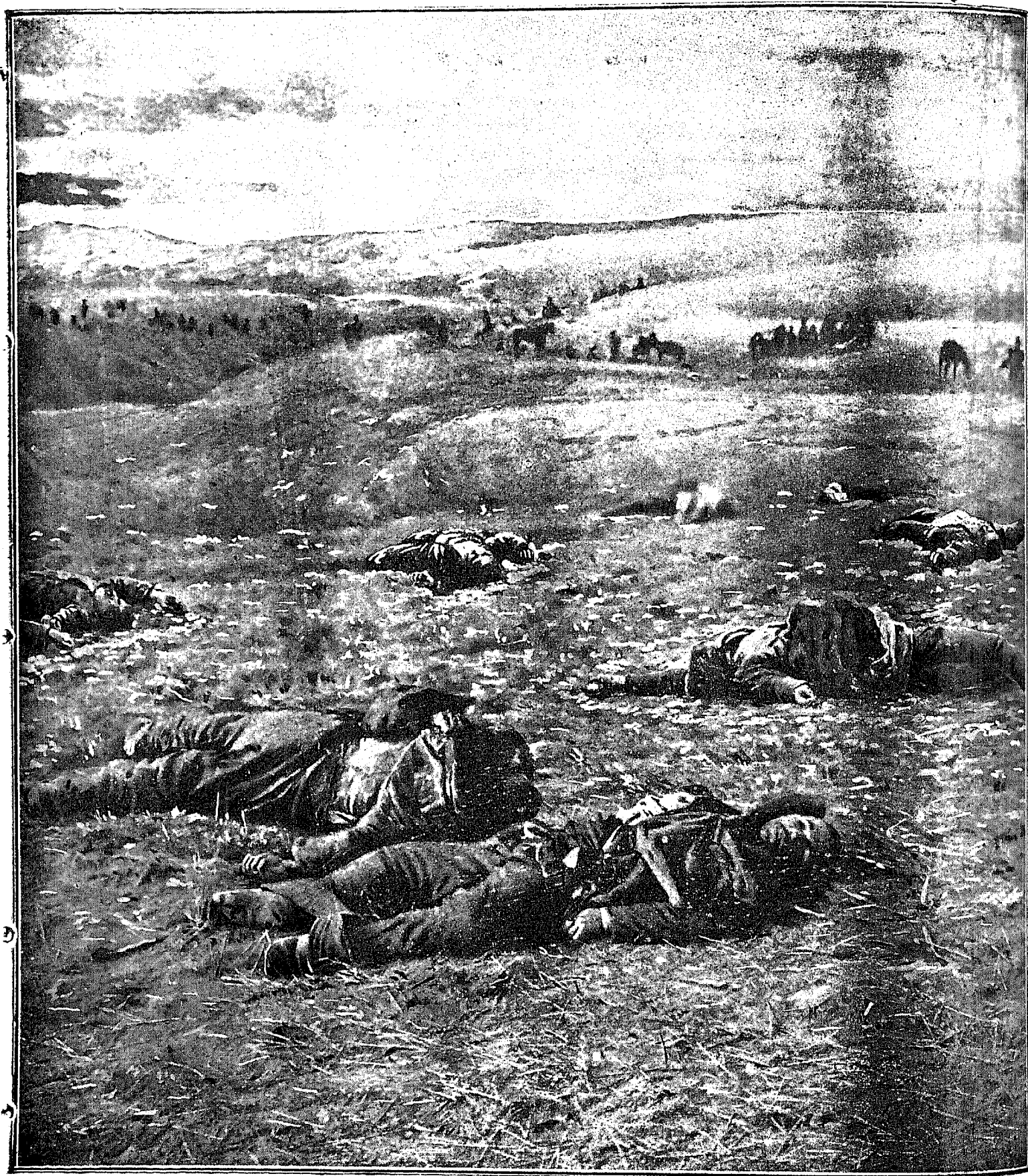
Българското воинство зареа надалеко Атонскитъ гори, отдѣто се възвѣсти възраждането на българския народъ, и изкогна сетнѣ на безпрѣдѣлното морско ширине. Пѣснитъ му ехтѣха надъ дълбочинитъ. Бѣлото море, нечувало българския воененъ възгласъ отъ едно тъй далечно минало, затихваше, умираше, сѣкашъ, въ тишина, и се вслушваше.

Въ послѣденъ блѣсъкъ, въ послѣдно сияние се носѣше идеята за дълго, трайно и плодовито сближение на балканскитъ народи, тръгнаха сега срѣщу оня, който уби културата и цивилизацията имъ прѣзъ единъ тъй дълъгъ периодъ. . .

Въ послѣденъ блѣсъкъ, защото на хоризонта вече се появяваха зловѣщи черни точки...

Великата идея прѣдчувствуваше своята смъртъ. . .

Кланета надъ българи въ Македония.

Злодѣянията.

Тежка сама по себе войната, стихия, която се разразява съ такива и толкова ужаси, тя става, когато воюватъ некултурни народи, отвратителна по изживленията, на които могатъ да се прѣдадатъ суровитѣ маси. Българскиятъ народъ, българската войска, българското население, най-сетнѣ, никждѣ не проявиха жестокости и безпѣтствие надъ мирното население, каквото и да било то, прѣзъ тая война. Огдѣлни случаи, ако такива има, не компрометиратъ единъ народъ.

Не само суровина не прояви народътъ — войска, но има примѣри, които трѣбва да бждатъ отбѣлѣзани като висша човѣщина. Много турски дѣца бидоха спасени отъ войниците, слѣдъ като ги бѣха изоставили родителитѣ имъ.

Въ колата на единъ отъ полковетѣ, които се спуснаха прѣзъ Родопитѣ, единъ войникъ спасилъ изоставено хубаво турче момиченце.

Съ каква бащинска грижа гледаше тоя войникъ хубавичкото Джамиле!

И сетнѣ, слѣдъ нѣколко дни чакъ, като по чудо, се намиратъ неговитѣ родители, той

съ човѣщина радостъ и задоволство подава дѣтето на честититѣ и възрадванитѣ родители.

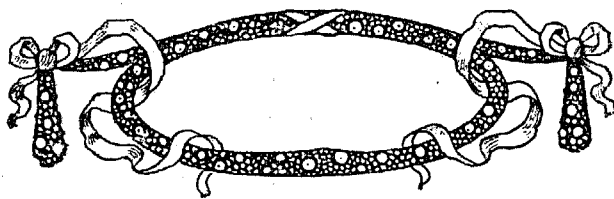
Не сжщото може да се каже за турцитѣ. Разбити и озлобени, тѣ, вѣрни на своята природа, вършиха това, което по-рано вършиха въ Батакъ, Перущица, дѣто и досега сж паметниците на тѣхнитѣ злодѣяния.

Въ великото състезание, което се парича войва, ако е дори тежко да убнешъ врага, който е сѣ пакъ човѣкъ, каква долня трѣбва да бжде природата на ония, които нападатъ беззащитното население!

А посѣгаха — не! кляха — отстъпващитѣ турци кляха жени, дѣца, старци.

Нѣщо повече! На творчеството на живата природа посѣгаха тѣ, като умъртвяваха нероденитѣ още!

И затова, ако е слава да побѣдишъ въ свободното състезание врага, въ името на една велика идея, още по-славно е да запазишъ човѣчкото въ себе си, човѣщината — въ народа си, като дигашъ ржка само срѣщу оня, който съ оржие въ ржка се бори противъ тебе.

Смѣхъ прѣзъ сълзи.

На голѣмитѣ мирови събития може да се погледне и прѣзъ други очи: прѣзъ очитѣ на добрия смѣхъ, на хумора.

Колко истина се открива въ тоя смѣхъ!

Той дълбоко схваща положенията, скритото, невиденото! Той се опира на дълбока, ясновидеща мисълъ.

* * *

Отдавно е наложилъ своето господство надъ полуострова азиятеца, възползуванъ отъ раздоритѣ и нездравата култура на балканскитѣ народи.

Отдавно тѣ се борятъ поотдѣлно срѣщу него и малко по-малко го изтикватъ кѣмъ азиатскитѣ брѣгове. Отдавно тѣ разбиратъ, че, съединени, ще довършатъ великото дѣло и

Балканския съюзъ. Смѣхъ прѣзъ сълзи.

могатъ да създадатъ нѣщо трайно на Балканитѣ. . .

Отдавно желаниятъ день е дошелъ.

* * *

И ето ги; съюзени срѣщу общия врагъ.

* * *

Прѣвъ срѣщу азиятеца се е спусналъ стийно младиятъ бай Ганьо. Той е младъ, дѣте още, и съ вѣра въ дѣлото, прави юнашкия си скокъ и забива ножа въ тѣлото на азиятеца.

Младъ е тукъ българина, юноша още, както е юноша въ историята, поради което горко плати юношеското си пламенно вдъхновение. . . А прѣдъ него грамадниятъ ага прѣ-

скача отъ Европа въ Азия. Тѣлото на агата е едро, гойно, защото дълго, вѣкове, е тунейдствувалъ, бездѣйствувалъ и безчинствувалъ на Балканитѣ. Малко още остава да бжде окончателно поразенъ или да прѣскочи въ Азия. Задъ младия бай-Ганьо пристига кокалестия сърбинъ. Лицето му не е ни тѣй чисто, ни тѣй свѣжо, както юношеското лице на младия бай Ганьо. Надъ вѣжди е нахлупилъ сивата си шапка. По-нататъкъ, въ народната си носия, съ всеизвѣстното си кепе на глава, пристига планинския соколъ черногорецъ; когото нѣкога тѣй уважавахме за подвижитѣ му, за бѣдността му, за величието на духа му. Отдолѣ запхтѣнъ долита и поскиюлията грѣкъ. . . Да ли не смѣта нѣщо той?

По-смѣло, момци, защото щастливата ви дружба нѣма да трае, уви, дълго. . .

Мирната героиня.

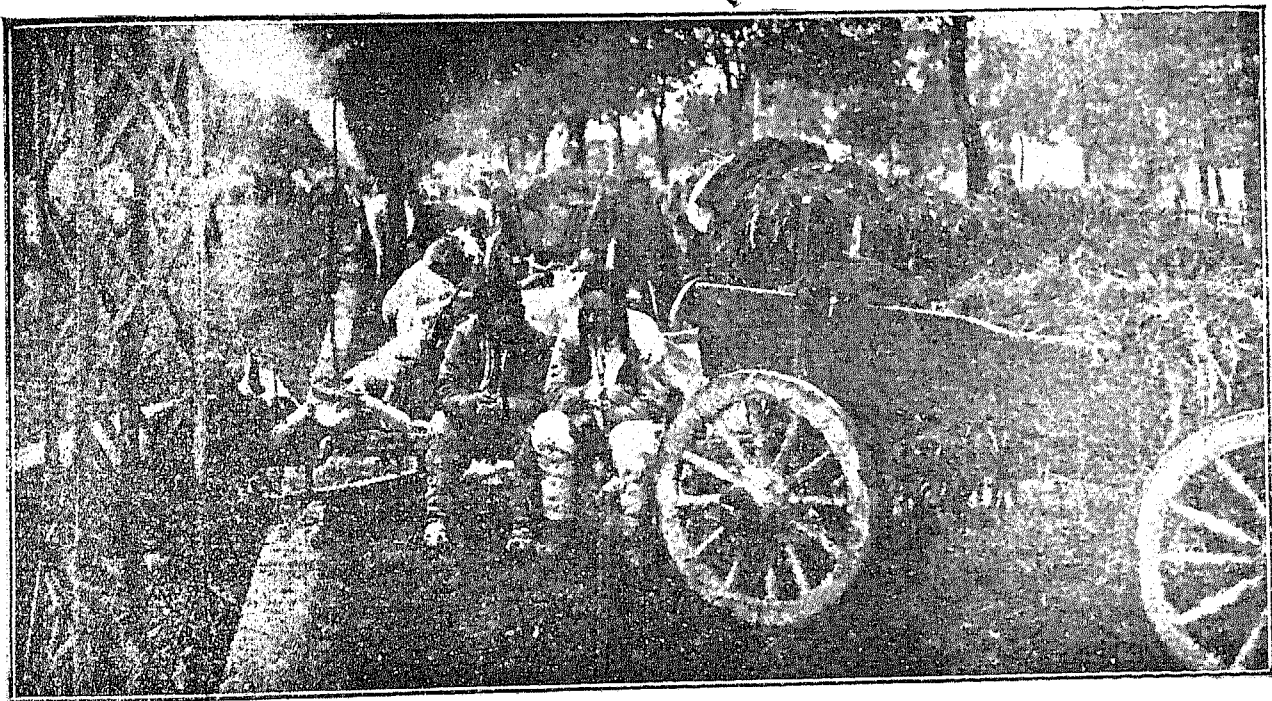
Качествата и добродѣтелитѣ на единъ народъ се проявяватъ не току тѣй, случайно. Дълбоко лежи тѣхниятъ коренъ въ нѣдрата на народната душа, отдѣто получава животъ, отдѣто се питае. Сѣмейството е мѣстото, дѣто се раждатъ и цвѣтятъ или добродѣтели или пороци, които сетяъ се проявяватъ въ живота, съ всички негови поприща. Въ сѣмейството ца-

рува жената: тя поема, тя създава основния тонъ на живота.

Българката отдавна царува като майка и съпруга на българското огнище.

Въ тая велика война тя сжщо бѣ героиня. Тя страдѣ дълбоко, дѣйствува, твори.

* * *

Българскиятъ селенинъ прѣнася храна за войската.

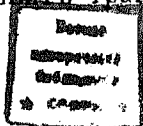
Докато синоветѣ и башитѣ, съ оржжие въ ржка, отбиваха неприятеля; докато тѣ, въ нужда и страдания, отстойваха на Люле-Бургасъ, Бунаръ-Хисаръ, Одринъ и Чаталджа или пъкъ слѣдѣха съ провизии войскитѣ, — българката, като милосърдна сестра, помагаше въ болницитѣ; като майка — крѣпѣше сѣмейството, а, като селенка, порѣше браздитѣ на нивата, разораваше я, проливайки върху ѝ сълзи, и посѣваше, за да осигури живота по-нататъкъ. И отъ нейнитѣ жилести ржцѣ, отъ нейния непосилевъ трудъ, бликна животъ по безп्राинитѣ равнини: тѣ привѣтливо пакъ подадоха есенна зеленина, и благовѣстъ полетѣ отъ тамъ къмъ далечнитѣ тракийски полета до синоветѣ на тая

земя, благовѣстъ, която ги успокояваше, ободряваше, подкрѣпваше. —

И, по-късно, бликна съ всичката си сила тоя животъ по полето: изкласиха ниви, залюшка се златенъ класъ, и наизкочи старо и младо да събира тучния плодъ. Пѣсни се не пѣха надъ тоя плодъ, както други пжтъ; нѣмаше жетварския кършенъ смѣхъ: подъ тежкия трудъ, при потъ отъ чело, капѣха градъ сълзи, но дѣлото на общата съкровищница, на народното хранилище вървѣше по своя пжтъ...

Каква велика похвала заслужва българската жена!...

И колко, колко плака тя, жената, майката!

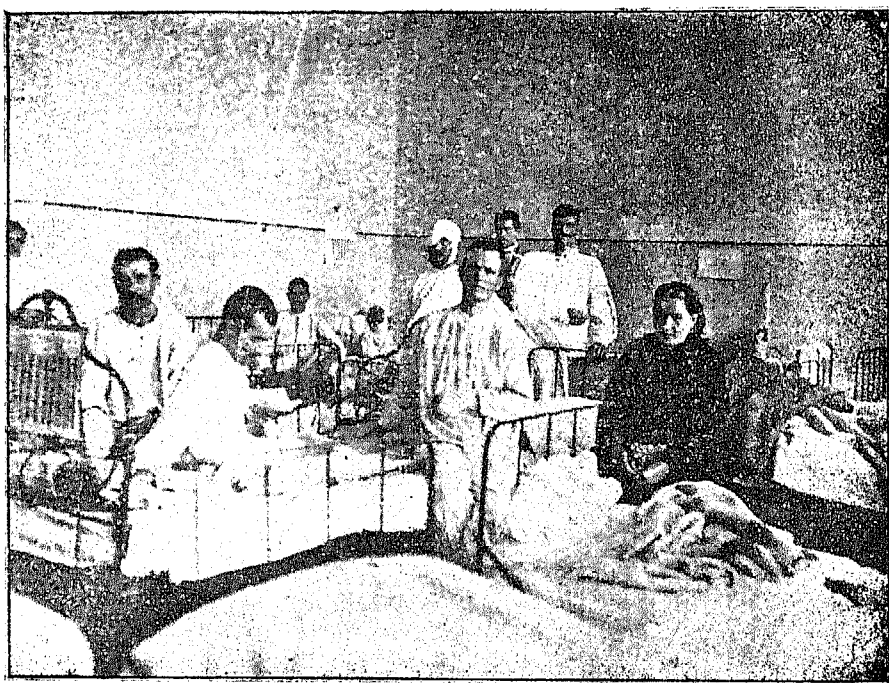
* * *

Катъ гледамъ ужаситѣ на войната,
При всѣка нова жертва въ грозни бой,
Не за приятеля, не за жената
Жалѣя азъ, ни за сами герой...
Уви! ще да се утѣши жената,
Трѣва ще гроба черни да покрий
Приятелътъ най-мили на земята
Отъ памятьта си ще да го изтрий.
Но има нейдѣ въ единъ жгълъ скромни
Една душа... Тя всѣкога ще помни

До гробътъ пълна съ любовъ и жалъ...
Посрѣдъ дѣлата наши лицемѣрни
Едни въ свѣтътъ сѣмъ само сълзи върни
И искренни и свети, азъ видѣлъ:
На майкитѣ сълзитѣ чисти, страдни.
Съсъ плачъ ще умратъ майкитѣ нещастни:
Падналитѣ си въ боятъ синове
Не щатъ, не щатъ тѣ никога забрави,
Както върбата нѣма да изправи
Клюмналитѣ си въ земята клонове!...

(Прѣводъ К. Величковъ).

Некрасевъ.

Милосърдна сестра при ранени войници.

* * *

Героинята майка първа пролѣ сълзи въ
тая война, изпращайки синове на бойното поле...
И послѣдния ти ще млъкне за кадналитѣ въ боя
— послѣдня, когато склопи очи, защото тя
никога не забравя: като вавилонската траурна
върба, чиито клоне винаги тѣжно висятъ на-
долѣ и които на изтокъ посадятъ по гроби-
щата, — скръбта на майката героиня нѣма да
изчезне и тя нѣма, само тя, една единствена
нѣма да забрави падналитѣ си въ боя синове!...

Защото майчинитѣ сърце е най-великото
сърце на земята.

Подвизитѣ на една българка прѣзъ балкан- ската война.

На 7 ноемврий Кърджалийскиятъ отрядъ
води прѣзъ цѣлия день жестокъ бой съ отряда
на Яверъ паша. Азиятецътъ, окураженъ отъ
сполучливия огънь на своята артилерия, бѣ из-
лѣзълъ отъ окопитѣ за контра-атака и набли-
жаваше къмъ нашата верига, която бѣ доста
оредѣла, благодарение на даденитѣ загуби.

Изведнѣжъ чу се гърмовитѣ бабешки гласъ:
„Назадъ, кучета!“ Това бѣ гласа на баба Ма-
рини, доброволката въ III бригада на Македоно-
Одринското опълчение. Съ изваденъ револверъ
въ ржка, тя остави ранения опълченецъ и
сочи срѣщу приближаващата турска верига.

Гласът ѝ бѣ страшенъ, погледът ѝ ужасенъ, косата ѝ разчорлена отъ усиlena санитарна работа, дрехитѣ ѝ нацапани съ кръвъ, въ това положение тя прѣдставляваше страшенъ призракъ, който носи само смъртъ. Всички опълченци около нея станаха и се хвърлиха срѣщу атакуващия противникъ. Последниятъ не удържа, обърна грѣбъ и съ бѣгство се повърна въ окопитѣ си. Баба Марин, слѣдъ отстъпването му се обърна пакъ на скромна и прѣдanna на дѣлото си майка санитарка, но не въ прѣвѣрзочния пунктъ, а на бойната линия въ веригата, кждѣто тичаше при раненитѣ.

* * *

На 26 януарий още отъ сутринта се почна страшна канонада къмъ гр. Шаркѡй. Имаше силна мъгла, така че не се виждаше ясно, какво имаше по морската повърхность, но отъ силниятъ артилерийски огнь се чувствуваше, че около гр. Шаркѡй трѣбва да се е събрала цялата турска ескадра. Трѣбваше по-скоро да отида въ града и затова подкарвахъ коня си да върви по-бърже. До Шаркѡй има още два километра, но се чувствува, като че си въ нѣкоя адъ. Фученето на морскитѣ гранати, гърмежитѣ

Старитѣ войници на отечествена служба.

Ба тия морски чудовища караха човѣка да мисли, че наистина той не е на земята. Въ тоя моментъ профуча покрай менъ единъ конникъ, който караше истински карьеръ. Едва можахъ да познамъ, че конника не е мжжъ, а жена... Но коя е тази жена? Защо отива въ този градъ, кждѣто иматъ работа само мжжете, кждѣто сега витае призрака на смъртта? Разбрахъ, че тово не може да бжде другъ, освѣнъ нашата баба Марин, която снощи бѣше въ Хераклида, а сега, като истински войникъ, отива на „изстрѣлъ“.

Влѣзохъ и азъ въ ада и разбрахъ, че мжченицитѣ сж Битолци и Скопци.

Турцитѣ, подъ прикритието на мъглата и силната ескадра, на два километра отъ града,

стоварили войски и продължаватъ да стоварватъ и други. Стоваренитѣ войски веднага завладяватъ най-близката до гр. Шаркѡй висота и изненадватъ почти въ тилъ нашитѣ двѣ опълченски дружини, които сж квартирували въ града. Почва се неравенъ бой. Огнѣтъ и страна турска пѣхота, отлѣво и почти въ тилъ бие страшната морска артилерия, които не държи смѣтка за пуснатитѣ снаряди. Колкото неопитни, толкова сж и храбри нашитѣ дружинни командири, които съ личепъ примѣръ окуражаватъ своитѣ юнаци.

Хвърчащиятъ въ карьеръ конникъ въ женско облѣкло, дѣйствително е билъ баба Марин, понеже съ очитѣ си и видѣхъ какъ отъ липията прибира раненитѣ и пуска хиляди

клетви по адресъ на турцитѣ. „Ахъ! проклети кучета, изѣдохте ми хубавитѣ дѣца... Дръжте се дѣца—Богъ е съ насъ“, бѣха единственитѣ думи, които се чуваха отъ устата на баба Мария.

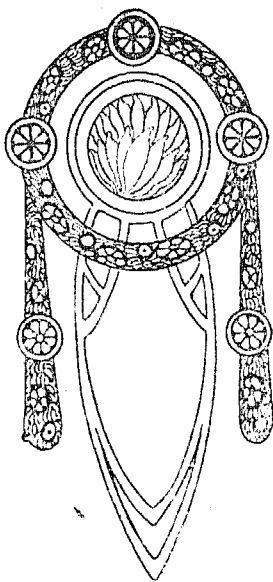
Ето ги турцитѣ настѣпватъ въ тилъ. Праща се взводъ Скопци срѣщу тѣхъ. Взводътъ се пониса въ контра-атака. Турцитѣ бѣгатъ, но отъ взвода нито единъ не се връща да съобщи пълния резултатъ. „Избити сѣ дѣцата ми“, вика баба Мария и се спуща по същото направление, води слѣдъ малко единствения живъ свидѣтель на нечуваната самопожертвувателностъ, но и той е тежко раненъ въ гърдитѣ и едва диша. „Богъ да ги прости другитѣ“,

каза той. „Богъ да те прости, мило дѣте“, каза баба Мария“, въ рѣцѣтъ на която издѣхна живия свидѣтель на нечуваната въ историята самопожертвувателностъ.

Ето какъ описва баба Мария своето житие:

„Мжжъ ми е руснакъ, разправяше тя, останалъ отъ старитѣ освободители; живѣемъ въ гр. Хасково. Имамъ три сина на бойното поле, а една дъщеря изгубихъ. Мжжъ ми постоянно ми вика: „Ну вотъ мы васъ освободили“. Пъкъ сега му азъ рѣкохъ: „Седи дѣдо, да пазишъ кѣщата, а пъкъ азъ ще отида да освобождавамъ, за да видишъ какъ и ние можемъ да освобождаваме“.

„Воля“.

Арменци.

Въ свѣтлитѣ страници на българския исторія прѣзъ тази война едно почетно мѣсто трѣбва да се отдаде и на тоя народъ — арменцитѣ.

Сродни по сждба съ българския народъ, добри граждани на страната, тѣ платиха данъ на отечеството, като участвуваха въ редоветѣ на войската или като доброволци въ Македоно-Одринското опълчение.

За тоя народъ, арменския, нашъ поетъ пѣе:

Изгнаници клети. . . Отломка ничтожна
Отъ винаги храбъръ народъ-мъченикъ,
Дѣчица на майка робиня тревожна
И жертви на подвигъ чутовно великъ, —
Далекъ отъ родина въ чужди край събрани, —
Изпити и блѣдни, въ поругенъ бордей,

Доброволци, между които се виждатъ и нѣколко арменци.

Тѣ пиятъ, а тѣнатъ сърдцата имъ въ рани,
И пѣятъ, но както прѣзъ сълзи се пѣй. . .

Катъ гонено стада отъ нѣкой звѣръ гладенъ
Развърснати ей-ги навсѣкждѣ вечъ,
Тиранинъ бѣснѣещъ, кръвникъ безпощаденъ,
Върху имъ издигна завсѣкога мечъ. . .

Оставили въ кръви нещастна родина,
Оставили въ пламъкъ и башинъ си кжтъ,
Немили—недраги въ далека чужбнна. . .
Единъ — въ механата — откритъ имъ пжтъ —
Тѣ пѣятъ и дива е тѣхната пѣсенъ,
Че рани разяждатъ ранени сърца,

Че злоба ги дави въ кипежа си бѣсенъ,
И сълзи изтиска на блѣдни лица, . . .
Че злъчка прѣпълня сърца угнетени,
Че огънь въ главитѣ разсѣдъкъ суши,
Че мълния свѣти въ очи накрѣвени,
Че мѣсть, мѣсть кръвнишка, говори въ душа...

* * *

Въ редоветѣ на Македоно-Одринското опълчение арменцитѣ образуваха своя дружира, която взе живо участие въ боеветѣ по Родопитѣ, прѣвземането на Гюмюрджина и плѣняването на Яверъ паша.

Мъченикът.

Нашите войски — Македоно-Одринското опълчение — се надвѣсваха надъ Гюмюрджина слѣдъ нѣколкодневни сражения. По една посока вървеше арменската чета. Сурови мъжки физиономии. Между тяхъ личи, вѣчно мълчаливъ и навжсенъ, извѣстниятъ тяхенъ революционеръ Антраниянъ. Той е въ униформа като български офицеръ.

Старъ почти, навжсенъ, снаженъ арменецъ стои на една страна, уморенъ, опрѣлъ се на пушката си. Облѣченъ злѣ, полубосъ вече слѣдъ нѣколкодневните походи и битви. —

— Старъ си ти вече, казва му нѣкой!

— Е, старъ, старъ ама...

— А какво те носи тукъ, между тия млади хора?

Строгата физиономия на арменеца се оживява. Гяввъ, сѣкашъ, кипва въ очите му.

— Защо да се живѣе повече? Искамъ да си отмѣстя, да си отмѣстя.

И той почва своята история:

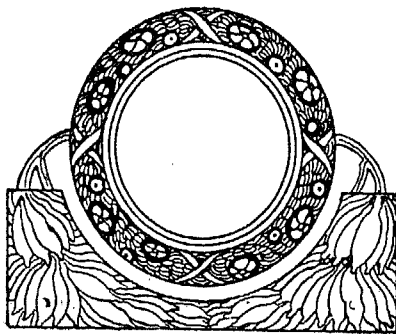
— „Въ Армения живѣехъ, имахъ 8 дѣца. Нали знаете нашите възстания, и нашите работи? Когато кюрдитѣ и турска войска нападнаха нашето мѣсто, азъ бѣхъ вънъ отъ града. Нѣколко дена се скитахъ да търся жена си и дѣцата си, дано сж уцѣлѣли между избѣгалото население. Скитахъ се по поли и гори, търсихъ, душихъ, крихъ се... Слѣдъ нѣколко дена едвамъ имъ намѣрихъ диритѣ. Намѣрихъ ги — но всичките изклани до едно... Рекохъ, заклехъ се да отмѣстя... и ето ме...

Мѣсечината проникваше прѣзъ облакъ и освѣти мрачното лице на арменеца: съळा се търкулна, обропи се отъ очите му.

— Ще си отмѣстя поне, за какво повече ще живѣя?“

* * *

И той си отмѣсти, клетия арменецъ, и самъ сложил кости въ едно отъ сраженията.

Евреи.

Нѣколко думи за тоя прокудентъ, безъ отечество, народъ. — Прѣснатъ по цѣль свѣтъ, лишень отъ оня сложенъ животъ, който само едно отечество, съ най-разнообразнитѣ си интереси, може да създаде за гражданина, той се е прѣдалъ повече на търговия. Неговата сила на това поприще е мирова. Не по малко силенъ е той и въ областта на умствения животъ. Редица бѣлѣжити мислители, свѣтила на европейската мисль, принадлежатъ на неговата раса. И ако тоя народъ има, както всичкитѣ, и отрицателни качество, ако той се е почувствувалъ повече силенъ и мощенъ въ областта на търговията, спекулитѣ само, вината не е негова. Дайте му отечеството, и вие ще видите въ какъвъ гражданинъ ще се той обърне! —

Въ много европейски държави еврейтъ се прѣслѣдватъ, често жестоко. Той не е и равноправенъ гражданинъ. — Нащата малка България, обаче, справедлива и свободолобива, откакъ почна своето политическо съществуване, направи всичко, което прилича на една културна и свободолобива страна, къмъ всички народности, отнася се къмъ тѣхъ еднакво, като къмъ равноправни граждани. И много отъ инородцитѣ въ България, благодарение на това чувство на гражданска правда, обикнаха България, тя стана за тѣхъ второ отечество.

Като говоримъ за войната, трѣбва да отбѣлжимъ и участието на еврейтъ въ нея, като равноправни и съ равни длъжности български граждани. Много отъ тѣхъ участваха въ сраженията, много отъ тѣхъ сложиха кости наедно съ роднитѣ българи. Ето какво говори единъ

командиръ на полкъ за еврейтъ, като споменува факта, че негова полкъ билъ не съвсѣмъ еднороденъ:

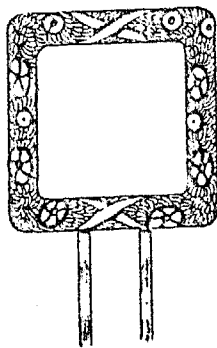
„Разноплемепостъта на полка ме безпокоеше. Нима небългаритѣ ще се биятъ за България? На 9 октомврий 1912 год. при Одринъ настана сѣдбоносния часъ. Първото сражение. Всички, безъ разлика на народность, конкурираха въ стремлението „напрѣдъ на пожитъ“. Особено приятно ме очароваха еврейтъ. Никогатѣма да забравя младото, хубавото и стройното еврейче Жакъ Конортоу. Грабнало отъ раненъ войникъ пушка (като кандидатъ офицеръ посѣше сабя), начело на взводъ тичаше напрѣдъ и въодушевено говорѣше на войницитѣ. Така съподвижницитѣ на Исуса Навина сж въодушевявали еврейскитѣ войници при шурмуването на Иерихонъ.

Така да се обикне България и отъ небългари, че за нейната свобода, самостоятелность и независимостъ да жертвуватъ живота си, — трѣбва да има причини.

Кои сж тѣзи причини?

Въ България всѣки може да говори, да се учи и да се моли на какъвто ще езикъ; всѣки може да изповѣдва какъвто ще религия; всѣки може да носи каквито ще дрехи. И никой съ никого не се подиграва, и никой на никого не се подсмива и не измѣдрува обидни прѣкори. Непокѣтнати още богатства могатъ да послужатъ въ бѣдѣщъ източници за обезпеченъ животъ на всѣкого, който обича труда.

Ето причинитѣ, за да бѣде обикната България и отъ небългаритѣ“.

Мечта.

А тъй тихо е морето,
тъй гладки сж вълнитъ!...

Вазовъ.

Ето че ужаситъ на войната изчезватъ за-
врѣме... Примирие. Настѣпватъ спокойни дни...

Нѣма напрѣгане на силитъ. Душата може
да отдѣхне. Човѣкъ намира врѣме да се при-
бере въ себе, да помисли за себе, за близкитъ
си, да се вгледа въ смисъла на събитията, въ
които и той самъ участвува, но въ вихѣра на
които се губи...

Може да се загледа и въ историята, и въ
нейния ходъ и развитие, въ всичко онова, което
я насочва, движи, създава и твори...

Може и да се помечтае, защото мечтата
има леки крила и отнася далеко, далеко; за-
щото открива нови хоризонти, приятни съне-
видѣния...

Може да се отдѣхне и да се полюбува

На брѣга на Мраморно море.

човѣкъ и на самата природа, нѣкога тъй чудно
хубава, когато за човѣка се разиграва велика
нѣкаква трагедия.

* * *

На красивия брѣгъ на хубавото Мраморно
море се е разположила малка военна група.
Безкрайната стихия се простира, додѣ очи
виждатъ; вълнитъ си играятъ, плискатъ на
брѣга, а тамъ далеко се вижда нѣкакъвъ си-
луетъ — суша. Не е ли това Азия? — Азия,
чието име буди толкова мисли, припомня тол-
кова събития! Земята, отдѣто нѣкога додѣха

тия, които ние сега гонимъ отъ Европа? Земята,
люлка на цивилизация и на толкова варвар-
ство?...

И човѣкътъ се чувствува малко атомче
и творецъ едновременно на мирови събития...

О, тия южни брѣгове, какъвъ животъ е
кипѣлъ около тѣхъ! Колко разнообразна исто-
рия се е творила тукъ! Какви прѣвратности е
видѣлъ тоя брѣгъ!

А сладкия вѣтрецъ духа, прохладна, обла-
жава... Душата тихо плува въ миръ и спо-
мени...

Слѣдъ примирието.

Примирието се сключи съ надежда за миръ, въ който мнозина вѣрваха, но който биде осуетенъ.

Въ Цариградъ имаше вълнение.

Империята се крушеше.

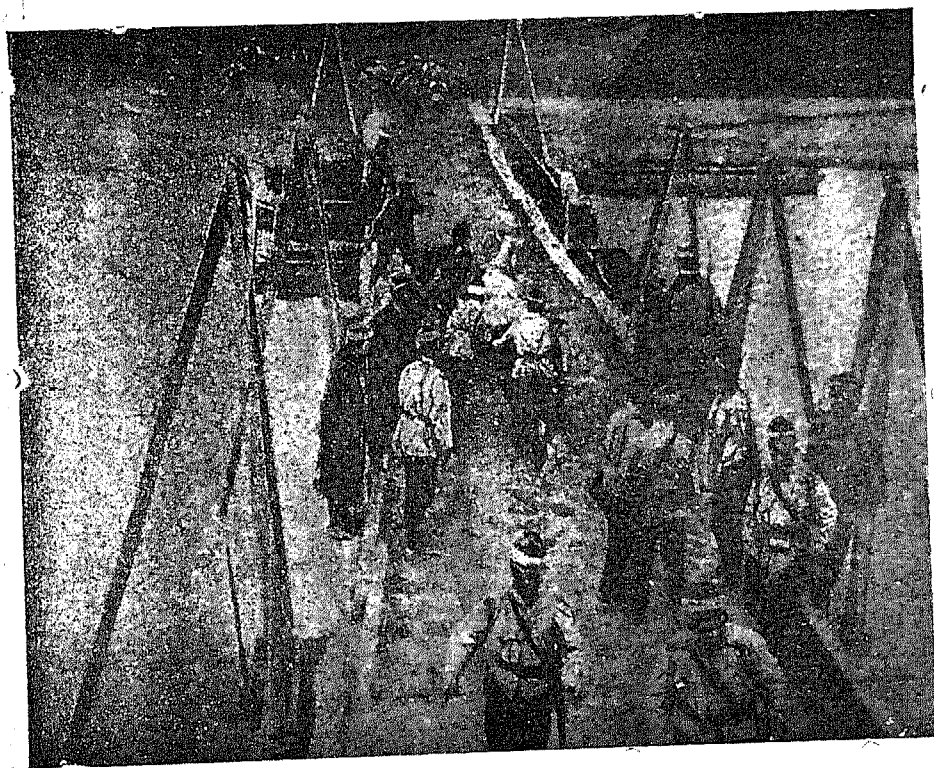
Имаше, проче, мѣсто за избликъ и на патриотизмъ и фанатизмъ, имаше мѣсто за авантюри, поприще за всички честолюбия, за всички партийни страсти. —

Че е имало силни патриотични вълнения се вижда дори отъ участието на турскитѣ жени въ движението.

Туркиня да участвува въ вълненията!

Ето, за любопитство, единъ позивъ на туркинитѣ къмъ войската:

„Брати и войници! Нашата вѣра, нашитѣ огнища, нашата честъ сѣ въ опасностъ. Ако уничтожите неприятеля и спасите нашата земя,

Младотурцитѣ прѣслѣдватъ своитѣ политически неприятели.

вие ще извършите едно дѣло, съгласно съ божитѣ прѣдписания; ще спасите наслѣдството, оставено отъ нашитѣ прадѣди, честта на вашитѣ синове и ще заслужите благословіята на вашитѣ майки. Турскитѣ жени ще посрѣщватъ само една армия, която би побѣдила неприятеля и би спасила престижа на турското орѹже. Ако се оттеглите, вие ще заслужите проклятието на цѣлия свѣтъ, ще прѣдизвикате сълзи въ нашитѣ очи и, като се върнете въ кѹщи, ще срѣщнете прѣзрѣнието на турскитѣ жени, готови да умратъ за отечеството, вѣрата и честта*.

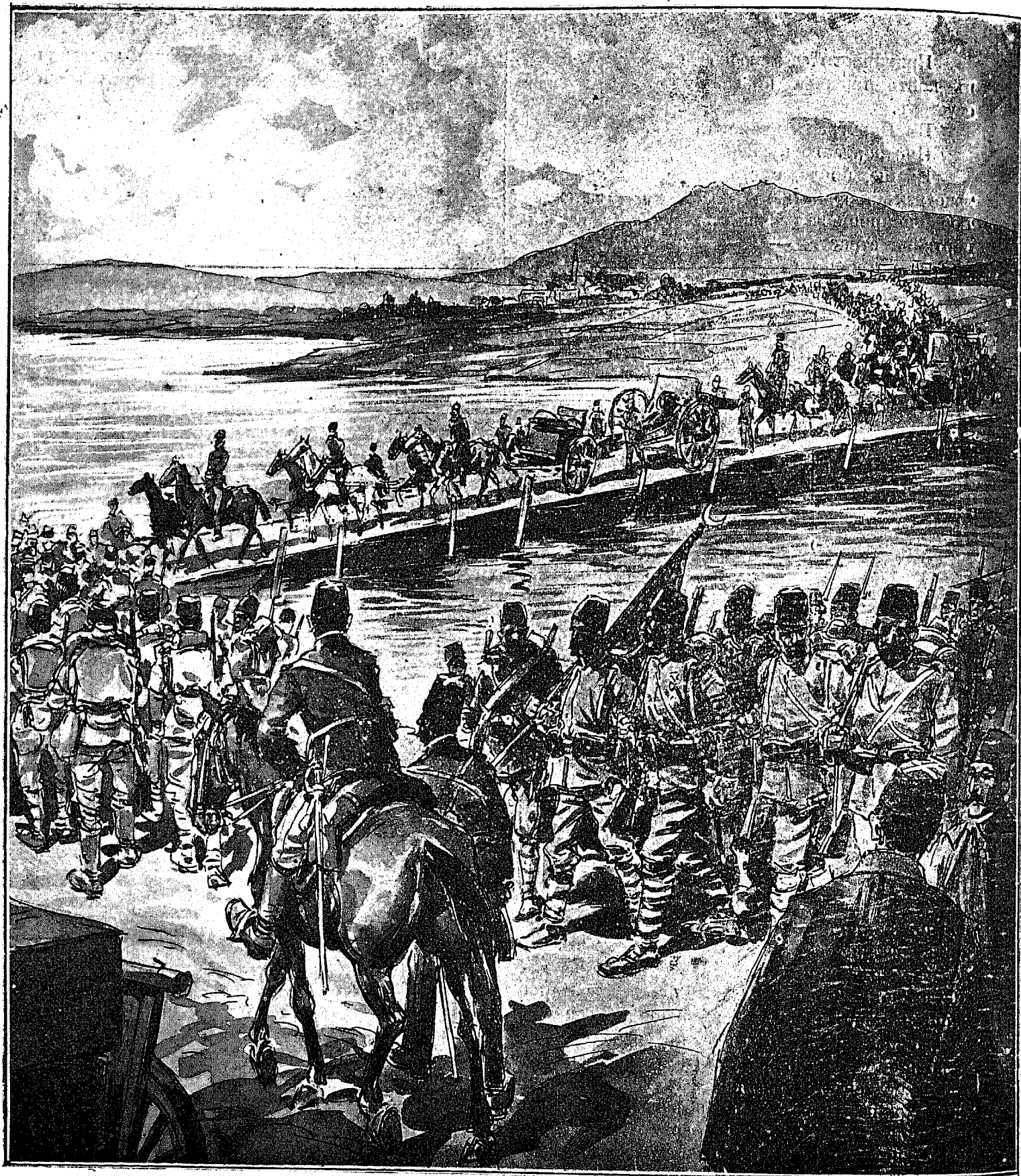
Слѣдъ като властващата партия се съгласи на всички почти български искания и,

главно, да отстъпи Одринъ на българитѣ, младотурската партия рѣши да възстанови името и престижа си и се яви като спасителъ на отечеството си.

Въ Турция стана прѣвратъ на 10 януарий. Младиятъ и издигащиятъ се турски честолюбецъ, Еяверъ-бей, заграби властта въ рѣцѣ, на челѣ на управлението застана неговата политическа партия и военнитѣ дѣйствия, слѣдъ нѣколко дни само, на 21 януарий 1913 год., почнаха изново.

* * *

Това е наричаната втора война.

Турците към настъпление.

* * *

За насъ тя е повече отбранителна война; за турцитѣ — нападателна. Тѣ смѣтаха да пробиятъ яката българска твърдина и отидатъ обратно къмъ Одринъ. —

Главно турскитѣ дѣйствия се развиха около Галиполския полуостровъ и на брѣга на Мраморно море, при Шаркѡй, тѣй като турскитѣ войски се опитаха да изнесатъ отъ тукъ войски, да ударятъ въ грѣбъ нашитѣ Чаталджански войски, като едновременно войскитѣ отъ тѣхнитѣ Чаталджански позиции насилатъ нашата Чаталджанска линия. При успѣхъ, тѣ смѣтаха да насилатъ къмъ Одринъ, дѣто, заедно съ Одринския гарнизонъ, мислѣха да деблокиратъ крѣпостта.

Такъвъ бѣше тѣхния планъ.

* * *

Въ втората война вниманието, освѣтъ Чаталджа, приковаха двѣ нови точки: Булаиръ на Галиполския полуостровъ и Шаркѡй на Мраморно море.

* * *

I. Булаирскитѣ бойове.

БУЛАИРЪ.

Ново има въ историята свѣтвна,
Наший мечъ записа най-подиръ
Нова слава въ славата грѣмвна:
Булаиръ!

Нека бѣлватъ адъ море и суша —
Българский войникъ не знае спиръ:
Сѣ »Напрѣдъ!« въ барутний димъ се слуша
Булаиръ!

Новъ триумфъ надъ орди азиатски!
Новъ гробъ тѣхенъ прѣдъ очудения миръ!
Напънъ дивенъ на героя лозенградски:
Булаиръ!

Ив. Вазовъ.

Булаирскитѣ бойове бѣха на 23, 24, 25 и 26 януарий. Защитата подържаха главно нашитѣ 2 и 7 дивизии, които образуваха IV Галиполска армия. На Булаиръ турцитѣ, по прѣсмѣтане, се опитаха да настѣпятъ съ една 40000 армия, подпомагани отъ турската флота,

тѣй като мѣстото, дѣто се развиха дѣйствията позволява това. —

Свѣдѣния за Булаиръ и укрѣпленията му.

Булаиръ е турско село, което се намира на тѣснината, посрѣдствомъ която Галиполския полуостровъ се съединява съ европейския материкъ. Още отъ нашествието на турцитѣ въ Европа прѣзъ Галиполи, въ 1453 година, когато тогавашното мѣстно население е било изкрито, селото, както и голѣма частъ отъ полуострова сж заселени съ турци. Селото лежи на шосе, което свързва одринския вилаетъ съ гр. Галиполи. Въ околността му сж разположени линии отъ тѣй нареченитѣ Булаирски укрѣпления, които сж обрнати съ лице къмъ сушата, а извити джгообразно надѣсно къмъ Мраморно море и налѣво къмъ Сароския заливъ. Тѣзи укрѣпления сж строени прѣзъ врѣме на Кримската война въ 1854 година отъ френски и английски военни инженери и стратеги. По-послѣ, прѣзъ врѣме на руско-турската война въ 1877—78 година, тѣ сж значително подновени и разширени съ нови зазиждания. Цѣлата укрѣпена позиция има 6000 метра протяжение. На тая линия има нѣколко форта, отъ които тритѣ по-главни носятъ названията: „Султанъ“, този който е разположенъ въ центъра на укрѣпената линия; „Луна“, който доминира надъ укрѣпенитѣ линии на лѣсното крило; и „Звѣзда“ — на лѣвото крило. Разположението на тия три форта, както се вижда, съотвѣтствува на фигуритѣ на турския гербъ. Въ селото Булаиръ има обширни казарми, въ които се помѣщава голѣма частъ отъ войскитѣ, поставени за отбрана на полуострова.

Свѣдѣния за бойоветѣ на 23, 24, 25 и 26.

Нашитѣ войски се бѣха окопали на 23, 24 и 25 януарий на около 5 километра на свѣрѣ отъ с. Булаиръ. Дали ще настѣпятъ турцитѣ, това не бѣше точно извѣстно. Но все пакъ взеха се всички прѣдпазителни мѣрки.

На 23 януарий, българскитѣ позиции почнаха да се обстрѣлватъ отъ турската флота, състояща се отъ нѣколко броненосци и една минопоиска. Върху нашитѣ стрѣляха и крѣпостнитѣ турски орждия отъ Булаиръ. Последната най-много обстрѣлваше нашитѣ войски, разположени около селото Ексимилосъ. Много усилия употребиха турцитѣ и да обстрѣлватъ нашитѣ войски около р. Кавакъ.

Турската миноноска обстрѣлваше нашите войски съ шрапнели, но и нейните усилия почти не дадоха никакъв резултатъ.

На 25 януарий нашата артилерия почна да бие въ селото Булаиръ, дѣто се прѣдполагаше, че ще има турски войски. Не слѣдъ много частъ отъ селото пламна.

Чакъ на другия день се обадиха нѣколко

турски батареи, намиращи се на сѣверъ отъ селото. Веднага нашите топове изпратиха огънь къмъ тия турски батареи. Артилерийския двубой трая до обѣдъ. Къмъ 8 часа сутринята, въ началото още на двубоя, въ турския лагеръ се забѣлѣза едно голѣмо движение. Скоро слѣдъ това се забѣлѣза едно силно турско настѣпление къмъ нашите войски. Голѣми кюрдски

Бойове около Булаиръ, дѣто участвува и турска флота.

маси съ диви викове се движеха къмъ българите. Въ сѣщото врѣме турските батареи усилиха ужасно своя огънь. Тѣ обстрѣлваха най-вече центъра на нашите войски. Едновременно съ туй и отъ морето се понесоха топовни залпове. А и турската миноноска си опита пакъ.

Кюрдските полудиви фанатизирани маси настѣпваха, въпреки вихрения огънь на нашите войски, отправенъ къмъ тѣхъ. Тѣхните дивашки викове едва ли не бѣха по силни отъ тѣзи на топовете. Мнозина отъ тѣхъ паднаха, но кюрдите напредваха.

Обаче, когато тѣ минаха въ зоната, дѣто огънъ на нашата артилерия бѣше най-ефикасенъ, въ кюрдските маси се забѣлѣза колебание. Тѣ почнаха да се спиратъ въ нерѣшителностъ. Пратиха нови подкрѣпителни маси къмъ първите, за да подематъ пакъ вълната на настѣплението. И пакъ се понесоха нови и много по ужасни викове. Настѣплението бѣ насочено къмъ лѣвия наши флангъ най-много. Долината край Мраморно море бѣ почернѣла отъ турските побѣсенѣли маси.

Въ това именно врѣме се спусна гжста.

мъгла, и нашата артилерия бѣ поставена въ невъзможност да дѣйствува ефикасно и правилно. А пъкъ турската артилерия прѣстана съвсѣм да дѣйства.

Възползувани отъ мъглата, кюрдскитѣ дивы пълчища се понесоха съ голѣмъ устремъ къмъ нашитѣ. Положението на нашитѣ бѣ станало вече критическо. И едно правилно отстъпление се наложи. Лѣвото крило на нашитѣ войски отстъпи съвсѣмъ правилно и редовно по прѣд-

варително изработенъ за всѣки случай планъ. Именно къмъ тази точка бѣха отправени силитѣ на турцитѣ. Обаче нашия дѣсенъ флангъ който почваше отъ чифлика Куру-Чифликъ, не отстъпи нито една крачка. И това силно безпокоеше неприятеля, който се страхуваше да не бѣде заграденъ.

Къмъ 1½ часа слѣдъ обѣдъ пристигнаха на нашитѣ войски двѣ дружини подкрѣпления. Едно мощно „ура“ се понесе въ редоветѣ на

Бѣгство на турска артилерия при Булаиръ.

нашитѣ. Нашитѣ удариха на страшна атака, като показаха голѣма храбростъ и пълно себеотрицание. Турскитѣ пълчища не издържаха страшния натискъ на нашитѣ. Тѣ, които отиваха съ голѣмъ устремъ напредъ, обърнаха се въ бѣгъ. И тѣ удариха на такова диво и безредно отстъпление, каквото едва ли другъ път е ставало.

Особено добръ работѣха въ това бѣсно турско отстъпление нашитѣ митральози. Тѣ причиниха ужасно опустошение на кюрдскитѣ маси. Само за нѣколко минути полето бѣ усеяно съ безброй трупове.

А пѣхотата съ своитѣ грозни атаки довършваше кюрдскитѣ пълчища.

Нашитѣ войски стигнаха и скоро заминаха своитѣ по-раншни позиции. Кюрдскитѣ пълчища бѣха гонени чакъ до укрѣпленията, които се намиратъ задъ с. Булаиръ, дѣто тѣ побързаха да се скриятъ.

Въ боеветѣ на 24 и 25 януарий при Булаиръ турцитѣ прѣтърпѣха пълненъ погромъ: тѣ бѣха чисто и просто унищожени.

Въ тия бойове отъ турска страна сж участвували въ първата боева линия 27 пѣхотни баталиона, 12 полски скорострѣлни и нѣколко планински батареи, като не смѣтаме голѣмитѣ имъ резерви отъ втората линия.

На 26 януари, още въ 7 часа, се почна най-рѣшителното настѣпление. Турскитѣ пълчища настѣпиха къмъ нашитѣ и, възползувани

отъ гъстата мъгла, тѣ успѣха да се доближатъ нѣкъдѣ дори до 100 крачки отъ тѣхъ.

Когато нашитѣ минаха въ контра-атака, дивитѣ азиатски пълчища не изтърпѣха и хуннаха да бѣгатъ. Българитѣ ги прѣслѣдваха чакъ до ношъта и само ношната тъмнина спаси остатъцитѣ отъ поразената турска армия.

Въ този ужасенъ бой турцитѣ изгубиха знамето на 80-я си пѣхотенъ полкъ, двѣ планински скорострѣлни оръжия, 6 митральози и не по-малко 6000 души убити. Къмъ тѣхъ трѣбва да се прибавятъ най-малко 12000 души ранени. Тѣй че, общо загубитѣ на турцитѣ възлизатъ до 20000 човѣка.

Докладътъ на командующиятъ булаирскитѣ войски, като описва голѣмата храбростъ на на-

шитѣ войници, завършва съ слѣдната характеристика на тая храбростъ: „Показаната отъ нашитѣ побѣдоносни войски храбростъ въ тоя бой бѣше тѣй единодушна, че оцѣнка за нѣкаква отличително лична храбростъ не може да се направи“.

Свѣдѣния за рѣшителното сражение на 26 януарий.

На 26 януарий стана именно рѣшителното сражение.

Още въ зори всичкитѣ турски войски напуснаха Булаирскитѣ крѣпости и почнаха въ три колони и въ боевъ редъ да се движатъ.

Слѣдъ голѣмия бой. — Жертвитѣ.

Дѣсната имъ колонна е най-силна и върви покрай Мраморно море, срѣдната имъ колонна е по-слаба и отиваше къмъ Чиифликъ, а лѣвата имъ колонна бѣше най-слаба — се бѣше опжтила къмъ нашия 13 полкъ.

Лѣвата турска колонна се впусна въ атака. Завърза се единъ ужасенъ бой. Отначало нашата артилерия млчеше, а турцитѣ рѣшително обстрѣлваха отъ крѣпостта нашитѣ редове, както и откъмъ морето съ единъ броненосецъ и една миноноска.

Къмъ 9 часа нашата артилерия откри огънь къмъ дѣсната турска колонна.

Не трѣбва да прѣмълчимъ, че тукъ двѣ турски дружини показаха голѣмъ куражъ и до края на сражението не се мръднаха отъ мѣстото си.

Въ туй врѣме дѣсната турска колонна, начало на която вървѣше ездяща пѣхота, изпълзува единъ прикритъ пътъ покрай брѣга на

Мраморно море, като е искала сигурно, да направи едно обходно движение.

Къмъ 10 часа сутринъта падна гъста мъгла и въ туй врѣме турцитѣ сполучиха да се доближатъ на стотина крачки до нашитѣ.

Нашата артилерия млчна. Настана единъ критически моментъ. Сѣкашъ че турцитѣ иматъ въ центра единъ врѣмененъ успѣхъ.

Тогава нашитѣ се рѣшиха къмъ слѣдното. Нашиятъ лѣвъ флангъ отстъпи около 500 — 800 крачки; отстъпи, по заповѣдъ, тѣй сжщо, дѣсния ни флангъ. Послѣднитѣ добиха куражъ и въ съгъстени колони се втурнаха напредъ. Къмъ 12 часа турския дѣсенъ флангъ се втиква като клинъ, въ нашитѣ. Въ туй врѣме нашия лѣвъ флангъ (22 полкъ) мина въ настѣпление, а слѣдъ малко настѣпиха и другитѣ ни войски.

Турцитѣ така бѣха притиснати. Дава се команда „на ножъ“. Турцитѣ, обезумѣли отъ страхъ, удариха въ панически бѣгъ. Освѣнѣ

туй, нашитѣ ги прѣслѣдваха съ картеченъ и артилерийски огънь.

По такъв начинъ турцитѣ прѣтърпѣха още едно страшно поражение, единъ погромъ. А нашитѣ спечолиха още една славна побѣда.

Отъ турцитѣ паднаха не по-малко отъ 6000 души убити и двойно повече ранени. Нашитѣ дадоха само 612 ранени и 120 убити войници и 8 ранени и 2 убити офицери.

Участие на кюрдитѣ.

Кореспондентътъ на „Le Journal“ ето какво пише за булаирскитѣ сражения отъ София:

„Военнитѣ операции, развити прѣдъ булаирскитѣ укрѣпления, иматъ много голѣма важностъ. Тѣ сж втори по редъ между всичкитѣ досегашни операции на двѣтѣ войски.

Турцитѣ почнаха нападателно движение съ 5000 души и ясно е, че, ако бѣха успѣли да си пробиятъ пѣть и да заминатъ къмъ сѣверъ, това би твърдѣ много безпокоило заднитѣ позиции на чаталджанскитѣ български войски.

На 25 януарий сутринта турцитѣ излѣзоха ненадѣйно срѣщу позициитѣ на IV българска армия, която спокойно наблюдаваше движенията на неприятеля. Кюрдскитѣ полкове, които водѣха начело атаката, съ страшни викове, подобно звѣрове, се втурнаха напредъ. Тѣ бѣгаха въ сгъстени редове и почти рамо до рамо, като размахваха ятаганитѣ и оржията си надъ главитѣ си. Повлѣчени отъ своята кръвожадностъ, тѣ даже и не помислиха, че може да се прикриватъ въ гънкитѣ на почвата.

Българската армия, разгъната по позициитѣ си, гледаше какъ кюрдитѣ приближаватъ. Грозна тишина царуваше въ българскитѣ окопи и всѣки внимателно слѣдѣше неприятеля.

Когато най-сетнѣ турската вълна се приближи до българитѣ, една огнена линия покри тѣхнитѣ окопи. Залповетѣ на българската пѣхота, картечния огънь и шрапнелитѣ се лѣяха, като изъ ведро, и косиха, като жито, чадата на Алаха. Другитѣ анадолски войски, изпратени като подкрѣпление, изпаднаха тѣй сжщо подъ адекия огънь.

Къмъ три часа слѣдъ обѣдъ цѣлата българска линия изкочи отъ окопитѣ си и се понесе „на ножъ“ срѣщу изплашенитѣ турски пѣлчища, надъ които тя извърши грозна сѣчь.

И когато нощта бавно се спускаше, на хоризонта на бойното поле лежаха повече отъ 6000 убити турци и три пѣти повече ранени. Разнебитенитѣ отомански останки се скриха задъ булаирскитѣ укрѣпления. И тѣй, въ Галиполи оржието рѣши сѣдбата на турцитѣ.

По-добрѣ смъртъ, отколкото издайничество.

(Епизодъ).

Въ сражението при Булаиръ турцитѣ сж хванали въ плѣнъ трима ранени български войници, отъ които единиятъ подофицеръ. Тѣ своеврѣменно сж били отведени въ Цариградъ, дѣто изъ улицитѣ сж били прѣдметъ на най-голѣми хули и обиди. По пѣтя за военното министерство една голѣма тѣлпа, състояща се отъ мжже, жени и дѣца е придружавала прѣзъ всичкото врѣме раненитѣ плѣнници. Въ военното министерство тримата войници щѣли да бждатъ разпитвани върху разположението на българската войска, нейната численостъ, въоръжение и пр.

Пръвъ билъ отведенъ на разпитъ подофицерътъ. За най-голѣмо изумление на всички присѣтствуващи, още прѣди да му бжде зададенъ нѣкакъвъ въпросъ, подофицерътъ издебналъ единъ удобенъ моментъ, извадилъ единъ ножъ изъ подъ куртката си и прѣрѣзалъ гърлото си. Всичко това станало само въ 2-3 секунди. Този актъ на прѣдпочитане смъртъта прѣдъ издайничеството и робството е изумилъ дотолкова членоветѣ отъ комисията по разпита на плѣнниците, щото другитѣ двама плѣнници никакъ и не били разпитвани. При най-голѣми усилия да се запази тайна около тази случка, въ скоро врѣме изъ цѣлия Цариградъ се заговори за нея. Особено на чужденцитѣ тя е направила много силно впечатлѣние. Навсѣкждѣ се заговори за високитѣ патриотични добродѣтели на българина.

II. При Шарной.

Слѣдъ неуспѣха и поражението си при Булаиръ, турцитѣ се опитаха да направятъ още единъ опитъ, като стоварятъ войски при Шарной, отдѣто да ударятъ въ гърбъ и армията ни на Галиполи.

На 26 януарий, подъ прикритието на 7-8 броненосци и крайцери, 40 транспортни кораби почнаха дебаркирането на армията, която прѣдводителствуваше тоя пѣть самъ извѣстниятъ Енверъ-бей. Най-добритѣ военни сили, най-честолюбивитѣ имъ военоначалници опитаха щастието си на бойното поле, но напраздно.

При Шарной дебаркиралата турска войска биде поразена по такъв начинъ, че не посмѣ вече да се яви на брѣга. Стотини турски войници намѣриха смъртъта си въ хладнитѣ води на Мраморно море.

Послѣднитѣ сили на Турция, турени въ дѣйствиe, се ломѣха, но гордата империя не

прѣкланяше още глава прѣдъ довчерашня си рабъ.

А животътъ бѣше вече направилъ своето.

Въ свѣтовната история, каквито и да сѣ нейнитѣ прѣвратности, крайната побѣда е сѣ пакъ на здравето, културното, правото, идейното.

Това иде непосредствено, произхожда отъ естеството на живота.

При Шаркѡй блѣскава роль игра Македоно-Одринското опълчение, което и главно отби турскитѣ сили. —

И не за пръвъ пътъ вече въ тая война, гигантскитѣ броненосци отъ морето се дуелираха съ малкитѣ топчета на планинската артилерия, които не веднажъ застави морскитѣ колоси да се отдалечат на почетно разстояние отъ тѣхъ. —

Боятъ край морето при Шаркѡй.

Свѣдѣния за боя при Шаркѡй.

Турскиятъ флотъ, който подържаше десанта, се състоеше отъ 5 броненосци, 12 крайцери и други военни параходи. Подъ закрилата на голѣмокалибренихъ орждия отъ турскитѣ параходи, турцитѣ почнаха своя десантъ. Въ Шаркѡй ние имаме двѣ малки войскови отдѣления, които слѣдъ упорито сражение отстъпиха вѣнъ отъ Шаркѡй, който биде завзетъ отъ турскитѣ десантни войски.

Изминали се бѣха вече два дни отъ началото на десанта, турцитѣ бѣха успѣли да стоварятъ единъ отрядъ отъ 12000 души и аванпостовѣ имъ се окопаваха на едно разстояние отъ 7 километра вѣнъ отъ Шаркѡй, когато ние прѣдприехме своята атака.

Последната биде посрѣщната съ единъ отчаянъ огънь отъ турскитѣ флотски орждия, които непрѣстанно изригваха чугунъ и смъртъ. Стрѣляха съ всички орждия, като почнешъ отъ голѣмитѣ 30 см. морски орждия съ тѣхнитѣ

по-голъми отъ метъръ снаряди, до най-малкитъ, обаче, нищо не бѣше въ състояние да спре нашиятъ напоръ, ако и въ численно отношение противникътъ да бѣше много по-силенъ отъ насъ.

И това уби окончателно духа на турцитъ. Тѣ не можеха да си обяснятъ, какъ тия гяури, подпомагани само отъ огъня на една планинска батарея, се борятъ така успѣшно срѣщу огъня на тѣхния флотъ и прѣднитъ турски редове.

Клане надъ беззащитнитъ.

Скоро се огънаха подъ нашия натискъ, а скоро слѣдъ това удариха въ безпорядъчно бѣгство къмъ пристанището на Шаркѡй. Ние нѣмахме нужда отъ артилерия, защото огъня на нашитъ пушки произведе грамадни опустошения въ турскитъ редове.

Турската морска артилерия продължаваше да ни изпраща своитъ смъртоносни привѣти. Земята се търси. Присѣтствувахъ и на боеветъ около Одринъ, но канонадата тамъ е нищо въ сравнение съ канонадата на единъ флотъ.

На пристанището Шаркѡй ставаше една

истинска борба за животъ и смъртъ. Захвърляйки оржието си, турскитѣ войници се биеха помежду си, кой по-напрѣдъ да се настави въ лоднитѣ. Първитѣ български храбреци сж вече на брѣга и безъ да обръщатъ внимание на турската морска артилерия, почватъ да обстрѣлваоъ отдалечаващитѣ се турски лодки. Не една отъ тѣхъ намѣри дѣното на Мраморно море и стотини турски войници, търсейки спасение отъ българския щикъ, намѣриха най-послѣ спасение въ студнитѣ морски води. Планинската батарея

сжщо така не пощади бѣгащия неприятель. Много сж жертвитѣ на нейнитѣ снаряди, но и голѣма е славата на храбрата планинска батарея“.

* * *

Въ Шаркѡй турцитѣ извършиха голѣмо клане както надъ беззащитното население, тъй и надъ останалитѣ тамъ болни и ранени български войници.

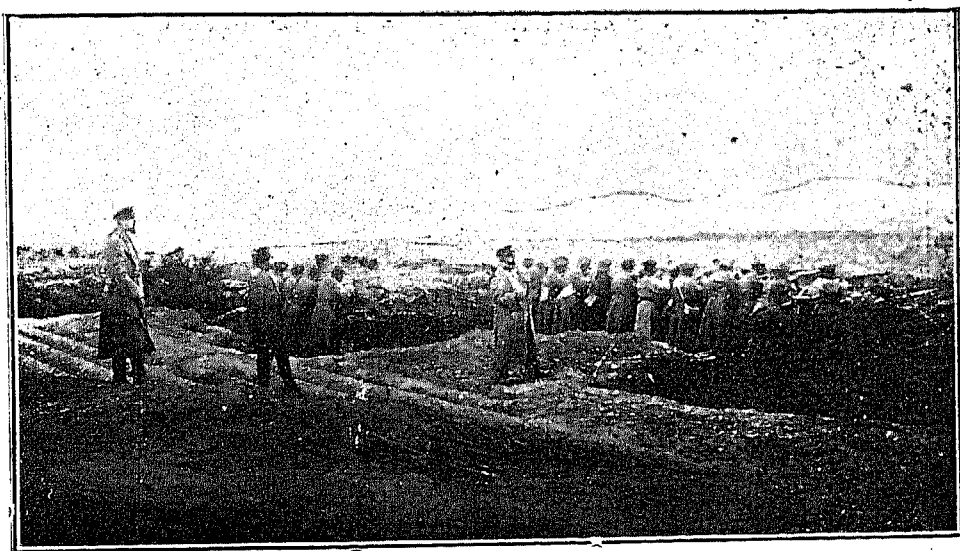
На Чаталджа.

На Чаталджа, както казахме, слѣдъ подновяването на военнитѣ дѣйствия нѣмаше голѣми сражения. Може да се рече, имаше по-голѣми или по-малки прѣстрѣлки, а по-късно, и нѣколко опита на турцитѣ да пробиятъ линията.

Укрѣпената Чаталджанска българска линия бѣ яка и силна.

По-сериознитѣ опити на турцитѣ да пробиятъ Чаталджанската ни линия сѣ прѣзъ м. мартъ, когато Одринъ прѣживѣваше послѣднитѣ си дни.

* * *

На Чаталджанскитѣ прѣдни линии.

Прикрити съ храсте окопи на Чаталджа.

Мѣсець февруарий на Чаталджа, както и на цѣлиятъ югъ изобщо, се отбѣлѣза една рѣдка за тия мѣста стихия. Прѣзъ половината на мѣсеца настѣпиха такива студове, каквито отдавна не сж запомнени. Животътъ ца позициитѣ стана ужасенъ, и търпеливото воинство даде жертви не вече на куршумитѣ и гранатитѣ, не вече на болеститѣ, но на студа. Сто-

тивни хора измръзваха, нампраха ги. вкоченѣ-сали отъ студъ.

Въ дивната си картина „На Шипкѣ все-спокойно“ извѣстниятъ руски художникъ Вере-шагинъ ни прѣдстави шипченскитъ герой въ 1877 г., вѣренъ на дълга, засипванъ, замиращъ въ вийвици на шипченскитѣ височини, съ класическия тозъ пзразъ на уста.

Въ снѣжнитѣ бури на Чаталджа.

На Чаталджа се повтори сжщото. Съ сжщата тази благородна твърдостъ българскитъ войникъ можеше да каже: „На Чаталджа всичко е спокойно докато пазя азъ!“ — И той търпѣ и мрѣ тамъ на постовѣтѣ и въ окопитѣ съ единъ героизмъ, не по-малкъ отъ героизма въ самия бой.

* * *

Болницитѣ се напълниха съ измръзнали хора... Посинѣли, вкоченѣсали, нечувстващи болки въ замръзналитѣ части, тѣ прѣнасяха... героитѣ...

* * *

Доста сериозни бѣха опититѣ на турцитѣ на 5—7 мартъ, обаче, все безуспѣшно.

Най-сериозниятъ опитъ на турцитѣ бѣ на 11 и 12 мартъ, когато другадѣ, при Одринъ се довършваше една велика епопея. Боеветѣ на 11 и 12 мартъ на Чаталджа сж собствено наричаната втора Чаталджа.

Ето какво говори генералъ Тошевъ за тия бойове:

Часътъ е 3 слѣдъ пладнѣ. Храбритѣ артилеристи отъ 4 артилерийски полкъ и планинитѣ откриватъ ураганенъ огънь. Добрѣ маски-

раната неприятелска артилерия е открита и върху нея почват да ваят стотина снаряда. Въ 10 минути турският орджия замлъкват; убити сж на наблюдателния пункт 5 офицери и една ракла възпламенена. Артилеристите прънасят огъня върху редутите и окопите. Сполучливите шрапнели се пръскат на дълги редици по гребените на укръпленията. Едни батареи обсипват съ олово Елбасанският редут, други лъпят шрапнелите като памук въ всякой прозорецъ по окопите на високия гребен; трети обстрѣлват съ надвѣсенъ огънь

падините и закритите турски резерви. Завилнава ураганъ отъ топовни гърмежи, отъ звънливъ пукотъ на шрапнели. Хоризонтътъ е цѣлъ запрашенъ отъ оловенъ дъждъ; нищо не се вижда отъ бѣловатия димъ на шрапнелните кълбета.

Първи Софийски полкъ съ непрѣкъснатъ огънь се катери по скали и урви и натиска отъ лѣвия флангъ; шести Търновски полкъ, съ развѣто знаме и музика, настъпва чевръсто по билото; бащите и чичовците отъ 37 и 38 полкове не оставатъ по долу отъ момчетата и ле-

Измръзналите се прънасятъ.

тятъ въ атака на дѣсния флангъ къмъ Инженѣйскитѣ височини. „Ура“ вихрова, грозна, побѣдителна, ехти по цѣлото пространство отъ Елбасанския ридъ до брѣга на Мраморно море. Артилерията прѣкръпява временно огъня и вѣтъра развѣдря простора. И открива се възхитителна гледка, невидена до тогава панорама на бойното поле. 20000 турци бѣгатъ по ридове, по чуки, по равнини, по ширѣтъ — додѣто стигне окото. Нашите линии прѣслѣдватъ съ „ура“. Изведнажъ закритите артилеристи командватъ и 30—40 топа отново забѣлватъ съ прогресивъ стотина снаряда върху бѣгащите маси. Настъпва настояще избиване! За да се спаси, неприятелътъ трѣбва да пробѣга високия гребенъ, но именно това е най-ужасното. Тия нѣкакви 800 крачки сж настоящи адъ: ураганниятъ огънь непрѣкъснато изпраща шрапнели върху веригите, върху групите, върху тълпите. Обезумѣли отъ ужасъ, нѣкои турски части залѣгатъ, но страшната българска пѣхота

е блузо и напово скачатъ, втурватъ се въ бѣгство и обсипватъ пакъ земята съ трупове.

Турскиятъ подкрѣпленъ бързатъ на помощъ, показватъ се по гребените, дебуширатъ по Чекилското дефиле, готви се контра-атака, но артилерията бързо прънася огъня си върху тяхъ. Тогава настъпва грозно бѣгство, общо бѣгство, безъ огледъ, само и само да успѣе часъ по-скоро да прѣмине прѣзъ рѣка Карасу, докато шопите не сж се надвѣсили надъ Чаталджа.

Първа бригада къмъ 5 часа зае височините надъ Чаталджа, а втора бригада — Инженѣйската позиция. Неприятелътъ, който прѣди единъ мѣсець бѣ успѣлъ да излѣзе отъ Чаталджа и се е готвилъ да прѣмине въ настъпление, на 14 мартъ бѣ отблъснатъ наново задъ Корасу и заставенъ да се затвори за втори пътъ въ укрѣпената си Чаталджанска позиция.

Слава и честъ на васъ, доблестни войни! Поклонъ на васъ примѣрни борци — шопи! Съ бѣсенъ устремъ при Селиолу а Гечкенлии вие почпахте побѣдоносно войната; съ сжщия бѣ-

сенъ устремъ, съ атакитѣ си при II а Чаталджа, вие побѣдоносно и свършихте на 11 и 12 мартъ 1913 год.

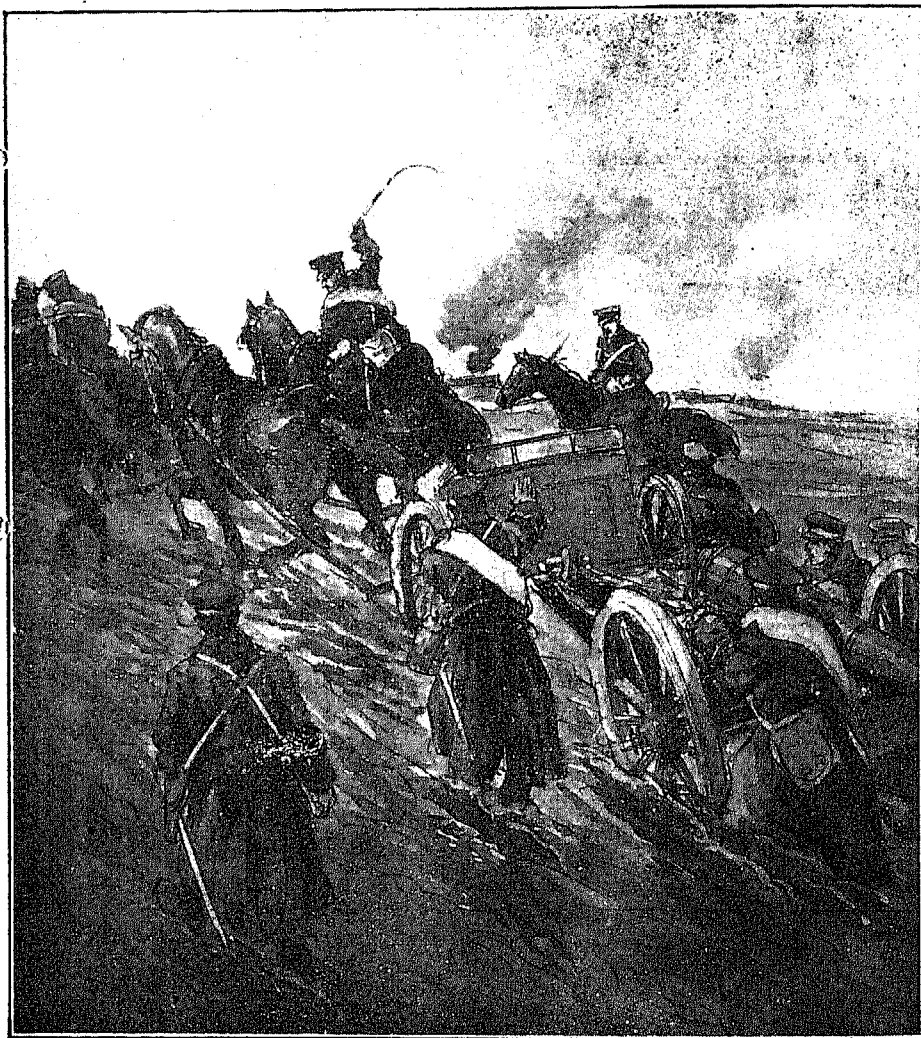
* * *

На 13 мартъ, слѣдъ пладнѣ, на Чаталджанскитѣ позиции, отъ Мраморно до Черно

море, ненадѣйно се поде и пронесе едно мощно, неочаквано „ура!“ Той се понесе по безкрайнитѣ равнини и заглухна вѣкадѣ къмъ Цариградъ... Понесе се по вълнитѣ на моретата... и затихна по ширивето имъ... Една въздишка на облекчение по цѣлата линия...

И радостъ, и сълзи...

Защото тамъ при Одринъ, великата епопея,

Къмъ Чаталджанскитѣ позиции.

усилията на единъ народъ, се увенчаха вече съ успѣхъ...

Одринъ бѣше падналъ!...

Мирътъ се приближаваше...

Пролѣтната топлина обляхваше земята. Зеленината се подаваше. Безкрайнитѣ равнини добиватъ зеленъ шаръ...

Роднитѣ ниви и ливади виждаше вече войникътъ; дѣцата си — възрастниятъ; годеницата си — годеникътъ; любовницата си — младежътъ.

Пролѣтъ, побѣда, животъ!...

Душата възкръсваше въ надежди...

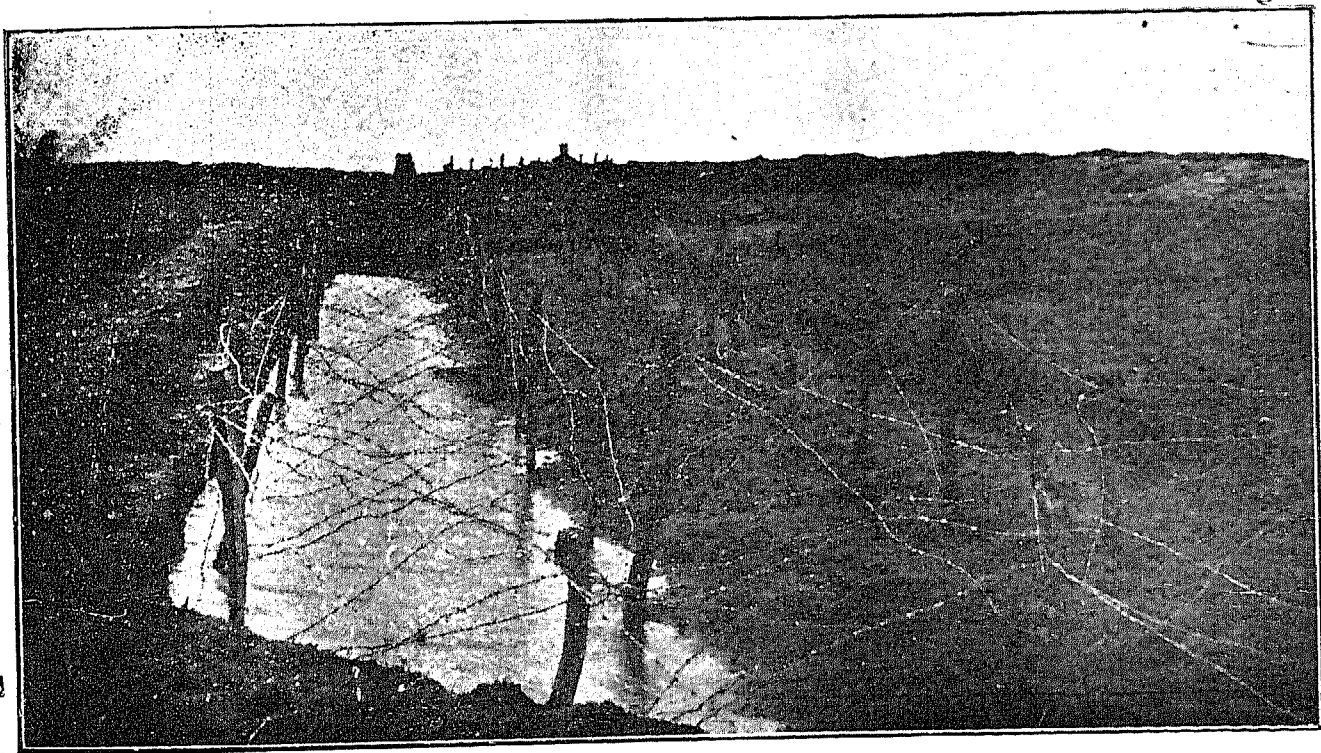
13 мартъ — Одринъ.

Петъ мѣсеца вече българското воинство стои около тоя исторически градъ, около тая могъща крѣпость. Слѣдъ упорити бойове при Юрущъ, Карталъ-тепе, Папазъ-тепе и на толкова други пунктове на голѣмата крѣпость; слѣдъ нѣколко рѣшителни опити на турската армия да разкъса желѣзниятъ обрѣчъ; слѣдъ

петмѣсеченъ животъ въ калъ, снѣгъ и вода изъ окопитѣ и землянкитѣ, всѣкога исправено прѣдъ смъртѣта, — българското воинство дочака мартенскитѣ дни.

Свива се сърцето на цѣлъ народъ.

Изходътъ на войната зависи отъ сждбата на Одринската крѣпость; врѣме е вече да се

Около Одринъ.

Царьтъ прѣдъ Одринъ.

тури край на войната! Но името и честта, жертвите на народа трѣбва да бждатъ оправдани.

Послѣденъ напѣнъ на народната душа, на народнитѣ сили — перото не прѣдава такива състояния: тѣ само се чувствуватъ.

Грамадното дѣло, което щѣше или да провали извършеното досега, или да осигури послѣдното тържество на побѣдата, почна...

* * *

И тука трѣбва да се спремъ.

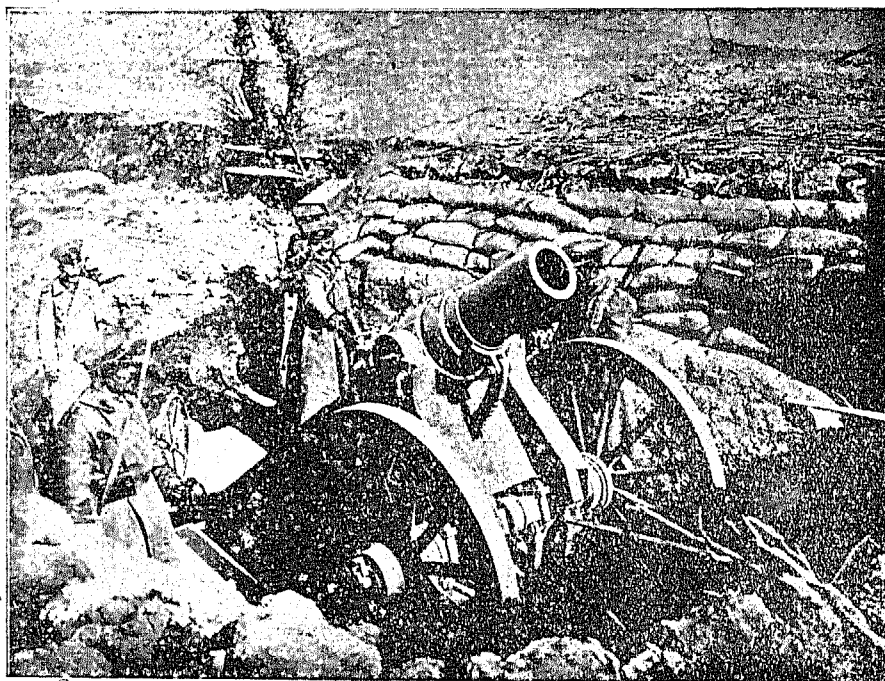
И тука трѣбва да вторачимъ очи, духовни очи, и да погледнемъ, обхванемъ, разберемъ начеващото се събитие...

Да притаимъ джхъ — за да обхванемъ величието му, голѣмината му, размѣритѣ му...

* * *

Щурмуване Одринъ?

* * *

Въ окопитѣ около Одринъ.

Безуменъ подвигъ или върховенъ устремъ къмъ велика цѣль?

* * *

Невидима ржка държи вѣзни, на които два народа слагатъ силитѣ си, мощта си, честта си...

* * *

Кой ще наддѣлѣе? Накждѣ ще натегнатъ вѣзнитѣ?

* * *

Не!... това положение не е трѣвожността на единъ важенъ моментъ...

Не!... то е нѣщо неизразимо голѣмо...

* * *

Можете ли да се прѣнесете въ сърцата и душитѣ на тия хиляди хора, които утрѣ трѣбва да трѣгнатъ срѣщу тая баснословна крѣпостъ?

* * *

Можете ли да се прѣнесете въ душата и сърцето на тоя народъ — майки, жени, дѣца — чиито синове, мъже, братя, бащи утрѣ ще бждатъ срѣщу непристъпната твърдина, оживѣла вече, страшна, велика, грандиозна, въ душата на цѣль народъ?

* * *

Най-сетнѣ, въ душитѣ и сърцата и на тия, които трѣбваше да я защищаватъ и я защищаваха петъ мѣсеци въ името на това, което за тѣхъ бѣше една длъжностъ — тъмна или ясна!

* * *

Велика тишина...

* * *

Бурята се чувствува.

* * *

Ето я, тя приближава...

* * *

На хоризонта тъмне... страшно е...

* * *

Първият гръм!.. Бурята се разразява...
Разтръсва се небето и земята...

* * *

Страшно и великопънно!...

Турски дѣйствия отъ окопѣ.

Събитието не може да се прѣдаде. Оня, който се опитва да опише Одринския шурмъ, прави непосиленъ опитъ. Да обхванете състоянието на тия хиляди хора, на тия два могъщи военни стана; да обхванете всичко — и то послѣдователно — всичко, което става по тая огнена, пламнала 50 километрова линия; да я обхванете и прѣдадете, каквато е — жива, величава, — не! това е невъзможно. Огдѣленъ

моментъ нѣкой — можете. Но цѣлокупното събитие — не! Велики художници на словото или четката едва-едва сж се приближавали съ успѣхъ къмъ прѣдаването подобни грандиозни дѣла...

Затова да млъкнемъ и, като се помжчимъ да чувствуваме дѣлото, да изслушаме нѣкои официални и други свѣдѣния:

Официален бюлетинъ.

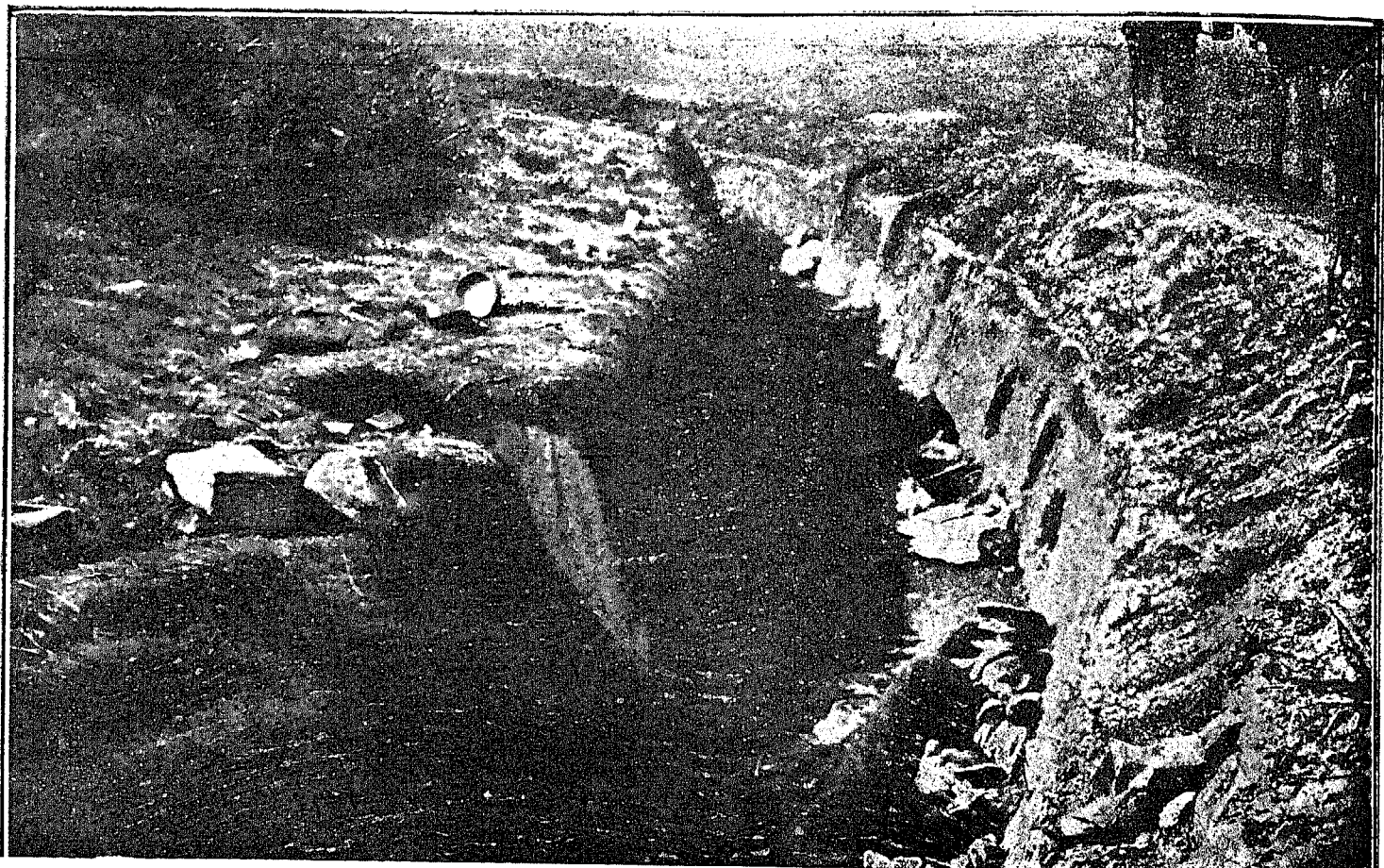
13 мартъ 1913 год., гр. Димотика.

Крѣпостъта Одринъ въ послѣднѣо врѣме бѣ обрѣната въ модерна крѣпостъ, съ модерно въоръжение. Течението на тритѣ рѣки: Арда, Марица и Тунджа, раздѣля крѣпостъта на 4 естествени сектора: източенъ, юженъ, западенъ и сѣверенъ.

Въ източния секторъ сж въздигнати 13 форта съ 25 дългобойни батареи; въ южния 4 форта и 13 батареи; въ западния 2 форта и 2 батареи и въ сѣверозападния секторъ 7 форта съ 36 батареи.

Броятъ на гарнизона, по всячки данни, изглежда, че не е билъ по-малкъ отъ 75000 души, съ 100 крѣпостни и около 450—500 полски орджия.

Противъ крѣпостъта, отначало и до край

Изъ прѣднитѣ позиции.

дѣйствуваше втората армия на генералъ Ивановъ. Слѣдъ пълното обложение на крѣпостъта и организирането на блокадната линия, частитѣ отъ втората армия бѣха разпрѣдѣлени между секторитѣ, възъ основа на слѣдната оцѣнка: Поради достъпностъ къмъ фортовата линия, по близостъта на послѣдната до вътрѣшностъта на крѣпостъта, по сравнителната леснота за приготвлението и изпълнението на атаката, източниятъ фронтъ на Одринската крѣпостъ бѣ избранъ за фронтъ на атаката, а сѣвероизточния му жгълъ (форта Айвазъ-баба и съседнитѣ два на югъ до Кестенликъ и на западъ до Ташъ-табия) за пунктъ на рѣшителна атака. Тази

оцѣнка се постави като основа за разпрѣдѣлението на войскитѣ между секторитѣ, а особено на обсадната артилерия. На второ мѣсто слѣдваше южния секторъ, а на трето — западния и сѣверозападния.

Източенъ секторъ (генералъ Вазовъ). Въ момента на атаката, този секторъ, прѣдвидъ на неговото прѣдназначение да играе рѣшителна роля, бѣше усиленъ до 7 наши пѣхотни бригади или 14 пѣхотни полка, съ 22 полски скорострѣлни батареи (88 орджия). Независимо отъ това, тукъ се инсталираха тритѣ голѣми обсадни орджия. Първата група (сѣверната) имаше 34 орджия и третата (източната) — 30

орджия, или всичко 98 обсадни орджия бѣха поставени на разстояние отъ по 400 метра — което твърдѣ улесни задачата на батареитѣ, безъ да става нужда да смѣняватъ въ послѣдствие позициитѣ си.

Юженъ секторъ (генералъ Кирковъ). Прѣзъ всичкото врѣме на обсадата, този фронтъ се заемаше отъ 2 наши пѣхотни бригади, съ 12 полски скорострѣлни батареи. Независимо отъ това, на този фронтъ бѣха монтирани сръбскитѣ обсадни орджия, на брой 28.

Западния секторъ бѣ завзетъ отъ 3 полка отъ Дунавската сръбска дивизия, II призивъ, подъ началството на ген. Рашичъ — съ своята полска артилерия. Обсадна артилерия на този секторъ не е дадена прѣдвидъ третостепенното му значение.

Сѣверозападния секторъ се заемаше отъ Тимошката сръбска дивизия, първи призивъ, подъ началството на генералъ Кондичъ, въ съставъ 4 пѣхотни полка, съ артилерия, и 6 обсадни орджия. Съвмѣстно съ Тимошката дивизия, на крайния лѣвъ флангъ на сектора дѣйствуваше нашия 55 полкъ, съ едно артилерийско отдѣление отъ 11 дивизия.

Двѣтѣ сръбски дивизии бѣха поставени подъ началството на командующия втората сръбска армия генералъ Степановичъ, а послѣдния — подъ началството на командующия обсадната армия, генералъ Ивановъ. Така щото обсадната армия се състоеше овъ 120000 наша войска съ 380 наши орджия и 40000 сръбска войска съ 98 сръбски орджия.

На 10 мартъ, 7 часа вечерята, се даде по телеграфа слѣдната директива на командующия втората армия: „Втора армия утрѣ, 11 мартъ, съ войскитѣ отъ източния секторъ, да атакува и заеме прѣднитѣ позиции на противника въ този секторъ. Всички останали сектори да подържатъ тая атака съ едно енергично настѣпление“. Командующиятъ втората армия отъ своя страна, сѣщия день въ 11 часа и половина вечерята, издаде слѣдующата заповѣдь по втора армия: „На повѣрената ми армия се възлага задачата да заеме прѣднитѣ позиции на противника и да го отблъсне задъ фортовата линия, за което заповѣдвамъ:

1. Утрѣ, 11 мартъ, 1 часа слѣдъ пладнѣ, да се почне артилерийската подготовка съ всичката обсадна и полска артилерия въ всички сектори.

2. Прѣзъ нощта на 11 сръщу 12, пѣхотата, подъ защита на обсадната и полска артилерия, да настѣпва и на разсѣмване да заеме прѣднитѣ позиции на противника, споредъ както е указано въ директивата ми отъ 1 мартъ т. г.“

Операциитѣ. На 11 мартъ въ 1 часа слѣдъ пладнѣ се почна общата артилерийска подго-

товка отъ всичкитѣ сектори, съ всичкитѣ обсадни и полска артилерия. Подготовката се продължи до 8 часа вечерята. Противника отвърщаше съ всичката си крѣпостна артилерия. Прѣкратяването на бомбардировката отъ източния и южния сектори къмъ 8 часа вечерята е направено съ цѣль да се даде възможность на нашитѣ атакуващи колони да заематъ спокойно и въ редъ своето изходно положение за атаката на прѣднитѣ позиции и да въведатъ въ заблуждение противника. Въобще, артилерийския двубой прѣзъ този день се води съ пълна енергия, въ течение на 7-8 часа.

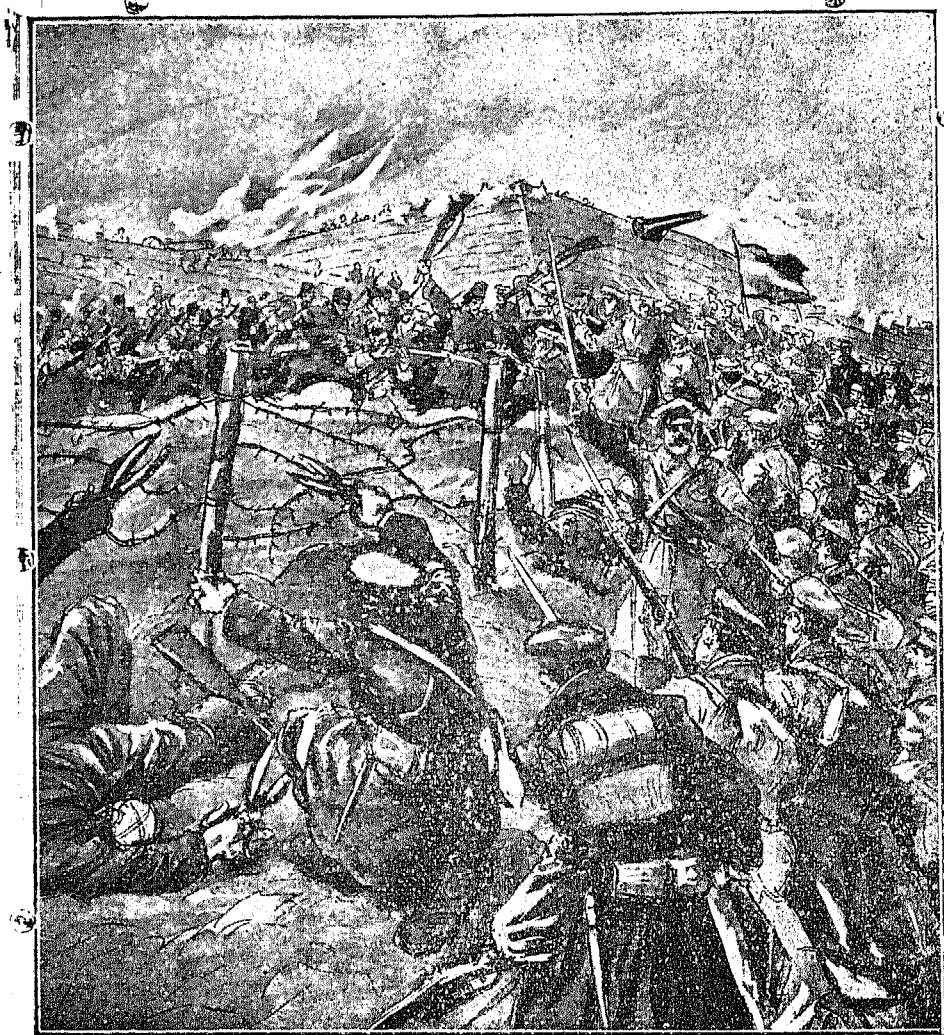
12 мартъ. Прѣзъ нощта на 11 сръщу 12 мартъ, къмъ 3 часа и половина, нашитѣ пѣхотни частъ отъ източния секторъ начеватъ настѣпването си къмъ Кумъ-дере, което прѣминаватъ до 4 ч. и 15 м. сутринята. Противникътъ посрѣщна настѣпающитѣ колони съ силенъ пушеченъ и артилерийски огънь. Въ сѣщото врѣме нашата артилерия откри огънь сръщу прѣднитѣ турски позиции. Подъ защитата на артилерийския огънь, пѣхотата настѣпва смѣло напредъ и на разсѣмване атакува противника „на ножъ“ и завзе прѣднитѣ му позиции. Турцитѣ отстъпиха на главната си фортова линия, а нашитѣ войски отъ източния секторъ заеха прѣднитѣ турски позиции: Кушъ-тепе, Маслакъ, Малъ-тепе, Сапунджиларъ и Демиръ-капу. На прѣднитѣ позиции нашитѣ войски заловиха 12 орджия и 300 плѣнници.

Въ сѣщото врѣме нашитѣ отъ южния секторъ завладѣватъ Памукъ-съртъж и повеждатъ атака сръщу Токатъ-баиръ и Доуджарасъ. Тимошката сръбска дивизия достига линията между чифлика Екмекчикъкой и моилата, западно отъ Кадънкой, на около 3 км. отъ фортовата линия. Нашиятъ 55 полкъ достига до прѣднитѣ позиции на Ючъ-тепелеръ. Сръбската Дунавска дивизия води бой за завладяване Папазъ-тепе.

Въ такова положение осѣмнаха войсковитѣ части на 12 мартъ. Поставената задача — завладѣването на прѣднитѣ позиции прѣдъ източния секторъ и отхвърлянето на противника задъ фортовата му линия — бѣ постигната и частитѣ отъ източния секторъ захващатъ да се затвърдяватъ на тия позиции. Съ завладѣването на прѣднитѣ позиции се начева систематическата борба за добиване надмощие надъ артилерията и за разрушението на фортоветѣ. Прѣзъ цѣлия день артилерийския двубой се води съ най-голѣма интензивность. По единъ поясъ отъ 50 километра около Одринъ се прѣскаха ежеминутно съ хиляди-снаряди, които разрушаваха укрѣпленията и орджията, деморализираха защитницитѣ имъ и прѣдвѣщава близкия край на крѣпостта. Подъ този адски артилерийски огънь пѣхотата бодро крачи напредъ и къмъ

10 часа вечерта се спира на 200—300 крачки прѣдъ фортовата линия на източния секторъ. Последниятъ моментъ, момента на шурма, настѣпва. Артилерийското надмощие на нашата артилерия се чувствува вече, тъй като много турски батареи прекратиха отбраната си. Нашата пѣхота залавя още 1000 плѣнници и 20 оръжия, отъ които 7 веднага обръща съ гърлата къмъ противника.

Артилерията продължава да гърми и разрушава окончателно поколебания защитникъ на крепостта. Пѣхотата рѣже и унищожава всички изкуствени прѣпятствия за да си отвори свободенъ достѣпъ до фортовата линия. При този непоколебимъ устремъ напредъ, при това геройско държане на нашата храбра пѣхота и разрушителната способностъ на могщата артилерия, въ 11 часа слѣдъ пладнѣ, на 12 мартъ,

Завладѣване фортоветъ.

се даде слѣдующата кѣса заповѣдь: „Фортовата линия на източния секторъ да се нападне и завладѣй“.

На смѣлата заповѣдь на главнокомандующия нашитѣ войски отговориха съ една смѣла атака, която ще остане паметна въ нашата история и съ която справедливо ще се гордѣе армията ни. И тай: на 12 мартъ вечерта положението бѣше слѣдующето: на източния секторъ войскитѣ се намиратъ на разстояние 200—300 крачки отъ фортовата линия; въ южния секторъ се води една ожесточена борба,

гърди съ гърди, за прѣвземането на Токатъ-баиръ; сръбската Дунавска дивизия прѣзъ цѣлия день възобновява усилията си за завладѣването на Папазъ-тепе, а Тимошката сръбска дивизия остава въ сѣщото положение, което заемаше и сутринята.

13 мартъ. Прѣзъ цѣлата нощ се води една жива артилерийска стрѣлба отъ двѣтъ страни. Нашата пѣхота, слѣдъ унищожаването на изкуственитѣ прѣпятствия и съ изгръвването на мѣсечината, подъ защитата на своята могща артилерия, се хвърли „на ножъ“ и по-

степенно завладѣва фортоветъ на цѣлия източенъ секторъ, като падатъ най-напрѣдъ: Айвазъ-баба и Айджиолу (съсѣдни), а слѣдъ тѣхъ и останалитѣ фортове: Кестевликъ, Куру-чешме, Илдъзъ-табия, Топъ-йолу, Кавказъ-табия и Каикъ.

Въ туй врѣме, когато пѣхотата настѣпваше напредъ, придружающитѣ я полски батареи слѣдваха непосредствено подиръ ѝ, а на 100—200 крачки по-назадъ гаубичнитѣ батареи, които, съ завладѣването на фортовата линия, веднага се затвърдяватъ въ нея и наче-

ватъ една ожесточена стрѣлба противъ отстъпващитѣ къмъ града турски войска. Къмъ 7½ часа сутрията цѣлата фортова линия на източния секторъ бѣ завладѣна отъ българскитѣ войски, които почнаха да прѣслѣдватъ енергично отстъпващитѣ турци къмъ сѣверозападния секторъ, дѣто още се държаха. Къмъ 9 ч. прѣди пладнѣ се започна обстрѣлването въ тилъ и на този секторъ отъ нашитѣ гаубични батареи. Шукри-паша, виждайки безизходното си положение, дава заповѣдъ за подпалването на складоветѣ въ югозападния секторъ. Къмъ

Шукри-паша се прѣдаде.

10 часа прѣди пладнѣ, нашитѣ войски отъ източния секторъ завладѣватъ града по лѣвия брѣгъ на Тунджа и къмъ 12 часа по пладнѣ топовната стрѣлба по цѣлата линия започва да утихва. Въ южния секторъ боятъ продължава до 11 часа прѣди обѣдъ, а въ западния — до 12 часа по пладнѣ. Къмъ 1 часа слѣдъ пладнѣ не се чуваха вече никакви гърмежи. Въ 1½ часа Шукри-паша се прѣдаде на командующия обсадната армия, генералъ Ивановъ.

И така, въ 1 часа слѣдъ пладнѣ, на 11 мартъ, бѣ даденъ първия изстрѣлъ, сигнала за атаката. Къмъ 1 часа слѣдъ пладнѣ, на 13 мартъ, се дава послѣдния изстрѣлъ. Тѣкмо 48 часа се води една ожесточена борба, борба за животъ и смъртъ, между обсадители и обсадени, когато къмъ 1 часа подиръ пладнѣ надъ гор-

дата Одринска крѣпостъ се издигна българското трицветно знаме. Този моментъ историята ще запише като моментъ, отъ който Одринъ принадлежи на България.

Атаката на Одринъ коства 10—11000 храбри български синове и 1200 такива на съюзната сръбска армия.

Въ Одринъ българската армия плѣни около 14 паши, 2000 офицери, 60000 долни чинове, залови 16 знамена, 600 оръжия, много бойни припаси и пр.

* * *

Одринската епопея се свърши.

* * *

Прѣзъ кръвъ и сълзи България въздъхна.

* * *

Тежка бѣше нейната радост...

* * *

И въ радостта си тя горко плака.

* * *

Одринъ падна! Одринъ падна!

* * *

Плѣнениѣ наши.

Вѣстѣта се пронесе, като мълния; въ 2-3 часа тя прѣскочи границатѣ на България, прѣмина океана...

* * *

Възрадваха се много.

* * *

Но никой другадѣ прѣзъ радостта не плака: плака само малката героиня България...

* * *

Честѣта иска да отдадемъ оная данъ на почетъ и похвала и на сръбското войнство, която то заслужна, колкото я заслужва...

* * *

* * *

Хвала на животѣ!
Поклонъ на умрѣлитѣ!

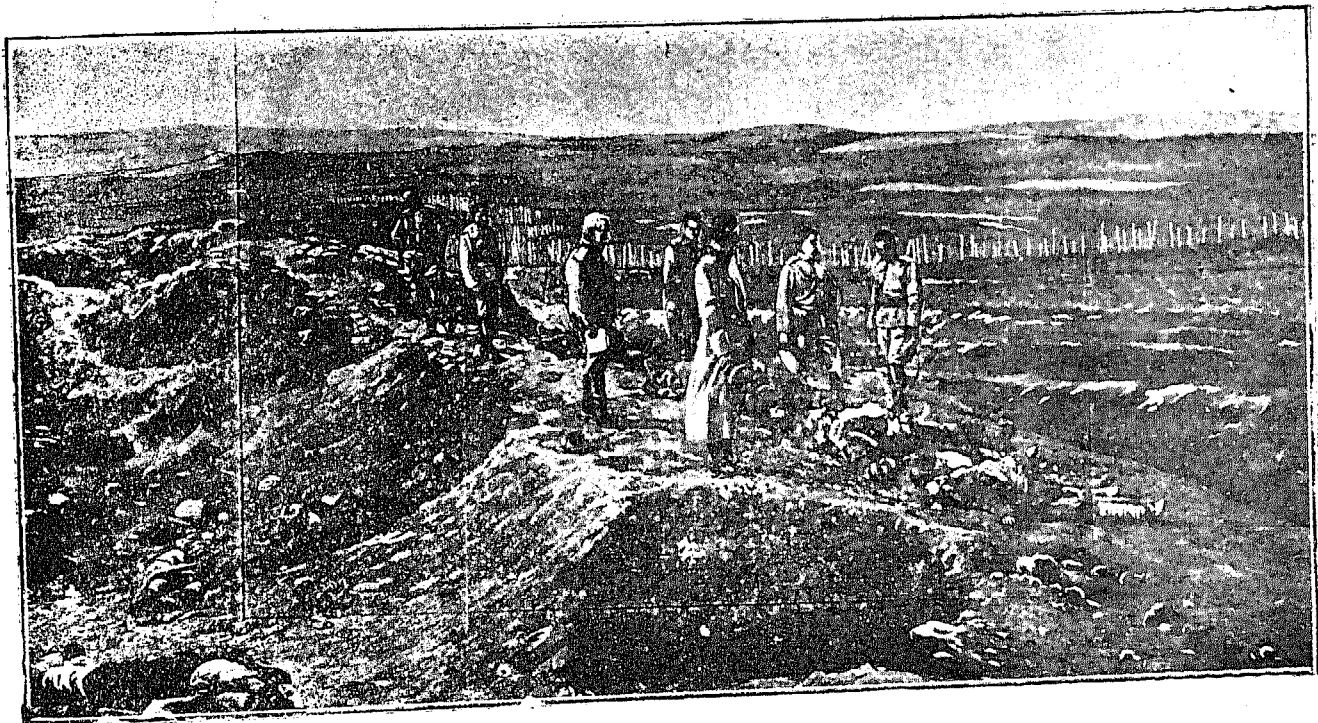
ВЪРХУ ФОРТА АЙВАЗЪ-БАБА.

На сто ада ревоветъ бѣсни,
На сто грѣмотевици небесни
Свѣтоломни трѣскъ, грохотъ страшенъ
Чу ти, о Айвазъ-баба, уплашенъ!
Днесъ мълчане. Само рани тежки
Носи твойто теме разорано,
Съ кжсове отъ членове човѣшки
Съ загорѣла турска кръвъ облѣно.
Тихо днесъ. Нѣмѣятъ твойтъ
Грѣмоблъвни, зѣпнали топове,

Не реватъ подъ тебъ »ура«! героитѣ,
Що летѣха тукъ съ крила орлови.
Спятъ подъ дървенъ кръстъ въ могилки прѣсни
Лѣвоветѣ, кости тукъ сложили,
На България дѣцата честни
Съ великанскитѣ души и сили.
Сичко пусто вечъ и глухо тука!
Не се чува на живота звука,
Едно само днесъ те населява:
Българската безконечна слава,

Айвазъ-баба, 25 мартъ 1913 год.

Ив. Вазовъ.

Великото жертвоприношение.

Великото жертвоприношение.

Свършено е велико дѣло — велики сж и неговитѣ жертви. Полето е посѣяно съ трупотѣ на падналитѣ.

* * *

Откакъ се е захвапала човѣшката история и до денъ днешенъ човѣшна кръвъ се пролива на потоци: нѣма голѣмо дѣло въ историческии животъ на народитѣ, нѣма подобрене, нѣма свобода, която да не е изкупвана съ кръвъ и сълзи. Човѣшката история върви по свои пѣтъ и, колкото и кръвопролитие да е противно на човѣшкото сърце, историята го е, уви, налагала съ своята страшна неумолимостъ и послѣдователностъ.

* * *

Около Одринскитѣ крѣпости, дори въ самитѣ редути, дѣто доскоро ехѣше адския тъ-

тенъ, сж склопили очи послѣднитѣ жертви на страшната атака, шурмуването. Доскоро у нѣкои отъ тѣхъ имаше слаби признаци на животъ: въздишка нѣкаква, излѣзла отъ измъченото тѣло или пѣкъ (кой знае!) отъ дълбочинитѣ на душата въ послѣднитѣ отблѣски на съзнанието, на връзката съ земята, съ живота... Или пѣкъ склопенитѣ очи силомъ се отварятъ, хващатъ още нѣкой лжчъ отъ свѣтлината на слънцето и пакъ се затварятъ...

Сега всичко замира, замира, умира.

Смъртта простира мрачната си завѣса.

Великото жертвоприношение е извършено. И една цѣла страна, която даде жертвата, въ върховенъ трепетъ и болка, устремява очи прѣдъ далечината и като че ли иска да прогледне и узнае, кои сж жертвитѣ...

— Да би могла да мине тая горчива чаша отъ мене, казва всѣки...

* * *

Въ мълчалива почетъ сж се приближили живитъ надъ умрѣлитъ... Тѣ единички, въ името на земята, която ги е родила, въ името на идеята, за която сж прѣнесени, отдаватъ почетъ тѣмъ... Главата неволно се наклонява; колѣнитъ се прѣгъватъ въ молитвено положение: иска ти се да колѣнячишъ прѣдъ тоя жертвеникъ, прѣдъ великото жертвоприношение. —

Молитвата на офицера.

Посвет. на зап. офицеръ Т. Дим.

Поручикъ Д. бѣше запасенъ офицеръ. Офицеръ по-рано, той бѣше участвувалъ въ политическитъ вълнения на страната и слѣдъ това бѣ напустналъ службата.

Сега бѣше пакъ въ редоветъ на войската.

* * *

Прѣнасиле паднали офицери.

Сражението около Одринъ продължаваше. Щурмътъ бѣше въ разгара и силата си. Поручикътъ бѣ натоваренъ съ една поржчка и сега бѣ въвъ отъ огнената линия.

Бѣше се запрялъ на една височина, недалеко отъ единъ прѣвръзоченъ пунктъ.

Огненитъ фейерверки се прѣскаха, експлодираха; земята тѣтнѣше. —

Ранени върволица пристигаха, минаваха край него и отиваха на прѣвръзка.

Поручикътъ гледаше замисленъ, увнесе се въ мисълта си...

Раненитъ минаваха почти безъ охкане, търпеливо.

* * *

Поручикътъ ги гледаше; очитъ му се налѣха съ сълзи.

Той бръква съ ржка въ джеба си, извади пари. —

Сетнѣ, сѣкашъ, се засрами отъ себе си, върна паритъ въ джеба и се спустна при раненитъ...

Той изпита това, което мнозина сж изпитвали въ такива минути: желанието да обхванетъ почернѣли синове и да ги цѣлува съ пламъка на душата си.

Но и тукъ се запря, не посмѣ, отдрѣпна се...

Струваше му се, че ще светотатствува...

* * *

И като отстъпи почтително нѣколко крачки, поручикътъ издигна очитъ си.

— Искаше ми се, казваше той сетнѣ, да викна Бога, като гледахъ тия хора, мълчаливи, страдащи и пакъ горди въ съзнанието си, да Го викна и да се помоля — не за друго, а да се помоля да вразуми Богъ ония, които ржководятъ, по силата на живота, тоя народъ, да вразуми Той тѣхъ, да опазятъ силитъ, добродѣтелитъ на тоя народъ, да не развалятъ тая хубава душа на народа... Да! Да не развалятъ тоя чудно хубавъ, тоя чудно добъръ народъ. — Само това желяехъ да се помоля, допълняше съ въздишка добродушниятъ офицеръ.

Слѣдъ прѣвземането.

Одринъ падна въ български рѣцѣ. Него-
вото завладѣване не се ознаменува съ никакво
порочно дѣло отъ побѣдителната войска.

Напротивъ, всички отбѣлѣзаха културата
на българския войникъ не само на бойното

поле, но и като побѣдителъ — надъ врага си.
Животъ закипѣ изново въ града — жи-
вотъ отъ други характеръ.

Понечето войски полетѣха надолѣ, къмъ
Чаталджа.

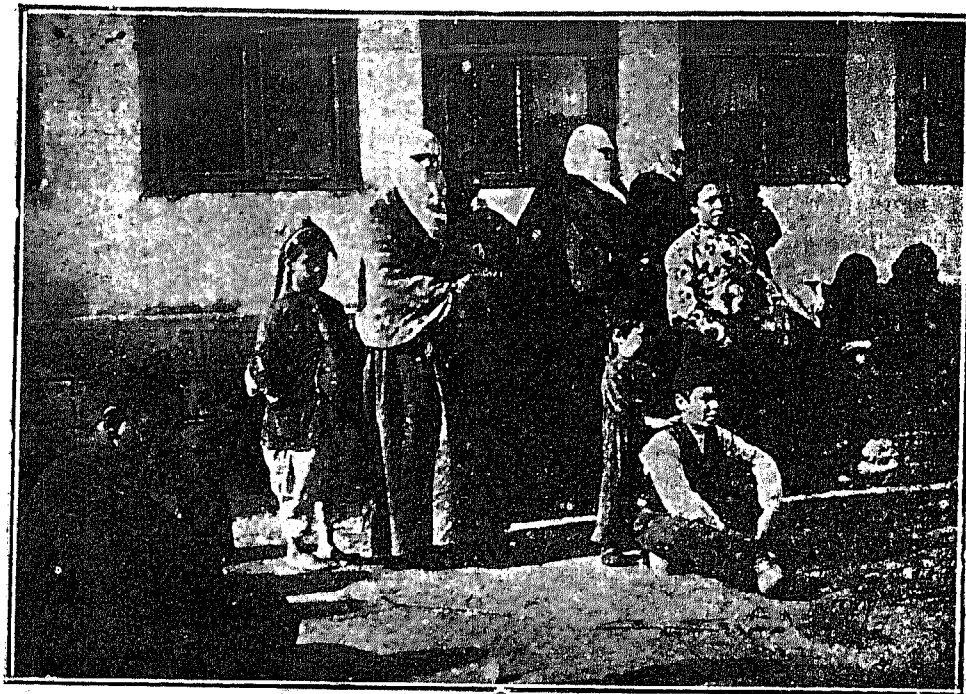
Засноваха кола съ провизии въ Одринъ и
отъ Одринъ.

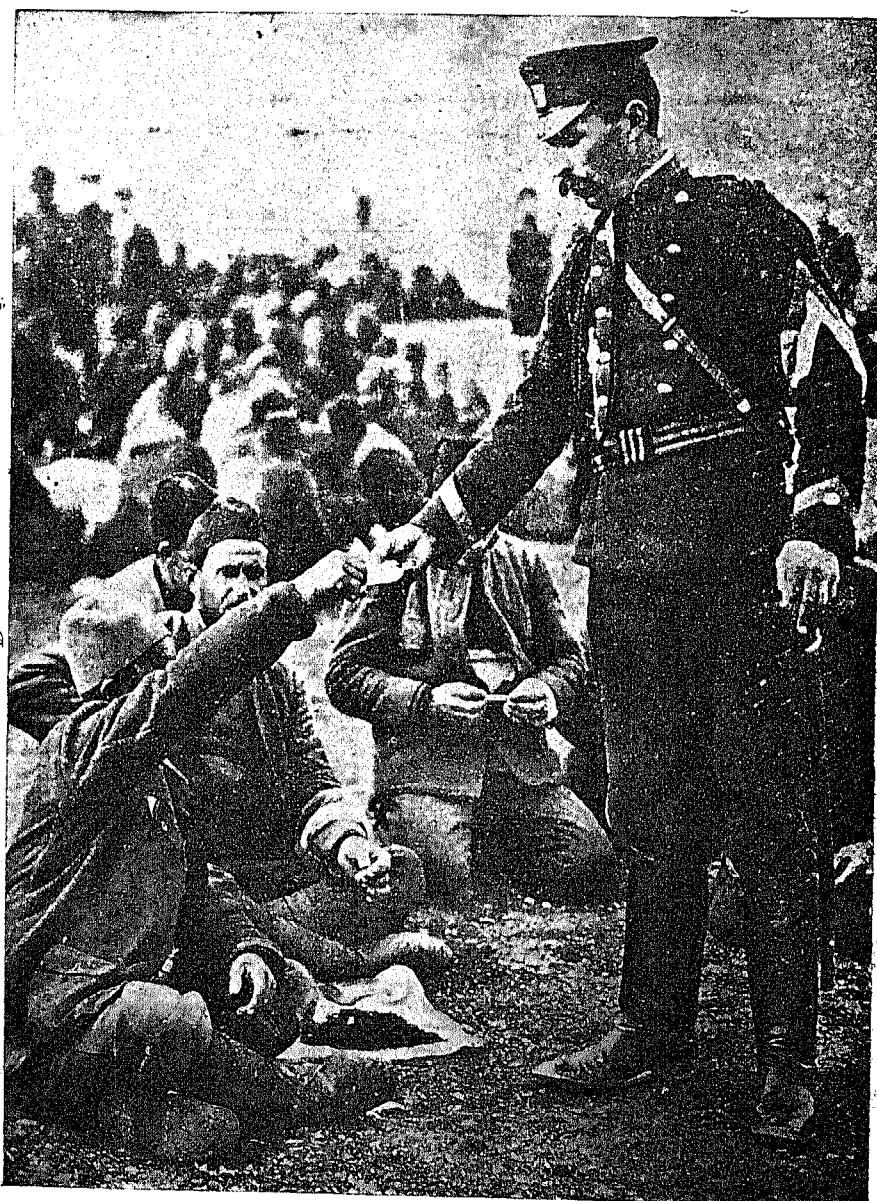
Турски трофеи къмъ Чаталджа.

Въ Одринскитѣ улици.

Турского население слѣдъ падането на града.

Българитѣ спрямо плѣненитѣ турци.

Особна грижа се положи за бѣднитѣ.

* * *

Прѣдметъ на особна грижа, колкото и да бѣ това трудно въ първитѣ дни, се положи и за плѣнницитѣ, тия мѣченици, които, трѣбва да се признае, изпълниха дълга си и се биха,

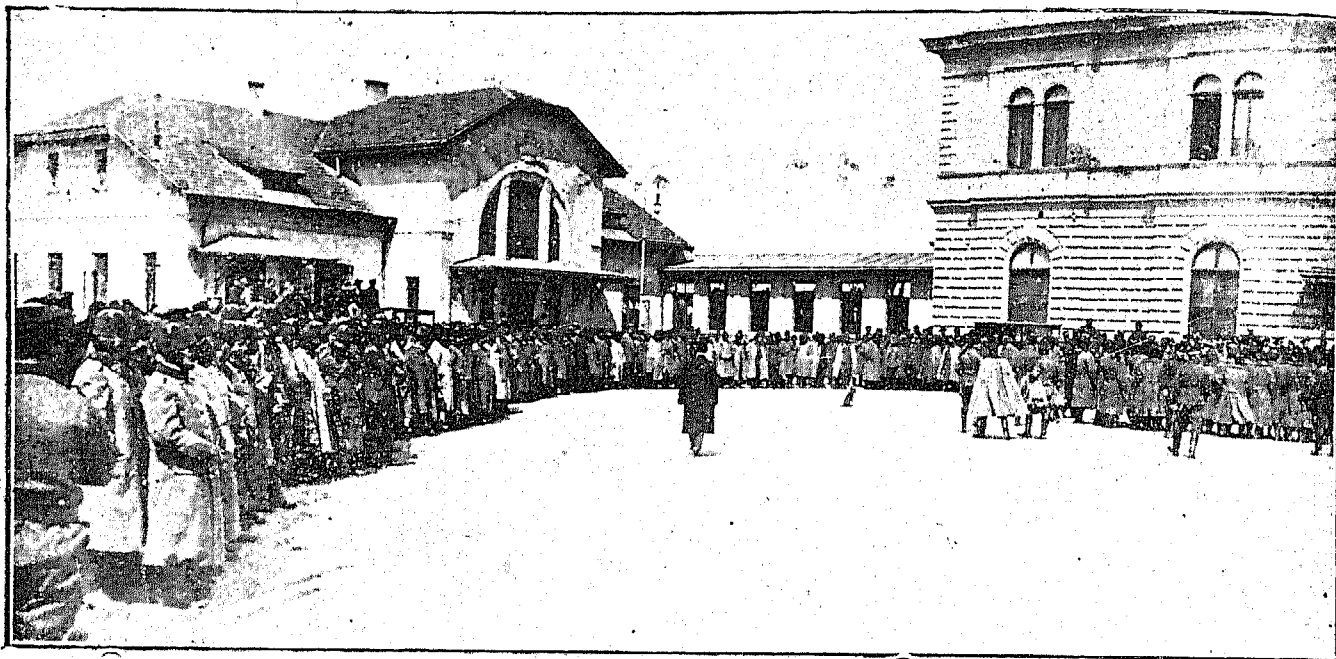
като дадоха много жертви.

* * *

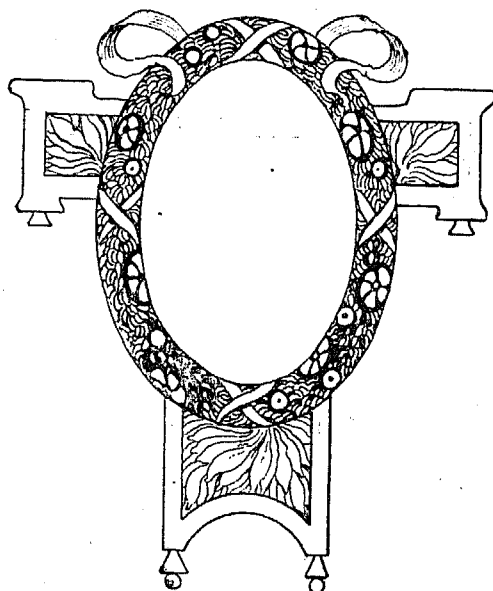
Голѣма частъ отъ плѣнницитѣ, заедно съ офицеритѣ и Шукри-паша, бидоха откарани въ Софин, дѣто намѣриха не само човѣшото, но дори и приятелско третиране.

Турски плѣнници.

Одрински плънини въ София.

Съюзниците. Войната между съюзниците.

Великото дѣло — съюзяването между балканскитѣ народи — имаше своитѣ слаби страни. Червеятъ почна да го гризе отвжтрѣ още много рано. Мисълта за съюзяването бѣше много популярна, ала тя искаше и справедливи жертви, и много искреностъ между съюзникитѣ. Като откъсна частъ, отъ собствената си снага и я прѣдостави, по извѣстенъ начинъ, доброволна жертва на съюзницата си Сърбия, България, чужда на непочтеностъ въ отношенията си,

смѣташе, че Сърбия ще ѝ се отплати съ същата искреностъ и че, съ погледъ въ бъдещето, ще разумѣе, какво велико дѣло ще се закрѣпи на полуострова. —

Наречете го дълбоко противорѣчие на интереситѣ, наречете го завистъ между двата народа — но разрушителното дѣло се почна почти едновременно съ съюзяването.

Сърбитѣ вѣвлѣкоха въ своитѣ непочетни дѣла и Гърция!

Малъкъ изгледъ отъ Битоли.

Понеже военнитѣ дѣйствия палагаха на България да дѣйствува по посока къмъ Одринъ — Цариградъ, то Сърби и Гърция, като съюзници, естествено, оставаха да дѣйствуватъ прѣдимно въ Македония.

Македонскитѣ земи бѣха окупирани отъ сърби и гърци, като съюзници. Подѣлбата трѣбваше да стане, споредъ склученитѣ договори, слѣдъ мира съ турция.

Побѣдената Турция — слѣдъ вторитѣ дѣйствия при Чаталджа, Шаркьой и Булаиръ, слѣдъ падането на Одринъ, прѣклони глава и подписа на 17 май 1913 год. миръ въ Лондонъ.

До това врѣме, обаче, нечиститѣ замисли на Сърбия и Гърция бѣха се показали доста ясно. Тѣ поискаха земи, които нито по народонаселение, нито по история, нито по договора, който бѣха склучили, не принадлежаха

на тѣхъ. Тѣ поискаха ония земи, които, ако се само споменѣха при договоритѣ, биха направили самото съюзяване невъзможно още въ самото начало.

А никога на полуострова не би настаналъ миръ при разпокъсани народи. Здравиятъ смислъ налагаше, щото всѣка държава да простре своитѣ граници споредъ народнитѣ — етнографскитѣ — граници и да заживѣе въ тѣхъ въ миръ и култура.

Но не въ тая посока трѣгнаха Гърция и Сърбия. Враждебното отнасяне на сърбитѣ къмъ македонскитѣ българи, които ги посрѣщнаха радушно, като освободители-съюзници; неприязненото държане на гърцитѣ въ Солунъ спрямо малкия български гарнизонъ — всичко това бѣха прѣдвѣстници на зловѣща буря.

За да прѣдотврати грозещата я опасность, България изтегли полека-лека, а сетнѣ, слѣдъ 17 май, всичката си войска къмъ сръбска и грцка окупирани територии.

Направиха се всевъзможни опити за споразумѣние.

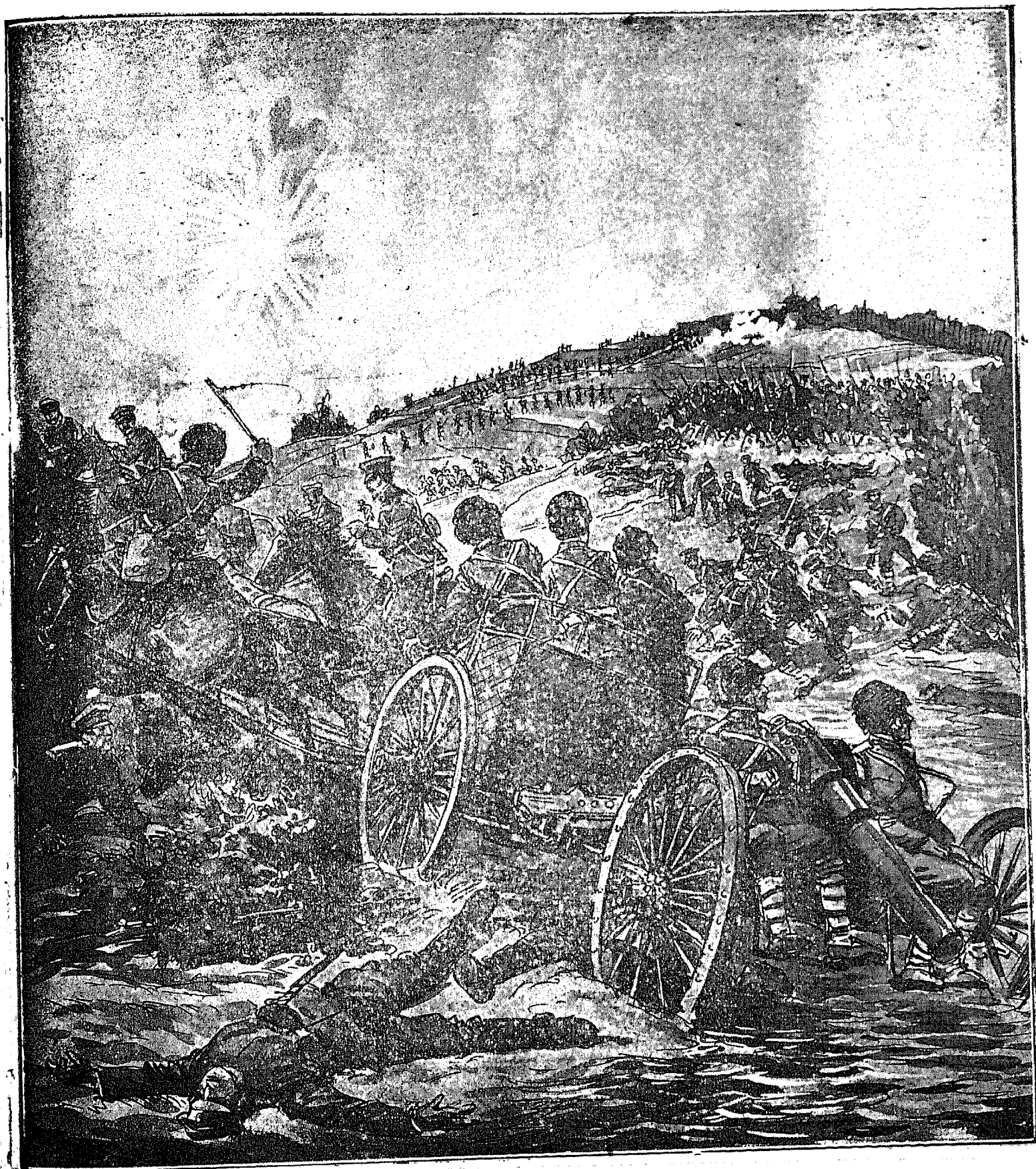
Явно бѣше, обаче, че България бѣ турена на око, че тя трѣбваше да бѣде ограбена.

Кървави схватки. — Сбивания между българи и гърци къмъ Солунъ.

Досегашниятъ съюзници застанаха единъ срѣщу други, готови да се хванатъ въ смъртенъ бой.

Изпърво се захвана съ малки кърпави схватки, които като че имаха случаенъ, непрѣдвиденъ характеръ.

Българи отъ Солунъ търсятъ убѣжище отъ грѣцки прѣслѣдванія.

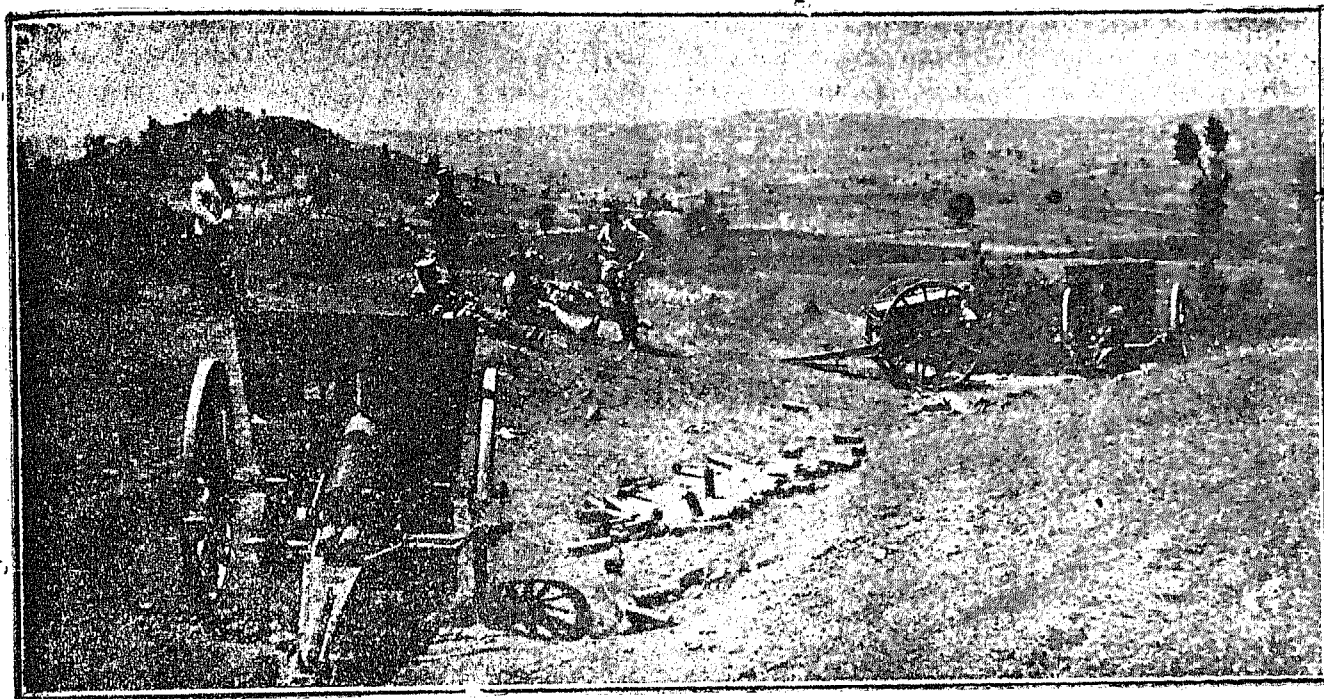
При тия първи проявления на недоразумъ-
нието не бѣ пощадено и мирното население.
Озлобление проникваше надълбоко и погуб-

ваше не само съюзната идея, но и всѣко чув-
ство на човѣщина.

* * *

Боя при Кукушъ.

Гръцка артилерия.

Гръцки войници избиват беззащитно население.

Опитът да се разрѣшатъ споровѣтъ между
сюзниците по миренъ начинъ и чрѣзъ посрѣд-
ничество—посрѣдникъ-арбитръ какъвто бѣ от-
реденъ руския императоръ, отидоха безплодно.

* * *

Намираме се прѣдъ събития, които тепърва
историята ще проучи и ще се изкаже по тѣхъ.

Опожарения градъ Мелникъ.

Тя ще опрѣдѣли дѣйността на всѣкиго отъ съюзниците, вината му, честността или безчестието му.

България, обаче, може да каже, че опазва чиста челото си.

Защо?

Тя имаше съюзъ и договоръ и искаше изпълнението му.

За него тя бѣ дала своята честна дума, въ името на него тя призова синовете си и тѣ мръха.

За нищо друго!

Тя създаде договоръ, тя искаше свободата на сънародниците си!

Кой ще я упрѣкне? Въ какво тя измѣни?

Че ти ставаше значително голѣма по територия?

— Това бѣше твърдѣ естествено.

Тя за нищо чуждо се не полакоми, на нищо чуждо не посегна.

Въ що състои прочее, пейния грѣхъ?

Никой не може отговори на тоя въпросъ, защото тя нѣма грѣхъ. Грѣхътъ ѝ може да бѣде само, че не прѣклони глава прѣдъ една жестока необходимостъ.

Но нека оставимъ историята подробно да уясни събитията, погрѣшките, неблагоприятното, ако ги има, а ние да посочимъ само събитията.

Прѣзъ юний съюзитѣ войски, стоящи една срѣщу друга, се навърлиха въ смъртенъ бой и съюзнишката война се почна.

Изтрѣблението на съюзниците помежду имъ бѣ страшно, а често и отъратително.

И нови имена — кръвъ, слава и позоръ — се записаха въ историята.

Кукушъ, Султанъ-тене, Щипъ, Криволакъ! и пр. и пр.

Неустановена още напълно на бойната ли-

ния, българската армия, макаръ уморена и изтощена, не само отбиваше неприятеля, но на много мѣста мина въ настѣпление. Съюзенитѣ сърби и гърци, отрано приготвени, правѣха послѣднѣо напръжение да сломятъ българското воинство. На югъ, къмъ Солунъ, гърцитѣ, възползуващи отъ малкото войски, които имаше срѣщу тѣхъ, съ тройни и четворни сили настѣпиха. Но боя, напр., при Кукушъ не остане паметенъ за тѣхъ... При сѣ това, тѣ имаха малкъ успѣхъ, който, на край, щѣше пакъ фатално да свърши за тѣхъ, ако, ако... безчестieto не бѣ се обадило другадѣ...

Положението на сърбитѣ сѣщо не бѣ задоволително. — Макаръ и укрѣпени на силни позиции, тѣ никѣдъ не могатъ да посочатъ на рѣшителни успѣхи. Нашата армия, обаче, не бѣше съсредоточена и събрана, и когато се готвѣше да нанесе сигурниятъ и несъмняниятъ ударъ на съюзнитѣ врагове, други, непрѣдвидени условия се вмѣсиха...

Новиятъ таенъ съюзникъ, Ромъния, се обади, сразената Турция се навдигна...

* * *

Междусъюзнишката война е едно пѣколкодневно само стѣлкѣние. Онова, което я много отличава, това е разорението, което опияненитѣ отъ случаенъ, незначителенъ успѣхъ врагове извършиха върху беззащитното българско население, което сѣтѣ, съ едно въроломство, приписаха на българитѣ.

Цѣтущи градове и палавки пламнаха въ огънь и пожаръ. Жени и дѣца бидоха избити безмилостно, а които успѣха да се спасятъ, образуваха дълга верига бѣжанци къмъ България.

Отечеството въ опасность!

La patrie en danger!

Отечеството въ опасность! Младитѣ сѣ на първата бойна линия. Врагаве отъ всѣка страна!

На Овче-поле и по Вардаръ се трупатъ въ бѣсна вражда сръбски и черногорски полкове; отъ югъ коварно се възправя и ехидно се смѣе оная, която вѣкове е внасяла отрова въ българската снага и духъ — възправя се Гърция! Прѣзъ Дунавъ нахлува Ромъния, а отъ югъ се е възмогнала изново сразената Турция!

Отечеството е въ опасность!...

Историята почти не знае такава безчестие,

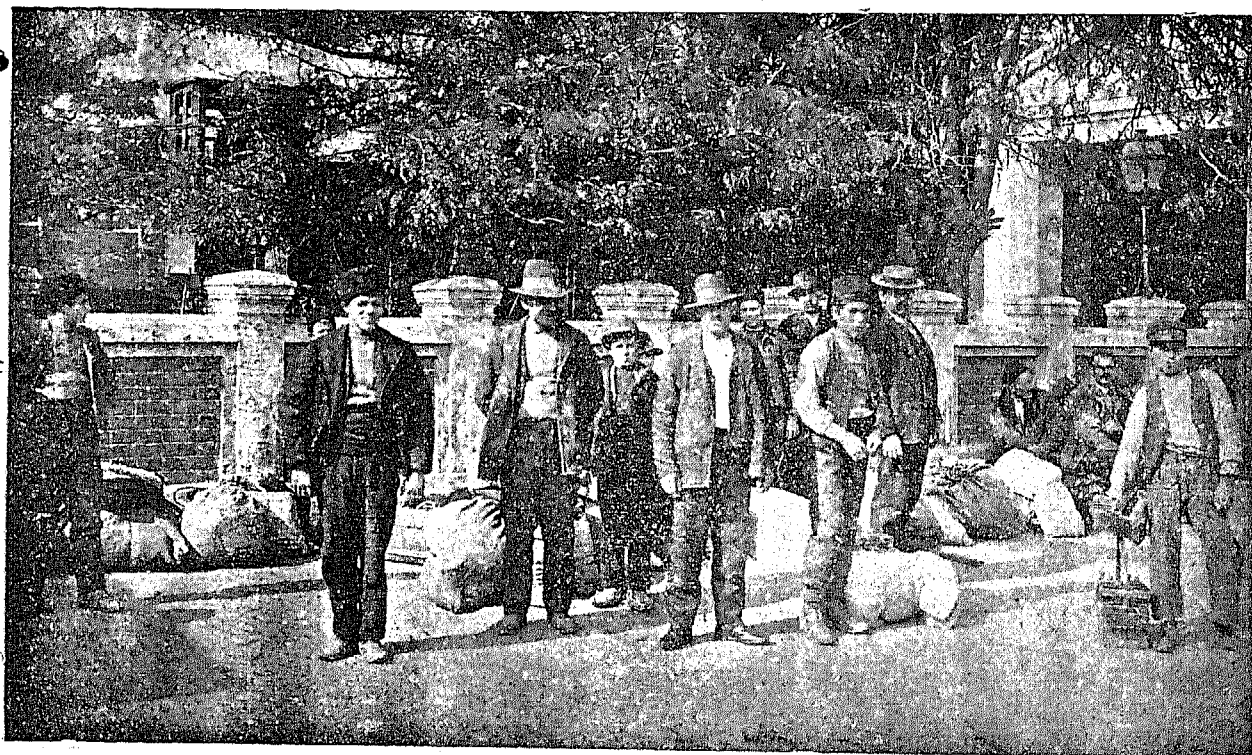
такава низостъ; историята не познава такава острѣвение, съ нищо неоправдано, съ нищо немотивирано, освѣтъ съ... алчностъ...

Всичко, което е що-годѣ здраво, годно за орѣжие е подъ знамената. Войната — народна — добива такъвъ пълненъ образъ.

Смутено стоятъ прѣдъ нависналитѣ надъ отечеството облаци, свиканитѣ подъ знамената послѣдни бойни сили. Тѣ не сѣ весели. Бѣлобродъ почти оцѣлчевецъ е опрѣлъ слава на рѣжка, обронилъ чело: напръдъ му се мръка измѣчениятъ образъ на отечеството...

Опълчението под знамената.

Последни доброволци и данъчни войници.

Скръбта на славянството.

Мисълта за единство, за сближение между славянските народи е стара мисъл. Породена въ тежки за славянството дни, още въ VII в., тя бързо се е разпространила между славянските народи: руси, чехи, сърби, хървати, словенци и пр. Хора на науцата станаха горещи

привърженици на тая мисъл, проповѣдваха я, като намираха спасението на славянските народи въ тяхното единство. Поети пламенно я възпѣваха. Мисълта, чувството за славянска взаимност силно се прояви и въ важни исторически моменти: въ името на тая мисъл сла-

яни отъ разни страни се биха за свободата на Сърбия; въ името на нея се подкрѣпѣха въ културния си животъ, въ образованието на своята младежъ. На тая мисълъ, на това чувство се пада и значителенъ дѣлъ, значителна роль въ освободителната руско-турска война въ 1878 год. — И, при сѣ това, мисълта за славянско единство не може да стане здрава, трайна, плодоносна идея.

Не само това.

Но вражда, понѣкога страшна вражда, обхваща славянскитѣ народи.

Сѣбитията отъ 1912—13 год. бѣха едно честито начало за сближение славянскитѣ народи — Сърбия, Черна-Гора и Бѣлгация — и въ сѣщото врѣме окончателно, може би, погребяха идеята за славянска взаимностъ.

Въ смъртна вражда сѣ се възмогнаха

Плачеща Славия.

сърби, бѣлгари и черногорци, доскорошни съюзници за велико дѣло, за велика идея. Въ кърви потѣнали, лежатъ тѣ, хванали се за гуша, а надъ тѣхъ, съ дълбока тѣга поглежда Славянството, майка Славия.

Какво чувствува тя? Какво мисли тя?

* * *

Идеята за славянска солидарностъ и единство е идея, която подлежи на ново оцѣняване, на ново обсъждане, на прѣоцѣнка.

Нашедствието на ромѣнитѣ.

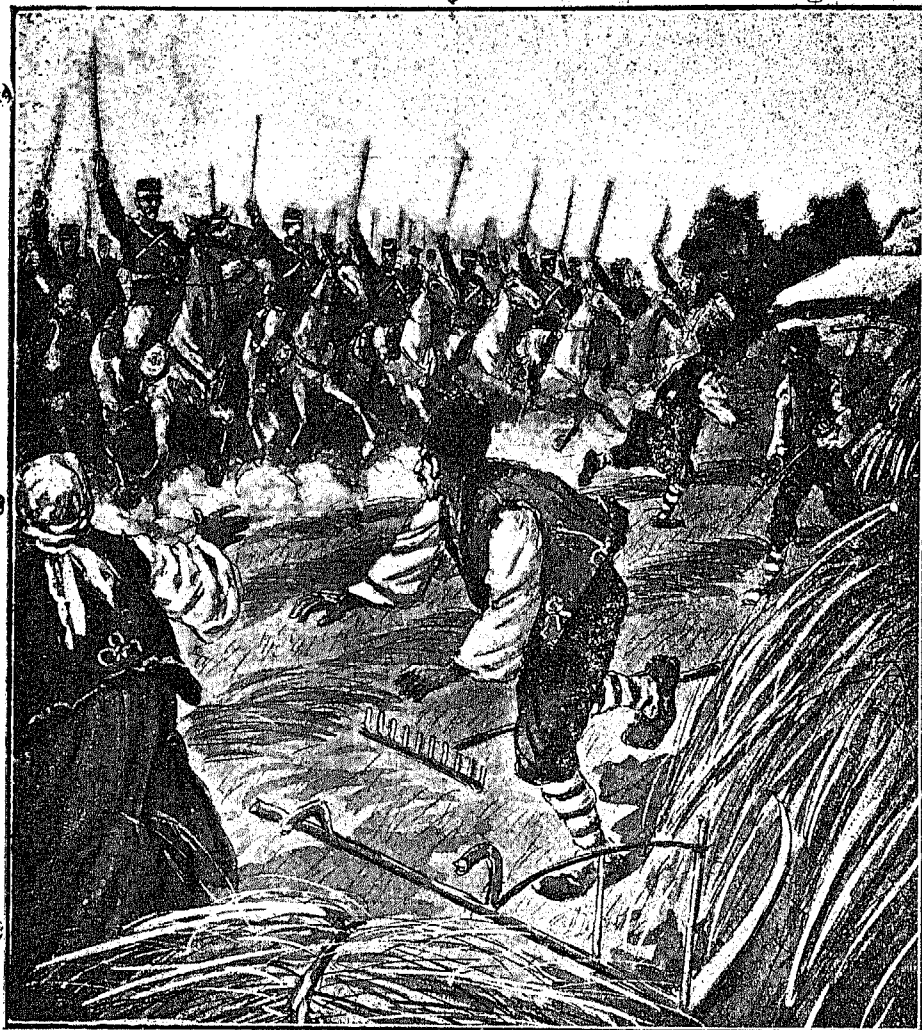
Онова, което сломи Бѣлгация и което я накара въ тия тежки неволни дни да привие глава, то бѣ, прѣди всичко, нахлуването на ромѣнитѣ. Тайно съюзена съ неприятелитѣ на

Бѣлгация, тя нахлу прѣзъ Добруджа и Дунава и прѣдяви искания не само за себе си, не само за територия. Възправенъ срѣщу сърби, гърци и черногорци — бѣлгаринътъ не само че не

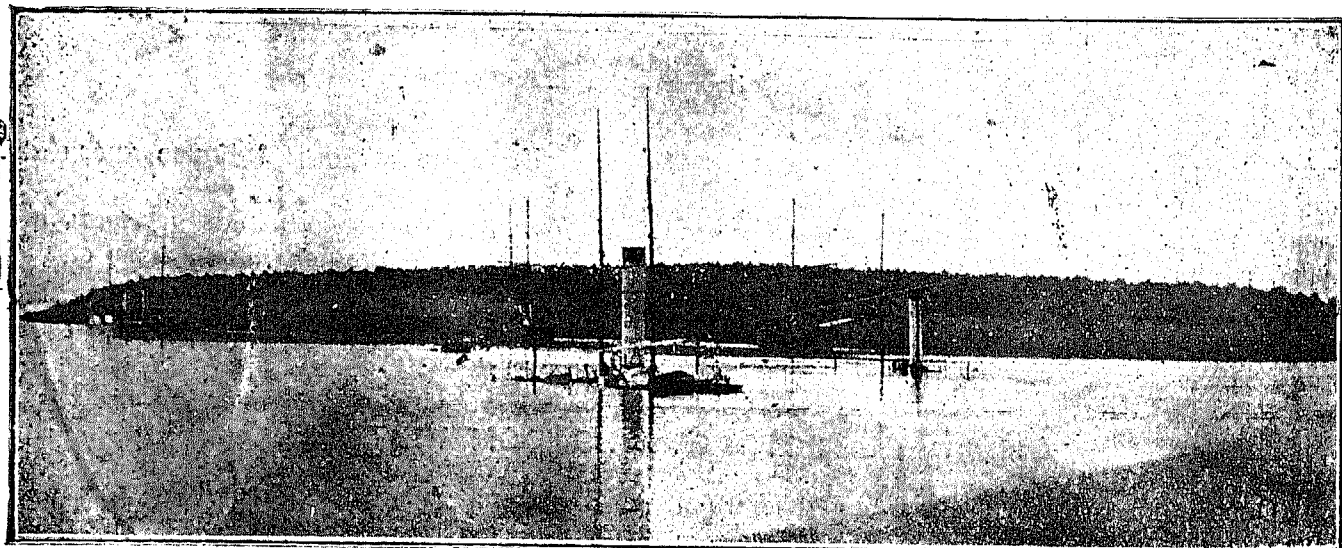
бѣ сломенъ, но побѣдата надъ врага бѣ почти сигурна. И именно тогава, когато гръцката войска се намираше прѣдъ катастрофа, която щѣше да се разрази и надъ сръбската, когато

нашата армия можеше да постави въ безизходно положение сръбската, яви се Ромѣния и ни заплаши съ влизане въ София.

Ромѣния се възползува и почна да диктува!

Нахлуването на ромѣния въ България.

Сама потонена българска дунавска флотилія при нахлуването на ромѣния.

Историята не знае по-срамно, по безчестно
нахлуване отъ това на Ромжния!

То нѣма подобно на себе си!

Каква разлика между дѣлата на България
и Ромжния!

Това, което България не направи нѣкога
спрѣмо Турция, нейната вѣковна неприятелка,
и то не за грабежъ, а за освобождение на съ-
народниците си, — което би било оправдано и
отъ всѣка човѣшка съвѣсть, — Ромжния го
направи спрѣмо България: нахлу, когато тя се
борѣше срѣщу враговетѣ си, и я ограби.

И сетнѣ... създаде единъ Букурещъ!

Единъ Букурешки договоръ!

Една нова чаша, пълна съ отрова, подне-
сена на България въ нейнитѣ мъченишки дни.

МИРЗА—РАХИМЪ.

(4 февруарий, 1913).

Въ Ромжния Мирза-Рахимъ прѣкара десетъ
Години като пратеникъ на Шаха... Тамъ
Той практикува дипломатското искусство —
Изучи какъ се вършатъ срамоти безъ срамъ...

И като се завърна въ своята родина,
Тозъ култивиранъ азиатецъ прояви
Таквази ловкостъ и таквози хитроумство —
Щото успѣ везирска властъ да залови...

«Бъди мой вѣренъ помагачъ, му каза
Шахътъ;
«Въ злочестий този край ний двама смогна-
щемъ

«Редъ да вселимъ — и на Исляма изнемогналъ
«И униженъ подкрѣпа мощна да дадемъ!» —

... Това бѣ миналото лѣто... прѣзъ октомврий
Избухна българо-османската война.

Мирза-Рахимъ помисли: «Трѣбваше ми случай,
«Актъ славенъ да извърша; ето случай, на!» —

Отива той при своя господаръ — и почва
Да му говори: — «Свѣтлий Шахо, дойде часъ
Да уредиме стари смѣтки съ турско царство.
Планъ вече имамъ: чакамъ заповѣдь отъ васъ!»

«—Какъвъ е този планъ?» — — «Персидската
ордия

«Нахлу-ше мълкомъ въ турский Анадолъ...
Това

«Ще бжде лесно: турски пълчища тамъ нѣма...
«Ще вземемъ цѣли области, за день, за два...»

Настрѣхна вѣнценосецътъ — като изслуша
Тѣзъ грозни думи на властващия звѣръ
И гнѣвно викна: — «Бѣжъ, свѣтнико без-
душний,

«Азъ съмъ Персидски Шахъ, не Влашки гла-
ватаръ!» —

Ст. Михайловски.

Нашедствието на турцитѣ.

Колко прѣвратна стана историята на бъл-
гарския народъ въ нѣколко дни само!

Колко чудна стана нейната съдба!

Таквизъ страници нѣма въ историята, та-
квизъ прѣвратности нѣма!

Историята знае голѣми войни, страшни
опустошения, падения и въздигания на велики
личности, но такива бързи и почти внезапни
прѣвратности — не!

* * *

Тия прѣвратности сж единъ укоръ и за
Европа, за цивилизацията. Защото Европа ги
допуща — и допуща ги не защото България
бѣше въ нѣщо виновна, а защото нейнитѣ смѣтки
повеляваха това, искаха го....

* * *

Въ тия дни Европа отрече себе си.

* * *

Като видѣха малката България обиржжена
отвсѣдъ съ врагове, насѣкнапи отъ другадѣ,
макаръ и прѣди нѣколко дни само подписали
миръ въ Лондонъ, турцитѣ сжщо нахлуха въ
България. Въ нѣколко дни само тѣ, безъ да
срѣщватъ съпротива, заеха цѣла почти Тракия,
заеха обратно Одринъ, Лозенградъ, Гюмюрджина.

Одринъ обратно въ турски рѣцѣ, слѣдъ
нѣколко дни само!

Цаистина, сънь ли е тоза или ужасна дѣй-
ствителностъ!

* * *

Нашедствието на турцитѣ за нѣколко дни
напомни хунскитѣ врѣмена и нашедствия.

Правото на грубата сила се възцари...

Нашедствието на турцитѣ се ознаменова
съ изжопления и звѣрства, на каквито само
турцитѣ сж способни — некултурни, фанати-
зирани, озлобени отъ поражението си...

Хиледи сѣмейства отъ Тракия и до днесъ
се скитатъ немилы-недраги, прокудени отъ род-
нитѣ си огнища, за да се спасятъ.

Нѣхлуване на Турците.

Турски звѣрства при нахлуването.

Букурещъ. Миръ.

На 28 юлий 1913 год., обградена отвсѣ-
къдъ съ врагове, България бѣ принудена да
склучи миръ въ Букурещъ.

Оттогава въ историята на България влѣзе
ново име, нова дума: разгромътъ на България.

И той ще се поменава навѣки въ историята.

Въ Букурещъ се освети едно междуна-
родно грабителство. Никога цивилизацията не
е била свидѣтель на такова безсраие, каквото
се прояви срѣщу нашия народъ въ тия тѣжни
дни. Слѣдъ като се би по полетата на Тракия
и Македония, ржководенъ отъ една свѣтла идея,
българскиятъ народъ трѣбваше да стане изку-
пителна жертва за други интереси.

Въ своята нова история българския народъ
има прѣдъ очи три международни акт, 1) С.-
Стефанския договоръ въ 1878 година, който
създаваше една независима, свободна и цѣло-
купна България; създаваше миръ и доволство
на Балканитѣ; 2) Берлинския договоръ, който
е свързанъ въ паметта ни като едно мерзко
разкъсване снагата на единъ народъ, неговата

жива душа; 3) Букурещкия договоръ, който е
врѣхъ на едно международно безчестие.

И днесъ, и завинаги, може би, когато се
поменува тоя договоръ, българското сърце шо
трепва не за оня късъ земя, който ѝ се откъсе,
но за великата неправда, която се извърши
върху тоя народъ.

Защото на тоя день, 28 юлий 1913 год.,
всѣки българинъ се почувствува оскърбенъ,
обиденъ отъ цивилизацията, отъ човѣчеството,
отъ Европа. Тоя день рухнаха много вѣрвания,
много надежди.

И не единъ, а хиляди хора, корави мъже,
тоя день порониха сълзи надъ печалната сѣдба
на отечеството. Душевнитѣ терзания на народа
ни прѣзъ тия дни ще станатъ извѣстни на по-
колѣннията, и тѣ ще видятъ, колко тѣжни,
колко мрачни бѣха тия дни! Тия терзания, тия
мъжки, говорещи за великото и благородното въ
душата на човѣка, ще станатъ, може би, и не-
видимия символъ на нашето ново, второ исто-
рическо възраждане.

16 септември. Цариградъ.

Второто изнудване, второто ограбване на България стана въ Цариградъ, на 16 септември 1913 год., когато се сключи новъ договоръ съ Турция, споредъ който Турция ни наложи нова граница, като задържа Одринъ, Лозенградъ, Димотика и др.

Това ограбване, обаче, не възмущава България. не възмущава съвѣстѣта.

Защото отъ Турция никой не е очаквалъ

нито благородство, нито цивилизация.

Прѣдъ българската народна съвѣсть Турция не се е възмогвала като държава на редъ правда и култура.

Нейното грабителство България може да разбере, дори да прости, ако потрѣбва.

То е тѣй малко, въ сравнение съ безчестieto, съ грабителството, което сюзници и културни съседъ извършиха.

Великата болка. Протестътъ.

Велика е болката на българскиятъ народъ. Дълбоко я той чувствува. Но какво ще трѣбва да кажемъ за ония, които слѣдъ велики подвизи, слѣдъ толкова сѣжни ожидания трѣбваше да се видятъ изново подъ чужда-власть? . . . За ония, които отъ свободенъ животъ трѣбваше да минатъ неочаквано къмъ робство? А събитията идѣха, ялагаха се съ една страшна, съкрушителна повелителностъ.

И всрѣдъ великата си скръбъ тоя народъ протестира страшно, съ слово, съ дѣло. . .

Тѣжи и протестира сега българскиятъ народъ отъ Дунавъ до Бѣло море, отъ Охридско до Одринъ чакъ. Протестира, мачканъ и тер-

занъ отъ рамѣни, отъ сърби и гърци, дори отъ ония, които коленичиха прѣдъ него порано, просейки миръ.

И тоя протестъ не ще замлъкне, докато съществува усѣтъ за правда, за свободенъ животъ.

Въ поробенитѣ български земи дълго още ще се пѣе:

„Който подне въ бой за свобода

Той не умира“.

И кога на балканитѣ се въдвори и зацарува здрава и честна мисль, когато свободата стане обща за всички, тогара чакъ ще прѣстане протестътъ на оцепявания народъ.

Силистренци протестирайтъ при първото извѣстие за отстъпване Силистра на ромѣнитѣ.

Възвръщането на войскитѣ

Посрѣщане войскитѣ въ Сѣфя.

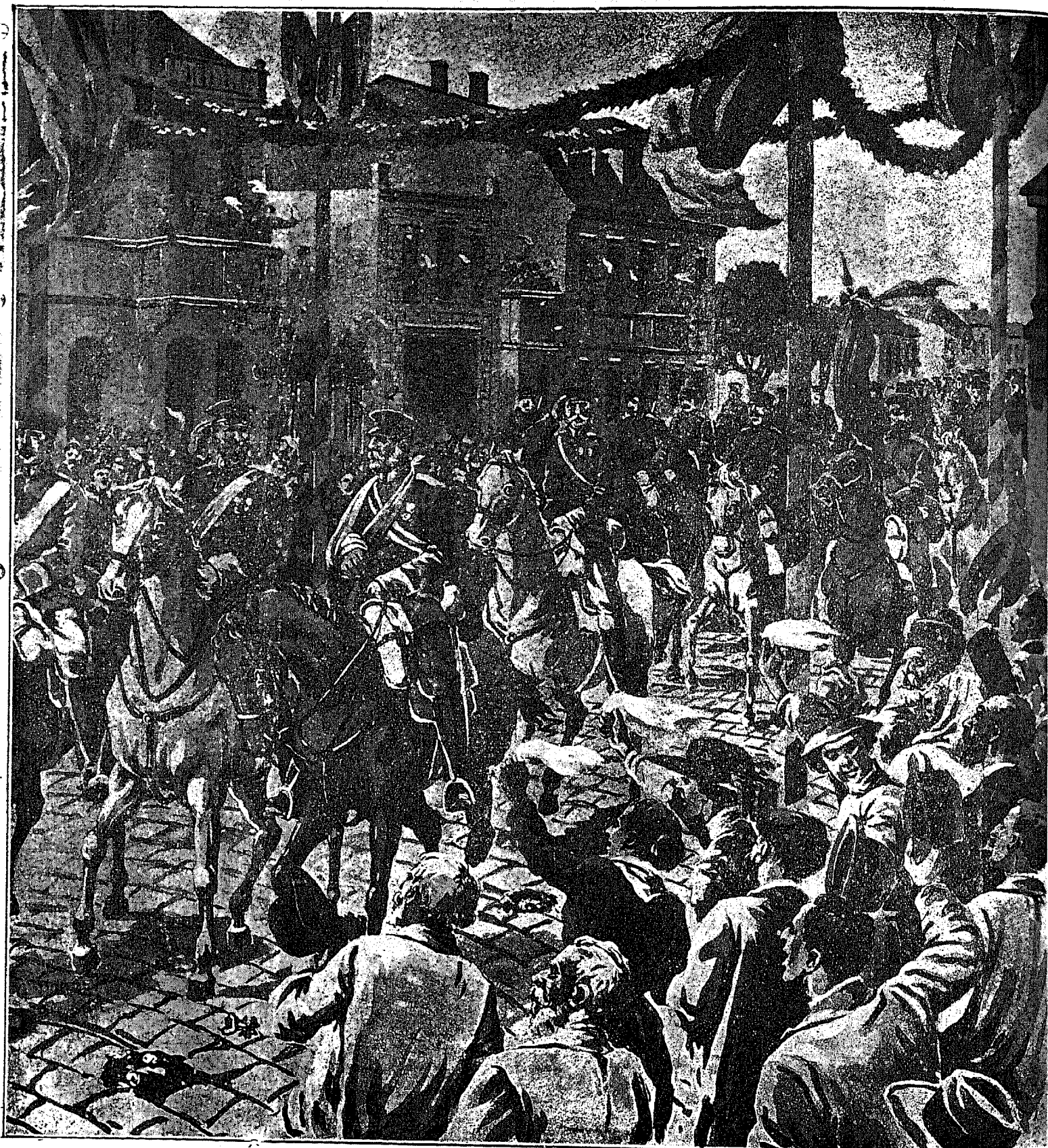
Велика бѣ трагедията на България.

И затова тя не съ гръмки ликувания, не съ пишни тържества посрѣщна героитѣ си отъ бойнитѣ полета. Ала тѣхното величие не бѣ ни най-малко затъмнено.

То бѣ станоло само тръгично величие.

Тѣхната красота бѣ трагична красота.

И въ тежкитѣ дни, които настѣшиха, когато България нѣмаше съ какво да излѣзе прѣдъ свѣта, едно единичко съкровище ѝ остана,

Посрѣщане войскитѣ.

едничко то, окървавено, ала велико, което ще пръладе на историята и поколенията си: беззаветният героизъм на нейните войски, готови да вършат великото в името на велики идеи, на високи човешки и народни чувства и идеали.

Единъ едничък тоя героизъм, това безкористно и благородно служене на дългъ, на идеали ще ѝ служи утѣха въ тия тъжни дни, той ще бѣде знамето, около което ще се събератъ новитѣ, обновителни сили на земята ни, знамето, около което и сега се чува възгласа:

„не умира страната, не умира народъ, който има такива синове“. —

Не съ грѣмки ликувания, казахме, но съ гордостъ, примѣсена съ скръбъ, посрѣщна българския народъ героитѣ си, героитѣ на Лозенградъ, Одринъ, Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургасъ, на Щипъ, Криволакъ, на Султанъ-тепе! Не грѣмки, фалшиви и лъстиви рѣчи се казваха тогава; сърцата говорѣха мълчаливо на чистъ, простъ и ясенъ езикъ: нравственото задоволство отъ тия подвизи се чувствуваше навсѣ-

Посрѣщане войскитѣ.

ждѣ. Мълчанието говорѣше много повече, отколкото самитѣ думи и слова. Цѣвтята, които се поднесоха на героитѣ, бѣха откъсани отъ живи сърца, бѣха облъхнати отъ скръбта и гордостта на цѣлъ народъ, бѣха всмукали нѣщо

отъ живата душа на тоя народъ прѣзъ тая историческа епопея, прѣзъ тая историческа трагедия.

Народътъ се поклонилъ мълчаливо на своитѣ герои.

Военачалницитѣ.

Успѣхътъ на народитѣ, както и на частния човѣкъ, зависи не само отъ физическитѣ, тѣлеснитѣ, но и отъ умственитѣ и нравственитѣ качества на народа, както и на личността. Войната ни съ Турция е едно ясно доказателство: всички трѣбваше да признаятъ, че побѣди българскиятъ здравъ духъ, наслѣденъ отъ прадѣди, култивиранъ въ скромното българско сѣмейство, подкрѣпенъ отъ училище, войска, книжнина, отъ цѣла редица условия, които сж му благоприятствували.

Въ войната, обаче, една много голѣма и важна роль се пада на военачалницитѣ. За-

щото това воинство, колкото и да е сплотено отъ единъ духъ, колкото и да съдържа човѣшки и други добродѣтели, въ врѣме на война се туря въ разпоредба на други рѣцѣ, тъй като другояче да дѣйствува е невъзможно.

И тукъ именно се открива, какъвъ умъ, каква велика душа трѣбва да иматъ ония, на които се повѣрватъ тия хиляди хора, на които се повѣрва цѣлъ народъ, неговото осрамване или издигане прѣдъ историята. Никждѣ, може би, евангелскитѣ думи: „Кому много дано, много възмещетъ“ не сж тъй приложими, както за военачалницитѣ въ военно врѣме.

Генералъ Савовъ.

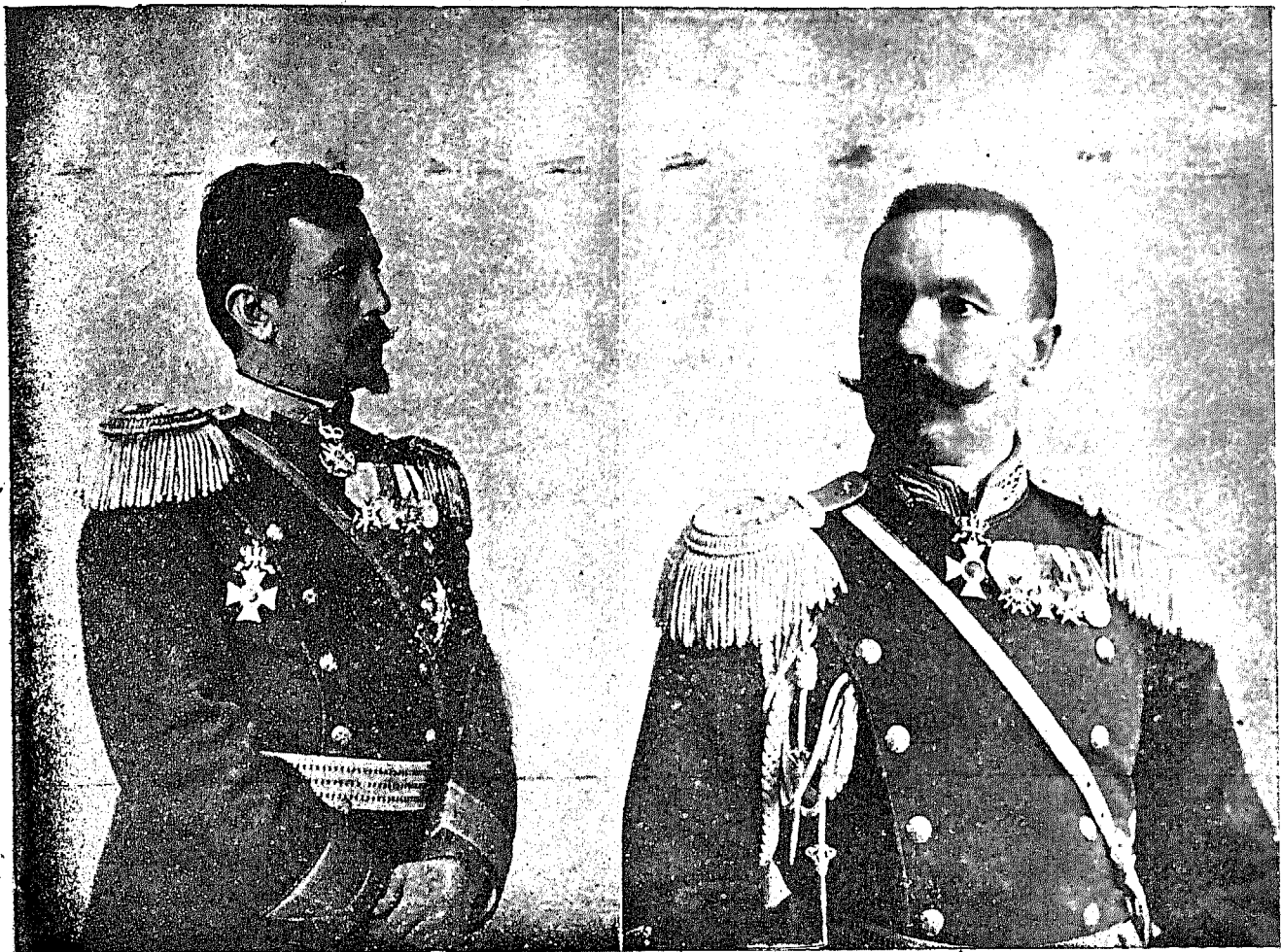
Генералъ Кутичевъ.

Генералъ Болджиевъ

Генералъ Тодоровъ.

Генералъ Тoшевъ.

Генералъ Иванoвъ.

Генералъ Христoвъ.

Генералъ Генеvъ.

Генералъ Вазонъ.

Генералъ Ковачевъ.

Генералъ Таневъ.

Държавниците.

Ив. Евст. Гешовъ.

Д-ръ С. Даневъ.

М. Малжаровъ.

Т. Тодоровъ.

Генералъ Цауриковъ.

Д-ръ Станчовъ.

Ако е велика и отговорна ролята на военачалниците, които ръководят войските на бойното поле, дѣто се извършва великото състезание въ името на известни начала, не помалко велика и отговорна е ролята на държавниците, на държавните мъже.

Тѣ сж великият регулаторъ.

Тѣ сж мисълта на народа.

Тѣ сж компасътъ.

Съвѣстта на народа, умътъ на народа, сърцето на народа ги напътватъ само.

* * *

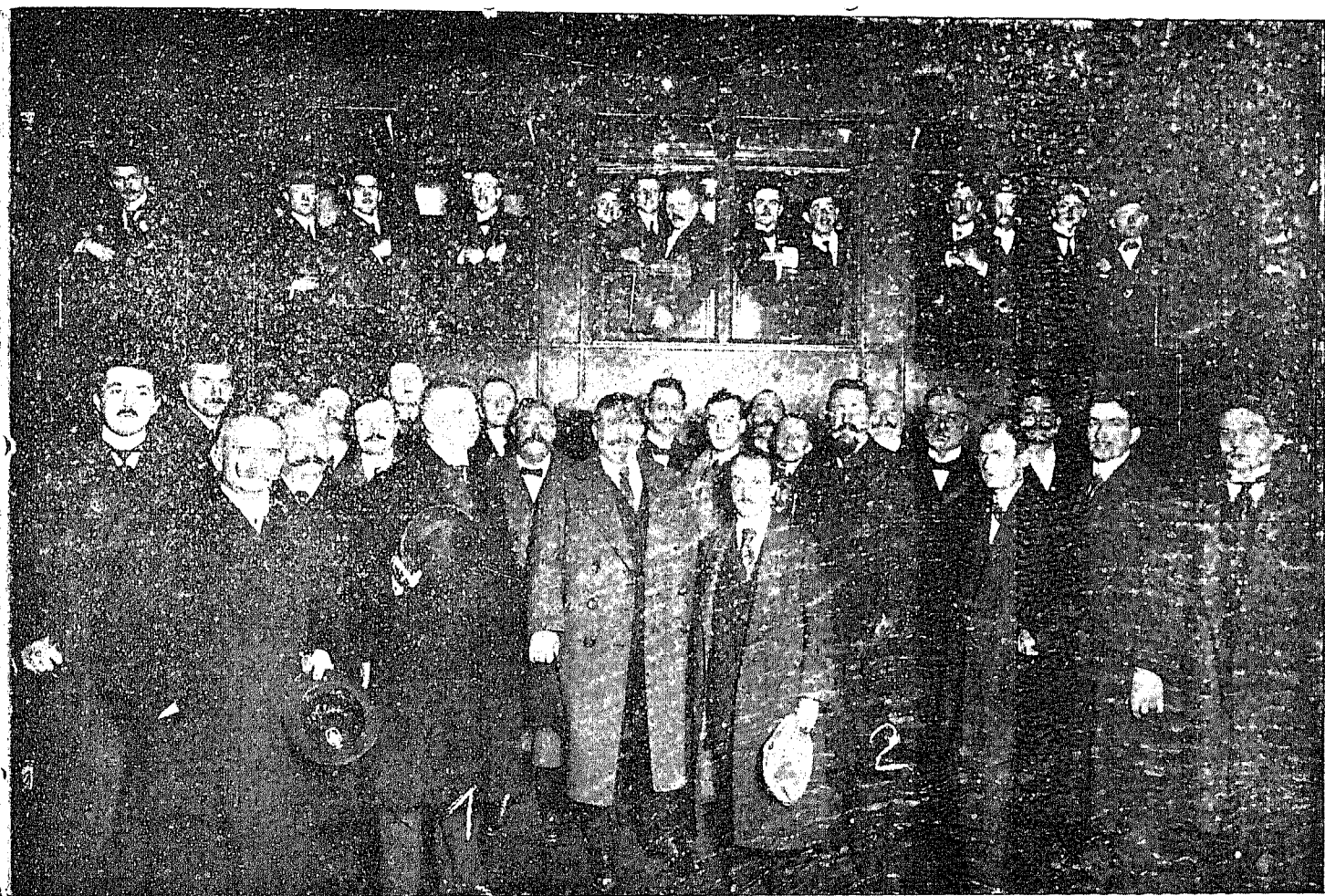
Какви качества проявиха нашите държавници прѣзъ великата трагедия, която прѣживѣхме?

Като съврѣменици, за насъ тоя въпросъ е твърдѣ сложенъ и труденъ.

Него ние оставяме на историята. —

Тукъ прѣдаваме само портретитѣ на нѣкои отъ тѣхъ.

Лѣкаритѣ.

Червения кръстъ.

Едни отъ много свѣтлитѣ роли въ войната се пада на лѣкаритѣ: той, лѣкарътъ се подвизава не на бойната линия, а задъ нея; той облекчава страданията на героитѣ, той често спасява живота имъ. Колко велико, хуманно и благородно е попрището на лѣкаря въ мирно и военно врѣме! Особено въ военно врѣме! Хиляди хора биха загинали, ако на врѣме не се

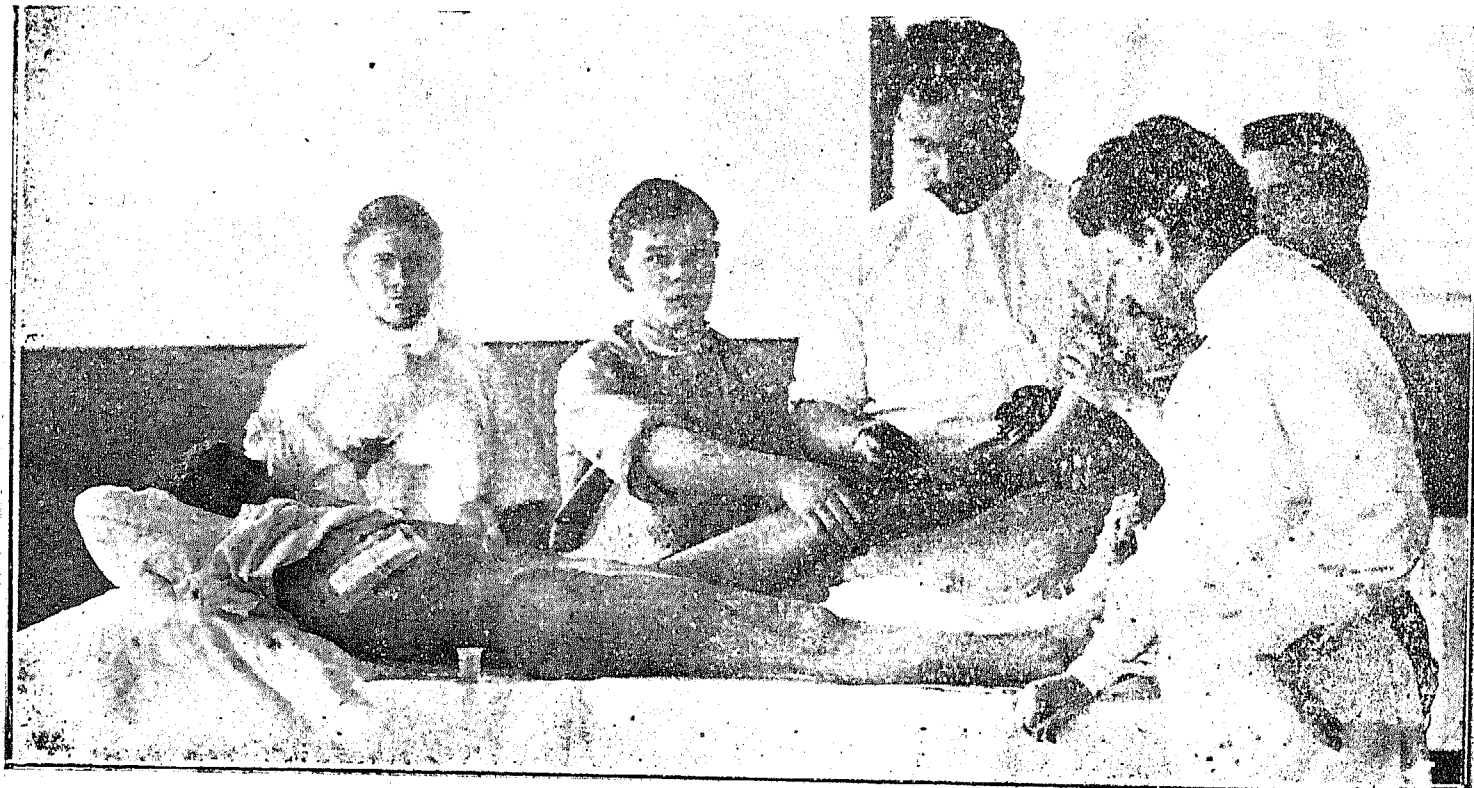
прѣвѣржатъ ранитѣ имъ, ако не имъ се даде медицинска помощъ. Съзнавайки своята велика роль въ живота, лѣкарското съсловие отъ цѣль свѣтъ, отъ уреденитѣ международни дружества „Червенъ кръстъ“ се стича да помогне на юнацитѣ; мъже и жени се залавятъ за тая благородна работа на милосърдието.

Слѣдъ войната, слѣдъ като кръвта прѣ-

стане да тече, много отъ героитѣ, па тихото домашно огнище, като прѣдаватъ на поменъ на дѣцата и внуцитѣ си своя боевъ животъ, ще си спомнятъ съ радостъ и удоволствие, ще споменаватъ и ония лѣкари, у които чувството на длѣжностъ се въздигаше и подирѣпяше отъ великото чувство на човѣщина и състрадание. Хвала на сния лѣкари, чужди и наши, които

можаха да оставятъ такъвъ скъпъ споменъ у страдащитѣ.

Услужили на героитѣ, тѣ сж служили въ сжщото врѣме и на висшата човѣщина, на цивилизацията: около леглото на страдащия герой-човѣкъ сж се зараждали често най-велики мисли, най-велики чувства и подбуди.

Потинали въ кърви, некадѣрни за животъ.

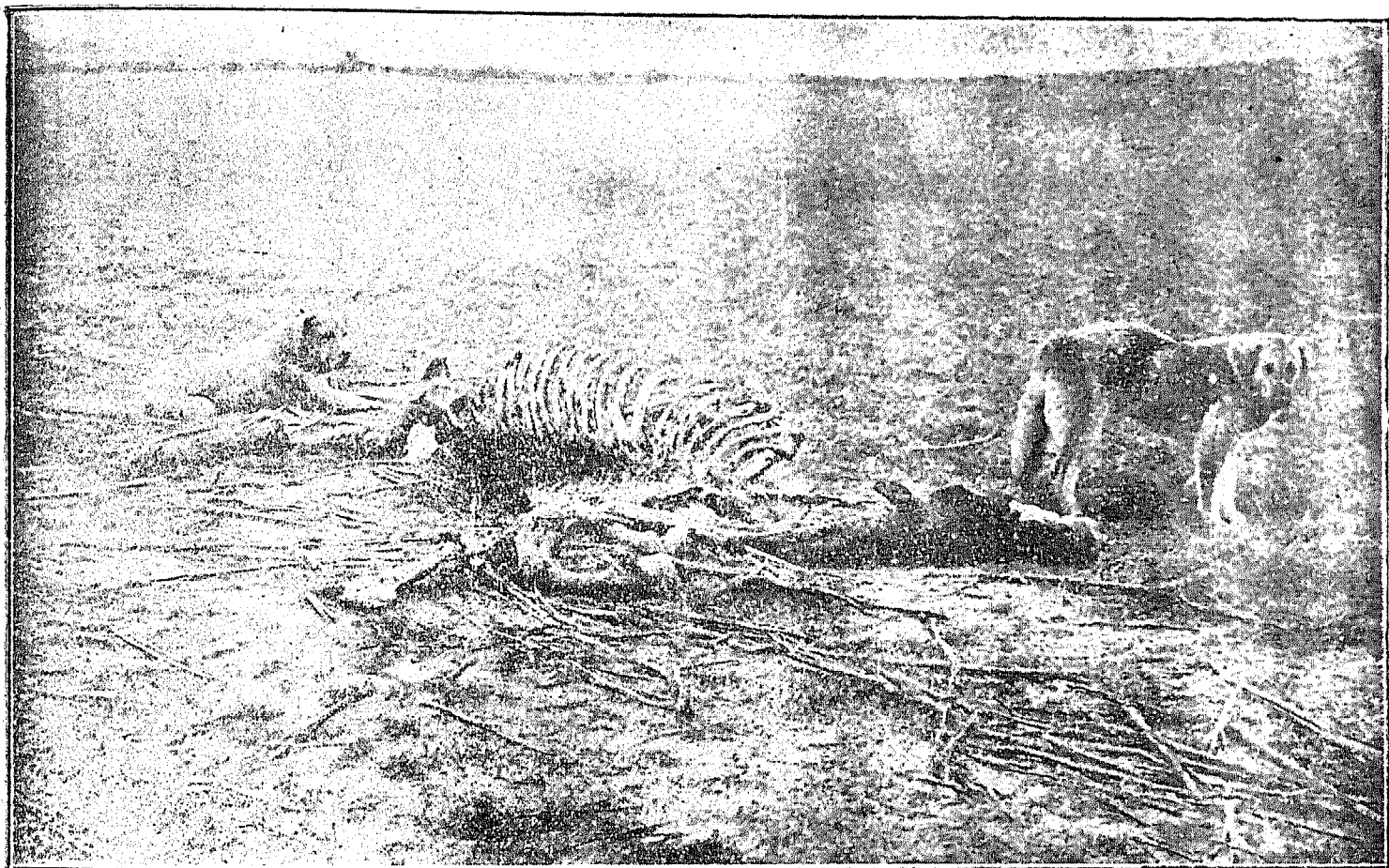

Войната.

Войната е въоръжено съткновение, въоръжена борба между държави или народи.

Тя е едно голъмо събитие, което събира въ себе всичкитѣ физически и духовни сили на единъ народъ, поставя ги на своя служба. Огъ вѣкове още тя обръщала вниманието на най-

първитѣ, най-добритѣ мислители на човѣчеството. Огдавна тѣ сж правили усилия да влѣзатъ въ нейната сжщина, да я разбератъ въ произхода ѝ. Прѣдъ кървавото зрѣлище, което тя прѣдставлява, най-велики хуманисти, добродѣтелни по природа, сж си поставѣли цѣль да я прѣ-

Полята опустѣватъ.

кратятъ между човѣцитѣ, да въдворятъ между тѣхъ миръ и благоволение. Прѣдъ разорението, което тя причинява, сж се ужасявали икономиститѣ, които сж виждали разсипването на народнитѣ богатства, пропадането на стопанския животъ, и сж дигали гласъ за миренъ животъ, за мирно изравнение на всички международни и други спорове. И ревнителитѣ на културата, на напредъка, цивилизацията не веднажъ и не съ малко сила сж дигали гласъ срѣщу нея. Огдавна, прѣдъ видъ на бѣдитѣ, които съпровождатъ войката, тя е добила названието бичъ на човѣчеството.

Голъмо, тежко събитие е войната.

Народитѣ напускатъ мирната си работа и взематъ оружие въ ржка. Градове, села опустѣватъ. Като грамадна стихия се понисатъ войски. Полята опустѣватъ. Нѣкъдѣ по границитѣ се захващатъ кървави схатки, люти сражения, въ които гинатъ стотини млади, хиледи млади хора; хиледи други, потънали въ крѣви, напускатъ огнената линия, връщатъ се по болници и домове, некадърни вече за животъ. Бѣдностъ и нужди прѣлитатъ надъ земята. Чуватъ се писъцитѣ на осиротѣлитѣ.

Земята, сѣкашъ, плаче.

Кърваво състезание, въ което напружението на всички материални и духовни сили до-

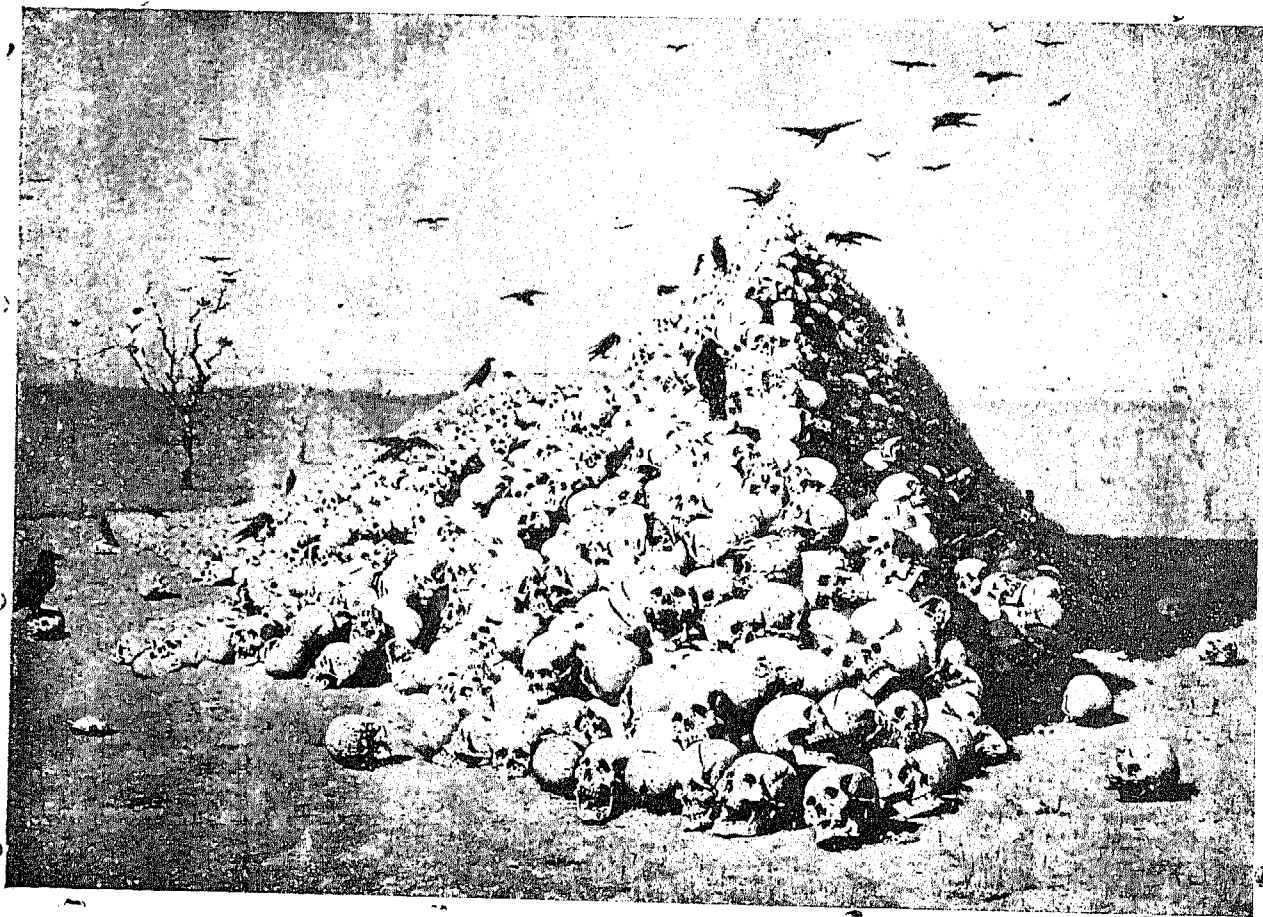
стига до припадки. Врагъ враго не щади, човѣкъ човѣка не зачита. Какви сж побудителнитѣ причини на всичко това? Тѣй ли трѣбва, наистина, да бжде това, или другояче?

Това е проблемата за войната, това е войната.

* * *

Отъ гледището на народното благосъстояние и началата на човѣщината, войната нито е оправдателна, нито е желателна, казватъ едни.

Тя носи маса бѣди, страдания, тя врѣди на развоя на културата, задържа, спира развитието на народитѣ. Проповѣдници, обществени, политически дѣйци сж правили опити да я прѣкратятъ между човѣшкото общество, между човѣцитѣ. Мирътъ се яви като идеалъ за човѣчеството. Още въ срѣднитѣ вѣкове и по-късно, въ началото на новитѣ, мислители се опитаха съ практически мѣрки да се избѣгнатъ войнитѣ. Въ 1625 год. бѣлѣжитиятъ ученъ Гроций прѣдлага да се наредятъ между християнскитѣ дър-

Апотеозъ на войната.

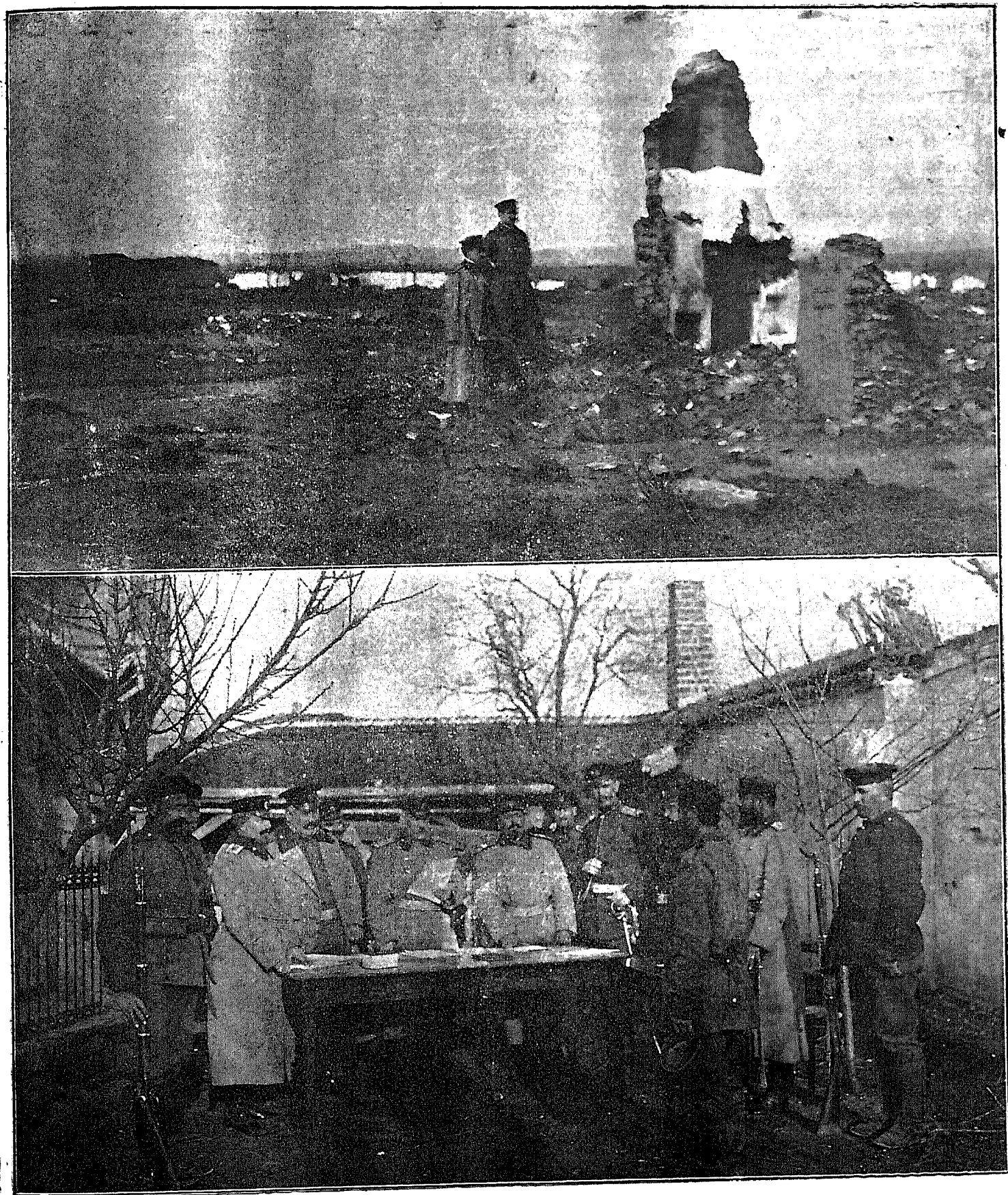
жави такива събрания, които справедливо, безъ война, да уреждатъ тѣхнитѣ спорове. Французки кралъ — Хенрихъ IV — за избѣгване международнитѣ войни, прѣдлага да се образува отъ европейскитѣ държави една християнска република, въ които едно събрание ще разрѣшава разпритѣ имъ. Такива то идеи по-късно намиратъ подкрѣпка въ най-виднитѣ мислители на XVIII вѣкъ — Лайбницъ, Кондорсе, Тюрго, Ад. Смицъ, Лесингъ и др. — За мира, за вѣчния миръ между човѣцитѣ бѣ и бѣлѣжитиятъ философъ Кантъ: вѣчниятъ миръ, споредъ него, не е мечта: той е цѣль, къмъ която човѣчеството се приближава бавно, по-

степенно.

И въ новитѣ врѣмена не липсватъ тия идеи. Професоръ Лоримеръ, отъ Англия, прѣдлага въ 1877 год. да се уреди въ Цариградъ международенъ съборъ, палата, сенатъ. Подобенъ проектъ поддържа другъ прочутъ ученъ, Блунчли. Не по-малко пламенъ проповѣдникъ на мира, макаръ и съвършено различенъ отъ другитѣ, е и руския философъ Толстой, достатъчно извѣстенъ и въ България. За миръ проповѣдватъ, работятъ редица първостепенни демократични дѣятели въ Европа. По инициатива на руския царъ въ Хага, въ послѣднитѣ години, се уреди сждъ на мира, нареченъ третейски.

Извѣстни недоразумѣния, наистина, се от-
страняватъ. но трайниятъ миръ, мирътъ между
человѣцитѣ не настѣпва.

Мирътъ не настѣпва. защото, твърдиятъ
други, борба лежи въ основитѣ на всичко,
което живѣе. Всичкитѣ сили на природата се

Тежкото въ войната.

намиратъ въ постоянна борба, стремятъ се къмъ създаване новъ и по-свършенъ животъ, като разрушаватъ чрѣзъ борба старото, отживѣлото вече. Такъвъ е основниятъ законъ на природата. „Войната е естествено състояние на народитѣ“, казва древния мъдрецъ. Цѣлата история на народитѣ се явява като непрѣкъсната борба, непрѣстанна война. Война е тѣхното нормално състояние, а мирътъ — врѣменно примирие. Много изтрѣбва, много разрушава войната, но и много създава, допълнятъ тѣ. Тя отваря патища, по които се понася на широка вълна търговията и цивилизацията, ускорява се прѣобразователната работа на свѣта. Самото човѣчество се свършенствува чрѣзъ нея.

* * *

Срѣдъ тия противорѣчиви възгледи историята върви по свой пътъ, съгласно своитѣ неизмѣнни закони.

Войнитѣ не прѣставатъ между човѣцитѣ, между народитѣ.

Велико състезание, днесъ то иде и се налага като повелителна историческа необходимостъ, въпрѣки всичкитѣ си ужаси.

Да я избѣгнатъ народитѣ е невъзможно.—

Може би, далечното бждаще да бжде по-честито въ това отношение.

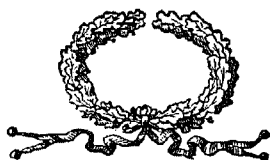
* * *

Много придобивки на живота може да бждатъ, вѣроятно, извоювани още чрѣзъ войната. И затова, безъ да я желаемъ, безъ да я търсимъ, ние трѣбва да можемъ всѣкога да я посрѣщнемъ, и ако потрѣбва, да си послужимъ съ нея за великитѣ цѣли, които животътъ ще ни наложи въ рѣшителни дни, въ дни на изпитни, когато застанемъ на мжченъ кръстопътъ, който води или къмъ смъртъ, или къмъ живѣне. Единъ народъ всѣкога ще има върховни интереси и нѣщо свето, което заслужава и велики жертви, и велики дѣла.

Благородниятъ инстинктъ на човѣчностъ сладостно ни шепне и говори за миръ; умътъ, обаче, ни подсказва и сочи борбата, голѣмата, неизбежна борба.

И когато не можемъ да я избѣгнемъ, ще трѣбва да я приемемъ съ съзнанието на културния човѣкъ, на благородния гражданинъ и членъ на обществото, съ неговитѣ методи и срѣдства.

Ще трѣбва да си послужимъ съ нея само за великото въ живота на народа, обществото.

Послѣднитѣ думи.

Надеждата. — Винаги напредъ!

Недѣй оставя, мили Боже,
Безъ лампа своя светѣ олтаръ...

Ив. Вазовъ.

Както отдѣлнитѣ личности, така сжщо и народитѣ иматъ разнообразни качества, едни отъ които сж положителни, добри, а други отрицателни, врѣдни. Между тѣхъ пѣкъ се редятъ степенно други безбройни качества, които даватъ разнообразни отсѣнки на личния или народния характеръ. И затова, като разглеждаме дѣлата на хората и народитѣ, намираме се често прѣдъ извънредно голѣми мжнотии, когато се помжчимъ да ги разберемъ — хората и народитѣ. Освѣнъ това полето, дѣто днесъ дѣйствуватъ хората и народитѣ, е тѣй сложно, интереситѣ толкова противорѣчиви и толкова разнообразни, че наистина могатъ да застанатъ като непрѣодолима прѣчка прѣдъ човѣка.

Здравъ и честенъ българския народъ, съ душа, която се бѣ прѣчистила прѣзъ епохата на дългото ни робство отъ много низости; отхраненъ на скромното, ала много добродѣтелно българско огнище; съ неясно минало, съ ограничена историческа опитностъ, забърканъ въ дълбоки противорѣчия, каквито се откриха прѣдъ него въ послѣднитѣ събития, — тоя народъ имѣ великото нещастие да дойде току прѣдъ пропастьта, дѣто едвамъ се задържа. И ужасътъ на 1913 год. щѣше да се повтори, тоя пѣтъ по-страшенъ, по-грозенъ!

Ограбенъ, охуленъ, тоя народъ се прибра по домоветѣ си. — И наждѣ той ще хвърли погледъ за спасение, за подкрѣпа, за помощъ? Какъ ще се той повдигне и поправи отъ бѣдствията, които той прѣживѣ? Да се остави ли да умре?

Ето тоя е голѣмиятъ въпросъ за българския народъ.

И тоя въпросъ е вече разрѣшенъ:

Българскиятъ народъ трѣбва изново да се

залови за работа, обновление, изново да излѣзе съ достоинство на историческата сцена. Той трѣбва да подобри себе си, училището си, войника си, държавника си, управника си. Голѣма, колосална работа! Той трѣбва да се взре въ душата си, въ послѣднитѣ гѣнки на нея; той трѣбва да прѣрови историята си, да прѣоцѣни събитията, да ги разгледа отъ всички страни, чрѣзъ всички свѣтлини. — Навсѣкждѣ трѣбва да се почувствува тая постепенна, здрава, методична, трайна, безъ екзалтация и експлозивностъ, работа. И тя, нека сме увѣрени, ще ни спаси. —

Нещастieto е великъ учителъ за ония, които иматъ очи да го погледнатъ направо, безъ боязнъ; за ония, които иматъ умъ да го разбератъ. Народитѣ не сж най-честити, когато иматъ единъ кжсъ повече или по-малко територия, единъ или нѣколко града повече или по-малко. Тѣ сж честити, когато въ своята земя видятъ редъ, култура, цивилизация; когато трудътъ — най-великата сила на силитѣ — като духъ божи се понесе надъ работилницитѣ, полята, градоветѣ и селата; когато добродѣтелитѣ граждански и човѣшки цѣвнатъ и станатъ истинска опора на живота; когато отечеството стане милъ кжтъ за своитѣ синове и символъ на нѣщо голѣмо и велико, което човѣкъ има на земята и за което може да прѣнася най-скжпи жертви — себе си дори; когато, съ една дума, то бжде земята „дѣто е цѣвтѣла люлката ни, дѣто ще се зеленѣе гроба ни“.

Слѣдъ нещастieto, което България прѣживѣ, тя трѣгва въ тоя пѣтъ очевидно.

И тя ще надвие!

Тя ще живѣе!

Тя ще бжде обновена!

